

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

На правах рукопису

МИКИТИН ВІТАЛІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 347.7

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Орлюк Олена Павлівна,
доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент
НАПрН України

Київ – 2016

Список скорочень

АМКУ	– Антимонопольний комітет України
ВОІВ	– Всесвітня організація інтелектуальної власності
ВСУ	– Верховний Суд України
ВГСУ	– Вищий господарський суд України
ДСІВУ	– Державна служба інтелектуальної власності України
ЄС	– Європейський Союз
ЄЕС	– Європейські Економічні Спільноти
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КК України	– Кримінальний кодекс України
МВС	– Міністерство внутрішніх справ України
МОН	– Міністерство освіти і науки України
НМДГ	– неоподатковуваний мінімум доходів громадян
СБУ	– Служба безпеки України
СОТ	– Світова організація торгівлі
Угода ТРІПС	– Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ	16
1.1. Цивільно-правова відповідальність як складова юридичної відповідальності.....	16
1.2. Суть та функції цивільно-правової відповідальності.....	32
1.3. Підстави цивільно-правової відповідальності.....	42
Висновки до Розділу 1.....	53
РОЗДІЛ 2. МАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	57
2.1. Поняття та види майнових прав інтелектуальної власності у контексті розгляду об'єкта цивільно-правової відповідальності.....	57
2.2. Строки чинності майнових прав інтелектуальної власності та наслідки їх порушення	78
2.3. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності як підстава застосування заходів цивільно-правової відповідальності.....	96
Висновки до Розділу 2.....	105
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	109
3.1. Порушення майнових прав інтелектуальної власності як підстава цивільно-правової відповідальності.....	109
3.2. Особливості цивільно-правового захисту майнових прав інтелектуальної власності у судовому порядку	132
3.3. Удосконалення законодавства у сфері застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності	165
Висновки до Розділу 3.....	180
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	197

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розв'язання проблеми застосування заходів юридичної відповідальності, у тому числі заходів цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності, для України є надзвичайно важливим кроком на шляху запровадження європейських стандартів захисту прав та відбудови громадянського суспільства. Від ефективності захисту прав інтелектуальної власності залежить не лише інтелектуальний потенціал та рейтинги привабливості України, але й її міжнародний авторитет, зменшення правопорушень тощо.

На сучасному етапі в Україні продовжує формуватись розуміння ролі і місця майнових прав інтелектуальної власності в економіці, де в якості товару виступають об'єкти прав на інтелектуальну власність. Доцільність їх комерціалізації, проведення інтелектуального аудиту та оцінки все більше знаходить запит у національній економіці. Однак, неодмінною умовою інноваційного шляху розвитку нашої країни є якісний правовий захист, який передбачає у тому числі наявність ефективних механізмів захисту майнових прав інтелектуальної власності та відповідальності за їх порушення.

Необхідність удосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності та заходів охорони і захисту таких прав зумовлена об'єктивними причинами, що склалися в нашій країні в останні десятиліття. По-перше, колосального розмаху набуло «інтелектуальне піратство», боротьба з яким на теперішній час стала відчутно ефективнішою. По-друге, однією із серйозних перешкод для включення України в глобальну економічну систему як її рівноправного учасника, для залучення іноземних інвестицій в країну, є відсутність дієвої системи охорони інтересів «власників» інтелектуальних продуктів. Держава, проводячи економічну реформу, закріплюючи ліберальні методи економічної діяльності та розширюючи сферу торгівлі продуктами інтелектуальної власності, виявилася не готовою до сплеску правопорушень у цій галузі суспільних

відносин. Аналіз норм Цивільного кодексу України, а також науково-практичні коментарі його розробників свідчать про незавершеність процесу реформування законодавства про інтелектуальну власність, про необхідність його подальшої розробки та обґрунтування положень, спрямованих на вдосконалення його правового регулювання та практики застосування. Надзвичайно складні завдання у цій сфері, які потребують швидкого вирішення, постали після підписання та ратифікації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, яка проходить зараз стадію ратифікації в усіх державах-членах ЄС. У зв'язку з цим дослідження питань цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності представляється актуальним і має важливе практичне значення.

Теоретичні уявлення в галузі регулювання інтелектуальної власності розвивалися разом з ускладненням суспільних відносин. Серед науковців, які заклали підвалини у розуміння інтелектуальної власності до проголошення нашою державою незалежності, можна назвати Агаркова М.М., Антимонова Б.С., Флейшиц Е.А., Веінке В., Гаврилова Е.П., Корецького В.І., Шершеневича Г.Ф., Штумпфа Г. та деяких інших. Окремі аспекти проблематики інтелектуально-правових відносин досліджені в працях таких сучасних зарубіжних науковців, як Богуславський М.М., Діленц В., Дозорцев В.А., Корчагін А.Д., Ліпчик Д., Сергєєв А.П., Пікард, Пейн А., Роні Е. і Роні Н., Шестаков Д.Ю. тощо.

В Україні дослідженням природи прав інтелектуальної власності займалися багато науковців, серед яких слід виділити таких авторів, як: Андрієнко О.В., Бочелюк В.Й., Брижко В., Варивода В.І., Дорошенко О.Ф., Жаворонкова Г.В., Жаров В.О., Капіца Ю.М., Коваль І.Ф., Литвин С.Й., Мироненко Н.М., Нерсисян А.С., Орлюк О.П., Підпригора О.О., Підпригора О.А., Потоцький М.Ю., Ришкова О.В., Степанов І.С., Ступак С., Тверезенко О.О., Ткач А.В., Томма Р.П., Харченко Г.Г., Хвищук І.П., Шишка Р.Б., Штефан А.С., Штефан О.О., Яркіна Н. та інші.

Теоретико-методологічним підґрунтям для даного дослідження стали

також розробки представників науки теорії права, у тому числі Алексеева С.С., Братуся С.М., Базилева Б.Т., Гусарева С.Д., Лазарева В.В., Кудрявцева В.М., Олійник А.О., Петришина О.В., Слюсаренка О.Л., Цвіка М.В. В основу цивільно-правових аспектів дослідження покладено роботи провідних вітчизняних науковців, зокрема Безклубого І.А., Дзери О.В., Канзафарової І.С., Кузнецової Н.С., Луця В.В., Майданика Р.А., Стефанчука Р.О., Харитонова Є.О., ХаритонОВОЇ О.І., Шимон І.С. та деяких інших.

За останні роки дослідженню питань правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності приділено чимало уваги. Водночас комплексний цивільно-правовий аналіз відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності так і не знайшов належного розкриття, а тому викликає значний науково-практичний інтерес і вимагає до себе найпильнішої уваги. Усе вищесказане характеризує актуальність та важливість обрання даної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає напрямам реформування, визначеним Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, згідно з якою реформа захисту інтелектуальної власності визнана складовою вектору національної безпеки. Тема дослідження також впливає з Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011 – 2015 рр., затверджених Загальними зборами Національної академії правових наук України 24.09.2010 р.

Дисертацію виконано згідно планів наукової роботи НДІ інтелектуальної власності Національної академії правових наук України в межах виконання досліджень по фундаментальних темах, над якими протягом 2010 – 2014 років працював Інститут, а саме: «Дослідження проблем управління правами інтелектуальної власності» (державний реєстраційний номер 0109U008062) та «Проблеми охорони та захисту авторського права в умовах сучасного технологічного розвитку» (державний реєстраційний номер 0110U006244).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є

розкриття правової природи цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності, визначення ефективності заходів її застосування, а також розробка теоретичних висновків і пропозицій, спрямованих на удосконалення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Для досягнення визначеної мети поставлено наступні задачі:

- розглянути цивільно-правову відповідальність як складову юридичної відповідальності;

- через призму дослідження суті та функцій цивільно-правової відповідальності в цілому надати їй поняття щодо порушення майнових прав інтелектуальної власності;

- дослідити підстави цивільно-правової відповідальності та визначити загальні підходи щодо розуміння правопорушень, які виникають у зв'язку з порушенням майнових прав інтелектуальної власності;

- дослідити поняття та види майнових прав інтелектуальної власності у контексті розгляду об'єкта цивільно-правової відповідальності;

- розглянути строки чинності майнових прав інтелектуальної власності та визначити наслідки їх порушень;

- розкрити розпорядження майновими правами інтелектуальної власності як підставу застосування заходів цивільно-правової відповідальності;

- дослідити порушення майнових прав інтелектуальної власності як підставу цивільно-правової відповідальності та розкрити склад правопорушення;

- виявити особливості цивільно-правового захисту майнових прав інтелектуальної власності у судовому порядку;

- запропонувати шляхи удосконалення законодавства у сфері застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, які виникають з приводу цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав

інтелектуальної власності.

Предметом дослідження є цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності.

Методи дослідження. З огляду на поставлені задачі, у роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціальних наукових методів. Серед методів наукового пізнання провідне місце займає діалектичний метод пізнання дійсності, який дав змогу здійснити аналіз природи цивільно-правової відповідальності як складової юридичної відповідальності, проаналізувати її суть та функції, розкрити поняття та види майнових прав інтелектуальної власності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2).

Використаний у роботі метод системного аналізу сприяв більш чіткому визначенню місця інституту цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності в системі українського законодавства (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Застосування історико-правового методу дозволило виявити специфіку впливу конкретно-історичних умов на розвиток відносин, що виникають у сфері цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності (підрозділи 1.1, 1.2).

Використання порівняльно-правового методу вимагало дослідження чинного законодавства у порівнянні з нормами законів, які до недавнього часу регулювали окремі інститути права інтелектуальної власності. Даний метод дозволив також простежити динаміку розвитку інституту інтелектуальної власності на сучасному етапі, а також визначити схожість і відмінність у підходах до регулювання даного правового інституту. Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити досвід цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності в інших країнах для раціонального використання в законодавстві України (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Системно-структурний метод застосовано для визначення підстав виникнення цивільно-правової відповідальності та наслідків порушення права інтелектуальної власності (підрозділи 1.3, 3.1). При використанні формально-логічного методу, на підставі законів формальної логіки та мови, здійснено

науково-практичне тлумачення норм, що прямо або опосередковано регулюють цивільно-правову відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності (підрозділи 1.1, 1.3, 2.3, 3.1).

Застосовуючи методи аналізу та синтезу, проаналізовано обсяг прав та обов'язків суб'єктів права інтелектуальної власності. Комплексний підхід дозволив проаналізувати норми різних галузей українського права в їх необхідному взаємозв'язку (підрозділи 1.1, 3.1, 3.2).

Емпіричною основою дослідження є матеріали судової практики, розміщені в Єдиному державному реєстрі рішень України, щодо спорів, які виникають при порушенні майнових прав інтелектуальної власності (підрозділи 3.1, 3.2), а також узагальнююча практика Верховного Суду України, практика Суду ЄС тощо.

Нормативну основу дисертації склали Конституція України, Цивільний, Господарський, Кримінальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативно-правові акти, а також акти законодавства ЄС та окремих держав-членів ЄС.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших досліджень теоретичних та практичних проблем цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності, в якій сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у цій сфері. Наукову новизну дисертації складають, насамперед, наступні висновки, положення та рекомендації:

уперше:

- представлено авторську позицію щодо визначення поняття та застосування меж цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності. Цивільно-правову відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності пропонується розглядати як передбачене законом або договором і забезпечене державним примусом правовідношення, яке настає в результаті вчинення правопорушення у сфері

інтелектуальної власності і виражається в обов'язку учасників цивільно-правових відносин понести додаткові позбавлення майнового характеру за вчинене правопорушення, з метою найбільш повного відновлення або компенсації порушених майнових прав інтелектуальної власності потерпілої особи. Доведено, що основною метою цивільно-правової відповідальності при порушенні майнових прав інтелектуальної власності має бути відшкодування заподіяної шкоди неправомірним використанням об'єкта права інтелектуальної власності;

- доведено, що майновий сегмент прав інтелектуальної власності має обмежений строк дії, що є однією з ознак прав інтелектуальної власності в цілому. Обґрунтовано авторське визначення, за яким строк чинності майнових прав інтелектуальної власності – це певний відрізок часу чинності майнових прав інтелектуальної власності, що встановлюється законом (можливе призупинення, переривання або відновлення строку) або договором;

- на підставі проведеного порівняльно-правового аналізу положень Угоди про асоціацію України з ЄС, міжнародного та національного законодавства робиться висновок про те, що міжнародні і національні норми щодо авторського права на твори надають оприлюдненим творам, що створені анонімно або під псевдонімом, менший строк дії правової охорони, аніж творам, створеним під дійсним ім'ям автора. Закон України «Про авторське та суміжні права» є більш сприятливим у частині забезпечення правового становища суб'єктів авторського права порівняно з положеннями статті 162(5) Угоди про асоціацію України з ЄС;

- обґрунтовано неприпустимість законодавчого закріплення на прохання осіб, яким належать майнові права інтелектуальної власності, можливості передачі їм матеріальних носіїв, що визнані контрафактними, в рахунок відшкодування збитків, оскільки подібна можливість вступає в протиріччя з основними принципами цивільно-правової відповідальності. На відміну від заходів захисту, цивільно-правова відповідальність покладає на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру, а включення

конфіскаційних санкцій в рахунок відшкодування збитків істотно полегшило би майнові наслідки для правопорушника;

- запропоновано встановити критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав авторів шляхом визначення певної середньої величини, що має бути базисом для суду при винесенні рішень по конкретних справах, за аналогом встановлення середньої величини, що використовується для визначення розміру компенсації при порушенні майнових прав інтелектуальної власності;

- із метою удосконалення захисту майнових прав авторів в мережі Інтернет запропоновано внести до Цивільного кодексу України норми щодо покарання для Інтернет-провайдерів за порушення прав інтелектуальної власності. Пропонується доповнити статтю 431 ЦК України частиною 2 та викласти її у наступній редакції: «Інформаційні посередники – особи, які здійснюють передачу матеріалу в мережі Інтернет або мають можливість розміщення матеріалу в цій мережі, відповідають за порушення прав інтелектуальної власності в Інтернеті на загальних підставах»;

удосконалено:

- наукові підходи щодо змісту підстав настання цивільно-правової відповідальності та конкретизовано їх стосовно порушення майнових прав інтелектуальної власності. Доводиться, що як цивільне правопорушення, порушення майнових прав інтелектуальної власності характеризується повним складом та визначається такими умовами, як шкода, протиправність, причинний зв'язок між протиправними діями і наслідками, шкідливими наслідками і виною. Усічений склад цивільного правопорушення стосовно майнових прав інтелектуальної власності не допускається;

- наукові підходи щодо визначення особливостей розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, обґрунтовано пропозицію стосовно необхідності державної реєстрації договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності;

отримали подальший розвиток:

- підходи щодо визначення місця окремих способів цивільно-правового захисту майнових прав інтелектуальної власності в системі способів захисту цивільних прав;

- твердження про те, що передбачену законом компенсацію за порушення прав інтелектуальної власності слід розглядати як самостійний спосіб захисту права інтелектуальної власності, який поєднує в собі спрощений порядок доведення, властивий неустойці, і визначення розміру під контролем суду, властивий компенсації моральної шкоди;

- формулювання поняття компенсації за порушення майнових прав інтелектуальної власності як самостійного заходу цивільно-правової відповідальності, що покладає додаткове обтяження на правопорушника, як вимогу правовласника до порушника про виплату грошової суми в межах, встановлених законом, замість відшкодування збитків, підставою для якого є факт порушення права.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження зумовлюється їх загальною спрямованістю на вдосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності, підвищення ефективності правових основ діяльності органів державної влади щодо захисту та відповідальності у сфері інтелектуальної власності, в результаті чого дане дослідження здійснює істотний внесок у розвиток української цивільно-правової науки.

Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень актуальних проблем науки цивільного права, а також для продовження наукової розробки охорони та захисту майнових прав інтелектуальної власності;

у законопроектній роботі – під час внесення змін і доповнень до чинного Цивільного кодексу України та законів України, що регулюють питання встановлення та застосування цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності;

у правозастосовній практиці – для використання судом при трактуванні норм права інтелектуальної власності як складової цивільного права або при обґрунтуванні судових рішень;

у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності», під час підготовки навчальної літератури і навчально-методичних матеріалів до семінарів і практичних завдань.

Положення та рекомендації даного дисертаційного дослідження були враховані при розробці пропозицій щодо внесення змін до проекту Книги IV Цивільного кодексу України, що розроблявся НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ в рамках діяльності Робочої групи при Державній службі інтелектуальної власності України. Матеріали дослідження також використовувалися у процесі підготовки Інформаційно-аналітичної довідки щодо стану та концептуальних засад розвитку сфери інтелектуальної власності, поданої на Комітетські слухання «Інтелектуальна власність. Стан та концептуальні засади розвитку», що проводились Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України 15 жовтня 2014 р. (акт впровадження НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ від 17 квітня 2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на спільних засіданнях відділів авторського права та промислової власності, а також на вченій раді НДІ інтелектуальної власності НАПрН України.

Викладені в дисертації теоретичні висновки та положення доповідались на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах, зокрема: XI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 24 квітня 2009 р.); XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.); VII міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 4 – 5 червня 2010 р.); Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Сучасна фундація права в Україні» (м. Запоріжжя, 8 – 9 грудня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення діяльності та професійної підготовки працівників правоохоронних органів» (м. Івано-Франківськ, 14 квітня 2011 р.); XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 15 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та право: реалії сучасності та перспективи майбутнього» (м. Київ, 28 – 29 квітня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми правотворчості очима науковців» (м. Одеса, 1 – 2 листопада 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону у сучасному світі» (м. Київ, 3 – 4 листопада 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів» (м. Одеса, 16 – 17 березня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство та держава: форми взаємодії» (м. Київ, 21 – 22 березня 2012 р.); XIV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 20 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності» (м. Харків, 9 листопада 2012 р.); Міжнародному науковому симпозіумі «Наука в жизни современного человека» (м. Одеса, 18 – 25 лютого 2013 р.); XV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 19 квітня 2013 р.); Міжнародній конференції «Формирование правосознания в гражданском обществе» (м. Санкт-Петербург, 27 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства» (м. Херсон, 26 квітня 2013 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи знайшли відображення у 24-х друкованих працях, у тому числі у 8-ми

наукових статтях, серед яких 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях з юридичних наук, 1 стаття – у фаховому виданні іноземної держави, 1 – у колективній монографії, 1 – у науковому нефаховому виданні, а також у 16-ти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (263 найменування на 28 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, з яких 196 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

1.1. Цивільно-правова відповідальність як складова юридичної відповідальності

Поняття «відповідальність» використовується в різних наукових дисциплінах – праві, філософії, соціології, психології, етиці тощо. Тим не менш, вважаємо, що сутність відповідальності єдина незалежно від області її існування. Відтак, для наукового визначення поняття юридичної відповідальності необхідно виходити з її загальнонаукового сенсу.

Найбільш широке, «загальнонаукове» визначення будь-якого поняття знаходиться поза межами конкретної науки і, відповідно, має бути універсальним і задовольняти потреби усіх галузей науки, які використовують це поняття. Таке універсальне визначення чого-небудь можна знайти в літературній мові, тобто в тлумачному словнику української мови.

Відповідальність – це реакція на вибір. Вибір є тільки там, де є свобода. Проблеми зі свободою вибору тісним чином поєднані з проблемами особистої відповідальності і навпаки. Сенс відповідальності не може бути повно і правильно зрозумілий без розкриття змісту свободи. Свобода в загальноприйнятому значенні – це пізнана необхідність. Умовами свободи виступають: 1) пізнання (здатність мислити, знати) і 2) воля («здатність здійснювати свої бажання, поставлені перед собою цілі») [25, с. 1268] або «здатність самостійно починати ряд дій» [85, с. 334].

Як зазначається у філософській літературі, відповідальність – це категорія етики і права, що відображає особливе соціальне та морально-правове ставлення особи до суспільства, яке характеризується виконанням свого морального обов'язку та правових норм [206, с. 267]. Відповідальність – один із проявів зв'язку і взаємної залежності особи та суспільства [130, с. 208].

Філософський словник дає визначення відповідальності як етико-правової

категорії, яка відображає моральне і соціально-правове відношення особистості до людства, суспільства, що проявляється здійсненням своїх моральних обов'язків і норм права [206, с. 267].

Філософська проблема відповідальності бере свій початок із виникнення антиномії «свобода – необхідність». Ще у період античності були започатковані спроби осмислення співвідношень свободи і необхідності. Надалі протиставлення понять «свобода» та «необхідність» перетворилось на одну із важливих проблем у філософії загалом. Дослідженням цієї проблеми займалися Платон, Гоббс, Локк, Монтеск'є, Юм, Дж. Мілль та багато інших мислителів. Але найбільший внесок у формування сучасного розуміння відповідальності внесли представники німецької класичної філософії – Кант і Гегель.

Поняття «відповідальність» у філософській та правовій літературі починають використовувати з другої половини ХІХ століття. До введення у вживання категорії «відповідальність», смислову функцію останньої носило поняття «покарання» [25, с. 246].

Категорія «покарання» у сучасному суспільстві має більш вузьке значення по відношенню до категорії «відповідальність».

Поява категорії «відповідальності», очевидно, обумовлена розвитком і диференціацією суспільних відносин, усвідомленням людиною своєї особистості, своєї свободи. Результатом цього стало те, що поняття «покарання», не маючи безпосереднього зв'язку зі свободою, перестало задовольняти вимоги вільної особистості.

«Покарання» як категорія, не обумовлена свободою, зазнавши корінного перелому у своєму розумінні, перетворилася у відповідальність – категорію глибоко і нерозривно пов'язану з категорією «свободи». Покарання як чисто юридична конструкція розрахована на несвідомі і невольні почуття (перш за все почуття страху), впливаючи на які досягається поставлена мета. Покарання у чистому вигляді неусвідомлене, тому й не має ознак необхідності, і відповідно є злом і свавіллям самим по собі.

«Відповідальність» на відміну від покарання усвідомлена суб'єктом, тому має ознаку необхідності, повинності. У той же час, відповідальність – вольове явище. Очевидно, дві необхідні ознаки і умови свободи – пізнання (розум, свідомість) і воля. Тільки за вільну (усвідомлену і вольову, самостійну) дію людина здатна нести відповідальність. Якщо ж вона силою примушена зробити той чи інший вчинок, то про відповідальність за такий вчинок не може бути й мови. Що стосується категорії «покарання», то йому може бути підданий суб'єкт, навіть за вчинок, нав'язаний зовнішньою силою (з примусу, в порядку самооборони, непереборною силою тощо).

Людина вільна вибирати варіант поведінки. Але вільний вибір передбачає не тільки альтернативу між позитивними варіантами, а й між позитивними і негативними соціальними варіантами (між добром і злом).

Вільний вибір – це вибір суб'єктом чого-небудь виключно для себе, бо вибір для іншого не є, не тільки вільний, а й зовсім не є вибір. У зв'язку з цим, вільний вибір складається не тільки в акті обрання того чи іншого варіанту, а й у прийнятті (вборі) результату цього акту. І це прийняття, також як і акт вибору, охоплюючись останнім, передбачає усвідомленість результату вибору і бажання або небажання його настання. Тобто, відповідальність – це не якийсь невідомий (несподіваний) і «потойбічний», випадковий (незалежний від волі суб'єкта вибору) результат, а усвідомлений (прогнозований, очікуваний) і потрібний відгук на вільний вибір. Іншими словами: відповідальність – це зворотний бік свободи і, навіть, можна констатувати, що відповідальність – це тягар свободи.

Таким чином, відповідальність виконує важливу функцію по відношенню до свободи – дає можливість пізнати всі можливі варіанти вибору в повному обсязі, в тому числі і результат вибору. Слід зауважити, що вибір варіанта поведінки без передбачення його результату не є вільний вибір, це випадковість, і, за об'єктивної неможливості усвідомлювати свій вибір у повному обсязі (зокрема, передбачити наслідки), такий вибір, що викликав за собою шкідливі наслідки, може бути умовою звільнення від юридичної

відповідальності. Відповідальність вносить визначеність у все поле вибору, і також як і пізнання обмежує набір варіантів, тим самим забезпечує можливість вибору. Адже «нічим не обмежена можливість вибору робить неможливим сам вибір» [15, с. 139].

«Відповідальність особи, – як зазначає К. Басін, – має соціально-комунікативну природу та виникає тоді, коли поведінка людини має соціальну значущість і регулюється соціальними нормами. При цьому реалізація будь-якої соціальної норми є добром, соціальною цінністю, а дії, що порушують соціально значущі правила, визначаються як неприпустимі, що розривають соціальну комунікацію та зумовлюють негативну реакцію суспільства – соціальну відповідальність» [14, с. 9].

Питання про поняття юридичної відповідальності і, зокрема, цивільно-правової відповідальності протягом багатьох років є спірним. Деякий час питання юридичної відповідальності розроблялися, в основному, в рамках конкретних галузей права (кримінального, адміністративного і в меншій мірі – цивільного). Разом із тим у дослідженнях із різних галузей права простежується спільний підхід, притаманний суті юридичної відповідальності у цілому, який можна простежити у позиції Н.М. Оніщенко, та згідно з яким «юридична відповідальність, яка настає за порушення норм права, – це різновид соціальної відповідальності, яка настає за порушення різних соціальних норм (права, моралі, звичаїв, корпоративних норм)» [150, с. 39]. Подібний підхід простежується і у Великому енциклопедичному юридичному словнику, в якому юридична відповідальність сприймається як форма впливу на порушників, реакція держави на допущені порушення правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи [29, с. 109]. І такий підхід дійсно знаходить своє закріплення на рівні не лише теоретичних розробок представників різних галузей права, але й на рівні нормотворення.

Поняття цивільно-правової відповідальності вперше спробував розробити в 1940 році М.М. Агарков. Розглядаючи співвідношення категорій боргу (обов'язку) та відповідальності у цивільно-правових зобов'язаннях, М.М.

Агарков писав, що нормальне виконання боржником зобов'язання є його обов'язком. У разі порушення цього обов'язку, боржник не за своєю волею примушується до виконання свого обов'язку, або до відшкодування збитків, тобто, настає відповідальність. Звідси М.М. Агарков робить висновок, що «борг та відповідальність є не різними і незалежними один від одного елементами зобов'язання, а лише двома аспектами тих же відносин,» і «таким чином, те, що ми зазвичай називаємо словами обов'язок і відповідальність за зобов'язанням, є в цілому ні чим іншим, як обов'язком боржника в зобов'язальних правовідносинах» [3, с. 44].

С.М. Братусь зазначає, що юридична відповідальність здійснюється не добровільно, а через державний примус. Але «юридична відповідальність, – підкреслює С.М. Братусь, – це не сам по собі акт примусу, а опосередковане ним виконання обов'язку. Це виконання в стані примусу» [23, с. 95]. Юридична відповідальність, таким чином, забезпечує виконання зобов'язання (боргу). Більш того, «відповідальність – це вже виконуваний під примусом обов'язок» [23, с. 103]. Виходячи з формули «відповідальність – це стан примусу до виконання обов'язку», С.М. Братусь приходять до висновку, що виконання зобов'язання добровільно (у тому числі, якщо воно вже порушене) і, навіть, добровільна сплата неустойки не є юридичною відповідальністю. На його думку, угода про неустойку, що сплачується у разі порушення основного зобов'язання, «нічим не відрізняється від будь-якого іншого обов'язку» [23, с. 89]. Якщо така неустойка виплачується добровільно, то відповідальності не виникає, а сам факт виплати неустойки є виконанням однієї з умов зобов'язання. Про відповідальність може йти мова лише у разі примусового стягнення цієї ж неустойки.

І.С. Самощенко і М.Х. Фарукшин також є прихильниками концепції примусу. На їхню думку, юридична відповідальність – це «державний примус до виконання вимог <...> права, які містять осуд діянь правопорушника державою і суспільством» [179, с. 6]. Автори особливо підкреслюють зовнішній, по відношенню до правопорушника, характер відповідальності, яка

«покладається у разі правопорушення незалежно від волі і бажання правопорушника» [180, с. 44]. Але, на відміну від С.М. Братуся, І.С. Самощенко і М.Х. Фарукшин допускають можливість здійснення у цивільних правовідносинах відповідальності без державного примусу. В якості підсилення своєї позиції вчені посилаються на те, що у правовідносинах, регульованих цивільним правом, у ряді випадків сам кредитор може застосувати до правопорушника встановлену в законі або договорі санкцію, не вдаючись до допомоги державного примусу. І при цьому сам правопорушник іноді може «визнати протиправність поведінки і без втручання відповідних державних органів нести правову відповідальність» [180, с. 50].

В.А. Тархов визначає юридичну відповідальність як врегульований правом обов'язок дати звіт своїм діям. Це поняття він виводить з лінгвістичного тлумачення відповідальності: «у російській мові відповідальність визначається як обов'язок, необхідність дати звіт у своїх діях, вчинках і т.п.» [194, с. 8]. Науковець, на відміну від більшості інших дослідників відповідальності, проводить чітке розмежування останньої і покарання. «Покарання – це наслідок відповідальності, відповідальність можлива і без покарання» [195, с. 35]. В.А. Тархов виступає проти ототожнення відповідальності з її реалізацією. Головною ознакою і сутністю відповідальності він вважає витребування звіту. При цьому для наявності відповідальності не має значення чи настали за звітом осуд і покарання. Автор висловився проти розуміння відповідальності як заходу державного примусу, він не згоден з тим, що відповідальність пов'язана з настанням невігідних майнових наслідків для правопорушника. Крім того В.А. Тархов спробував дати загальне визначення юридичної відповідальності у нерозривному зв'язку позитивного і негативного аспектів: «не можна протиставити відповідальність щодо минулого, відповідальності щодо сьогодення і майбутнього, так само як і не можна розривати відповідальність моральну і юридичну» [195, с. 10].

Разом із тим Великий тлумачний словник сучасної української мови розкриває відповідальність через покладений на когось або взятий на себе

обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чийсь дії, вчинки, слова [25, с. 109].

До викладеної концепції юридичної відповідальності примикає її розуміння як реалізації санкцій правових норм. Представником цієї концепції є О.Е. Лейст, який зазначає, що юридичною відповідальністю застосовуються і здійснюються санкції; їх головною метою є здійснення прав на покарання, стягнення, примусове виконання, які виникають унаслідок правопорушення. О.Е. Лейст прийшов до висновку, що санкція є необхідним атрибутом правової норми, мірою державного примусу, що є реакцією на протиправну поведінку, а «норма права тотожна диспозиції» [116, с. 21]. Пізніше у своїй роботі О.Е. Лейст пише, що між санкціями та здійсненням відповідальності є пряма залежність, адже, якщо немає санкцій, то не існує й відповідальності, оскільки її особливість залежить від виду санкцій та зворотного зв'язку: якщо порушники не відповідають за законом, то санкції стають декларативними і незагрозливими. Також науковець зазначає, що поняття відповідальності за своїм обсягом є ширшим за поняття застосування санкції, адже містить кілька проблем, такі як кваліфікація правопорушення, гарантії, що об'єктивна істина буде встановлена, запровадження запобіжних заходів (забезпечення), дотримання прав особи, що обвинувачується в учиненні правопорушення, умови звільнення від відповідальності, «стан покарання» при запровадженні штрафів, покараннях тощо [117, с. 97 - 103]. У такому разі, як вважає автор, санкції – це диспозиція, а саме норма, в межах якої правопорушнику призначається та чи інша міра відповідальності. В Юридичній енциклопедії юридична відповідальність сприймається через призму специфічного правовідношення між державою в особі її органів (суду, спеціальних інспекцій тощо) і правопорушником, до якого застосовуються юридичні санкції з негативними для нього наслідками (позбавлення волі, штраф, відшкодування шкоди тощо) [223, с. 437].

Концепція, запропонована В.М. Горшеньовим, включає юридичну відповідальність в правовий статус особистості. Він визначає юридичну

відповідальність як визнану державою «здатність особи (громадянина, установи, органу держави, посадової особи тощо) віддавати звіт своєму протиправному діянню і зазнавати на собі заходів державно-примусового впливу у формі позбавлення благ, які безпосередньо йому належать» [32, с. 104].

Проте, доцільно врахувати зауваження І.С. Самощенко і М.Х. Фарукшина стосовно концепції юридичної відповідальності, запропонованої В.М. Горшеньовим. Здатність особи відповідати за свої дії, зазнавати заходів державно-примусового впливу і реакція держави на протиправну поведінку, що виражається в можливості настання юридичної відповідальності, – не одне і те ж. Така здатність існує до правопорушення і незалежно від правопорушення. На відміну від В.А. Тархова, що визначає відповідальність у відданні звіту своїм діям, розглядаючи її як ретроспективно, так і перспективно, В.М. Горшеньов таку необхідність пов'язує тільки з правопорушенням, тобто обмежує відповідальність ретроспективним (негативним) аспектом.

Натомість Ю.М. Оборотов підходить до юридичної відповідальності через призму позитивної і розглядає її як вид юридичної відповідальності, який представляє собою відповідну реакцію держави та суспільства на здійснене соціально корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення [147, с. 295].

О.С. Іоффе і М.Д. Шаргородський відносяться до більшості авторів, які вважають, що правова відповідальність пов'язана із застосуванням заходів державно-примусового впливу, які є реакцією на правопорушення. Юридична відповідальність є, найперше, санкцією за порушення, наслідком, що передбачений нормами права у випадках їх недодержання. Такі санкції виражаються у застосуванні заходів примушування до правопорушника. Інакше кажучи, відповідальність є мірою примушування до додержання правових норм, які застосовуються органами держави до порушників таких норм [76, с. 314]. Виходячи з цього визначення, автори приходять до

правильного, на наш погляд, висновку, що юридичні наслідки, непов'язані з державним примусом, не є юридичною відповідальністю. Окрім державного примусу автори виділяють ще дві головні ознаки юридичної відповідальності – громадський осуд, який припускає провину порушника, і негативні наслідки для правопорушника або особистого, або майнового характеру.

Даний огляд концепцій юридичної відповідальності не охоплює абсолютно всі існуючі погляди на проблему, яка розглядається, але включає в себе основних авторів. Концепції інших авторів можна віднести до тієї чи іншої з розглянутих вище. Певним підтвердженням даного висновку слугує зміст колективної монографії «Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення» [232], написаної провідними українськими вченими, зокрема Н.М. Оніщенко, А.Є. Шевченко, О.В. Скрипнюком, Р.А. Майдаником, Д.М. Лук'янцем, М.І. Хавронюком, під редакцією Ю.В. Бауліна, що вийшла у світ у 2013 році. Крім того, значною мірою питання цивільно-правової відповідальності розкрито у колективній монографії «Відповідальність у приватному праві» під редакцією І. Безклубого [28], що була надрукована Київським національним університетом імені Тараса Шевченка у 2014 році.

Розглянуті у цілому концепції об'єднує те, що юридична відповідальність визначається у найзагальнішому сенсі як реакція на правопорушення. Тобто, юридична відповідальність розглядається виключно в ретроспективному (негативному) аспекті. Виняток становить лише В.А. Тархов, який, однак, дає занадто узагальнене трактування юридичної відповідальності.

Підхід до визначення поняття юридичної відповідальності через ретроспективний аспект обумовлює, на нашу думку, існування теоретичної проблеми, що полягає у відсутності єдності думок серед науковців у розумінні юридичної відповідальності загалом та цивільно-правової зокрема. Нам здається, що головна помилка більшості інтерпретаторів поняття юридичної відповідальності полягає в тому, що вони намагаються дати визначення категорії юридичної відповідальності, поклавши в основу герменевтичної

операції логічно прийнятне, на перший погляд, визначення всього лише одного аспекту об'єкта пошуку. Але, на нашу думку, має бути навпаки. Не поняття юридичної відповідальності в цілому слід шукати, виходячи з відомого поняття ретроспективної юридичної відповідальності, а навпаки, останню необхідно визначати тільки на основі загального поняття. У дійсності ж, більшість авторів, виявивши основні ознаки ретроспективної юридичної відповідальності, намагаються застосувати їх до загального поняття. Тобто, ознаки приватного застосовують до загального. Однак ознаки спільного не обов'язково повинні збігатися з ознаками конкретного, приватного. Інакше втрачається сенс у диференціації будь-яких категорій на загальне і приватне, так як збіг всіх ознак означає тотожність.

Таким чином, поняття юридичної відповідальності необхідно визначати, на нашу думку, виходячи з загальнонаукового сенсу. І тільки після визначення поняття юридичної відповідальності, на основі її загальнонаукового визначення, можна перевірити на його основі істинність визначень аспектів юридичної відповідальності і при необхідності сформулювати нові.

На підставі усього вищевикладеного вважаємо, що загальнонаукову (загальносоціальну) відповідальність можна визначити як необхідну реакцію на вибір варіанта поведінки. Звідси, юридична відповідальність – це необхідна правова реакція на вибір регульованого правом варіанта поведінки.

Ретроспективна юридична відповідальність – обов'язок прийняття на себе необхідної негативної правової реакції на обраний і здійснений регульований правом у формі заборони варіант поведінки. У свою чергу перспективна юридична відповідальність – готовність прийняти на себе необхідну правову реакцію на будь-який обраний регульований правом варіант поведінки. Саме такі визначення відповідальності, юридичної відповідальності та її аспекти відображають зв'язок категорії відповідальності з категорією свободи і підкреслюють відмінність категорій відповідальності й покарання. Зв'язок відповідальності зі свободою впливає з визначення першої як необхідної реакції на вибір. У даному разі необхідність передбачає передусім

усвідомлення варіантів поведінки та її наслідків, а також детермінованість реакції поведінкою. У свою чергу вибір передбачає вільну волюву дію.

Не викликає сумнівів твердження, що юридична відповідальність виступає видом соціальної відповідальності. При цьому специфіка юридичної відповідальності підкреслюється вказівкою на те, що реакція встановлена нормою права і викликається поведінкою, яка має юридичне значення, тобто юридичним фактом.

Водночас наведене визначення юридичної відповідальності виключає необхідність чіткого її розмежування на ретроспективний (негативний) і перспективний (позитивний) аспекти, що було обумовлено недосконалістю раніше запропонованих визначень юридичної відповідальності. Загальне поняття юридичної відповідальності як необхідної правової реакції на вибір регульованого правом варіанта поведінки охоплює собою як негативну, так і позитивну реакцію на вибір як дозволеного, так і забороненого правом варіанта поведінки. Тим не менш, теоретично і практично виділення ретроспективного (негативного) аспекту юридичної відповідальності виправдовується, у першу чергу, для встановлення підстав настання ретроспективної юридичної відповідальності.

Разом із тим перш, ніж перейти до визначення поняття негативної цивільно-правової відповідальності, необхідно взяти до уваги її специфіку, що обумовлюється предметом регулювання цивільного права. Адже цивільне право, в основному, регулює майнові відносини. В основі цього регулювання лежить:

1) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;

2) свобода договору;

3) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;

4) судовий захист цивільного права та інтересу;

5) справедливість, добросовісність та розумність (ст. 3 ЦК України [213]).

Отже, і цивільно-правова відповідальність має майновий зміст, а її

конкретні заходи носять майновий характер. Тобто, настання цивільно-правової відповідальності має означати применшення майнових благ правопорушника. Таке применшення має виражатися у покладанні на правопорушника додаткового цивільно-правового обов'язку або у позбавленні належного йому суб'єктивного цивільного права. Таким чином, негативна цивільно-правова відповідальність виражається в застосуванні до правопорушника додаткового майнового обтяження. Зауважимо, що коли мова йтиме про цивільно-правову відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності, будуть виникати певні особливості, пов'язані зі специфічною природою таких майнових прав інтелектуальної власності.

Слід особливо підкреслити додатковий характер обтяження. Не можна вважати відповідальністю (в ретроспективному аспекті) виконання обов'язку, який існував до вчинення правопорушення, навіть, якщо цей обов'язок виконується під примусом, таке виконання є проявом перспективного аспекту відповідальності. Разом із тим в юридичній науці далеко не усі підтримують даний підхід. Так, протилежної думки дотримуються С.М. Братусь, І.С. Самощенко і М.Х. Фарукшин, які стверджують, що примус до виконання раніше прийнятих на себе обов'язків є відповідальністю [23, с. 85; 179, с. 60]. Проте, ми вважаємо, їм правильно заперечує Н.С. Малєїн, кажучи, що, якщо громадянин повертає борг (виконує обов'язок), хоча б і під державним примусом, він не несе матеріальних втрат, оскільки він повертає те, що йому не належить. Його майнове положення при цьому не погіршується, а залишається в незмінному вигляді. «...Немає відповідальності, коли примусово виконуваний обов'язок не супроводжується новим обов'язком, виконання якого зашкодило правам порушника. У названих випадках зобов'язані особи нічого не втрачають: у них вилучається те, що належить (повинно належати) іншим: застосування примусу нічого не зменшує і не додає до змісту обов'язку, який існував раніше» [128, с. 142]. Саме такий розвиток розуміння відповідальності знайшов своє закріплення на рівні інституту цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

Абсолютно правильно, на нашу думку, підвів ризику під цією суперечкою С.С. Алексєєв, який резюмував незаперечну, на наш погляд, тезу, що примус до виконання покладеного на особу юридичного обов'язку або відновлення порушеного стану є не юридична відповідальність, а захід захисту. «Заходи захисту спрямовані лише на те, щоб забезпечити виконання раніше існуючого обов'язку або відновлення суб'єктивного права, з їх допомогою забезпечується примусова реалізація юридичного обов'язку, відновлюється суб'єктивне право – і тільки. Заходи ж відповідальності завжди виражені в настанні нових обтяжливих для особи обов'язків чи інших нових негативних наслідків (наприклад, позбавлення раніше існуючого права, позбавлення волі, сплата грошових санкцій тощо)» [5, с. 197].

У даний час загально визнано, що відповідальність є одним із способів захисту цивільних прав. Стаття 16 ЦК України [213] такі міри відповідальності, як примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, відносить до числа способів захисту цивільних прав. І такий підхід є цілком логічним. Адже насправді, якщо юридична відповідальність є реакцією на неправомірну поведінку, що порушує права і інтереси інших осіб, то її застосування стає одним із способів захисту.

При цьому наявність юридичної відповідальності та визначених засобів захисту дозволяє забезпечувати захист не лише вже порушених прав та інтересів, але й ще не порушених: фактично саме існування інституту юридичної відповідальності, незалежно від настання підстави її застосування, вже дає можливість говорити про наявність стану захищеності. Тут слід згадати про обґрунтованість виділення перспективного (позитивного) аспекту юридичної відповідальності. Стан захищеності і, навіть, стан урегульованості нормами права є проявом перспективного (позитивного) аспекту юридичної відповідальності. Більш того, можна сказати, що саме по собі існування регулятивних і охоронних норм права є регулюванням і охороною, відповідно проявом перспективної відповідальності. І саме такі позиції домінують нині у

цивільно-правовій науці.

Зазначене вище дає підстави представникам вітчизняної науки цивільного права стверджувати, що загальною метою цивільно-правової відповідальності є підтримання встановленого законодавством правопорядку в сфері цивільних відносин через захист прав та інтересів суб'єктів цивільного права за допомогою правових засобів, здатних забезпечити надання за рахунок суб'єктів відповідальності справедливої майнової компенсації потерпілим внаслідок правопорушень особам [220, с. 209]. Відзначимо, що найбільш застосовуваними при цьому засобами забезпечення виконання зобов'язань, які сприймаються і в якості засобів цивільно-правової відповідальності, вважаються неустойка та завдаток. Хоча щодо останнього, то його досить спірно відносити до засобів цивільно-правової відповідальності.

У цілому визначення поняття цивільно-правової відповідальності відноситься до поняття юридичної відповідальності як конкретне (спеціальне) до загального. Ця специфіка обумовлена, як вже було сказано, спеціальним предметом регулювання цивільного права.

Таким чином перша специфічна риса цивільно-правової відповідальності, а саме її майновий характер, розглянута вище.

Друга характерна риса цивільно-правової відповідальності обумовлена рівністю учасників цивільних правовідносин і полягає у відсутності публічно-правового характеру - це відповідальність рівних суб'єктів один перед одним, відповідальність правопорушника перед потерпілим. Майнові санкції стягуються з правопорушника на користь потерпілого.

Саме у цивільному праві юридична відповідальність в найбільшій повноті виявляє себе як атрибут свободи, як тягар свободи. У цивільних (приватних) правовідносинах, на відміну від публічно-правових, відповідальність перестає бути просто покаранням. Обумовлено це автономією волі, покладеної в основу цивільно-правового регулювання. Відповідно, найважливішою рисою цивільно-правової відповідальності є автономія волі її суб'єктів. Кредитор має право залучити боржника до відповідальності, але має право і не залучити,

приймаючи на себе всі майнові наслідки цього. А боржник має право вимагати від кредитора усунення необґрунтованого (зайвого) приниження його автономії волі, набуваючи початковий рівний з усіма статус після переживання заходів відповідальності. Тільки в рамках цивільного права індивід отримує реальну можливість найбільшою мірою проявити автономію своєї волі по відношенню до одвічної машини свавілля – держави. Тільки у цивільному праві держава може нести відповідальність перед людиною.

Беручи до уваги те, що цивільним правом регулюються товарно-грошові відносини, які носять еквівалентно-безоплатний характер, наступною рисою цивільно-правової відповідальності буде її компенсаційна спрямованість. Цивільно-правова відповідальність, хоча і є карою за правопорушення, але навіть у своїй негативності спрямована на досягнення тих позитивних результатів, які є метою майнових відносин. Вона спрямована на еквівалентне відшкодування потерпілому заподіяної шкоди та її застосування, таким чином, має на меті відновлення майнового стану потерпілого від правопорушення.

Також, звернемо увагу на цікаве порівняння, зроблене І.С. Канзафаровою, яка стверджує, що згідно з цивільним законодавством поняття «відповідальність» окреслює такі види відповідальності: відповідальність перед державою, що має публічно-правовий характер; взаємна відповідальність контрагентів, порушника права перед потерпілою особою, і має приватно-правовий характер. Тільки відповідальність правопорушника перед потерпілою особою є цивільно-правовою відповідальністю у повному розумінні. Розбіжність між вказаними видами відповідальності відзначається в особливостях застосовуваних санкцій, у цілях санкцій, в порядку їх застосування. Вживання заходів публічно-правової відповідальності є можливим винятково за наявності судового рішення, маючи на меті, передусім, забезпечення публічного порядку. Заходи цивільно-правової відповідальності скеровані саме на забезпечення інтересів конкретної особи і можуть здійснюватись як у судовому, так і у позасудовому порядку [82, с. 17].

На додаток до викладеного наведемо названі Ю.В. Білоусовим

особливості цивільно-правової відповідальності: майновий характер, стягується на користь потерпілої сторони; компенсаційна природа, тобто спрямованість на відновлення майнового стану потерпілого [217, с. 100]. Ці особливості, хоч і в дещо іншій площині, але підтверджують названі нами риси цивільно-правової відповідальності.

На відміну від Ю.В. Білоусова, І.С. Канзафарова виділяє елементи цивільно-правової відповідальності як системи, відносячи до них: норми цивільного права, в яких відповідальність знаходить вираження; принципи цивільно-правової відповідальності; індивідуально-правові акти автономного характеру, які є персоніфікованими регламентаторами суспільних відносин (договори, статuti юридичних осіб та ін.); порушення цивільних прав як підстави виникнення цивільних охоронних правовідносин; цивільні охоронні правовідносини [82, с. 16].

Виходячи з вищевикладеного, беручи до уваги специфіку предмета регулювання цивільного права і ґрунтуючись на загальноправовому понятті юридичної відповідальності, можна визначити цивільно-правову відповідальність (загалом, у перспективно-ретроспективному розумінні) як необхідну цивільно-правову реакцію на вибір регульованого цивільним правом варіанта поведінки.

Із вищенаведених визначень відповідальності видно, що відсутність негативної реакції на обраний варіант поведінки не виключає відповідальності, тому що відсутність негативної реакції – це теж реакція, позитивна реакція. У даному випадку можна говорити про настання перспективної (позитивної) відповідальності. Саме ці міркування покладаються в основу розуміння даного виду відповідальності.

Із запропонованого визначення поняття негативної цивільно-правової відповідальності випливає наступне:

- цивільно-правова негативна відповідальність настає за обраний варіант поведінки (дію або бездіяльність) заборонений цивільним правом;
- цивільно-правова негативна відповідальність настає не просто за акт

вибору, а за здійснений (що спричиняє об'єктивні зміни наслідків) варіант шкідливої поведінки, який обумовлює виникнення шкідливих наслідків.

Якщо цивільно-правова негативна відповідальність настає як реакція на здійснений шкідливий варіант протиправної поведінки, що спричинив необхідні наслідки, а не просто за факт наявності шкоди або факт протиправної поведінки, в наявності є причинний зв'язок між варіантом поведінки та його наслідком.

Сам процес об'єктивації шкідливого варіанта протиправної поведінки виражається у виборі суб'єктом конкретної дії (бездіяльності) і, відповідно, причинно-обумовленого шкідливого наслідку, який він здатний передбачати і бажати, припускає наявність його внутрішнього ставлення до свого вибору. Тобто, негативна цивільно-правова відповідальність передбачає провину суб'єкта.

Тільки при наявності одночасно всіх перерахованих вище складових частин настає цивільно-правова відповідальність. Ці елементи в сукупності утворюють склад цивільного правопорушення, що є підставою цивільно-правової відповідальності. Про підстави цивільно-правової відповідальності мова буде йти в пункті 1.3. даного дисертаційного дослідження.

1.2. Суть та функції цивільно-правової відповідальності

Говорячи про суть та функції юридичної відповідальності в цілому та цивільно-правової відповідальності зокрема, доцільно виходити із розуміння того, що остання виступає різновидом юридичної відповідальності. Вона ж співвідноситься з соціальною відповідальністю як з категорією виду й роду. Саме таке співвідношення дозволяє говорити про наявність діалектичного взаємозв'язку між приватним і загальним, між конкретним і загальним.

Питанням правової відповідальності присвячено багато уваги у працях вчених різних періодів та різних галузей знань. Для цього достатньо проаналізувати, зокрема роботи С.С. Алексеєва [4, 5, 7, 8], Б.Т. Базилєва [12],

Ю.М. Бауліна [232], С.М. Братуся [23], В.В. Лазарева [115], О.Е. Лейста [116, 117], Д.М. Лук'янця [123], Н.М. Оніщенко [197], В.М. Кудрявцева [107], П.М. Рабіновича [174], А.А. Собчака [183], Ю.С. Шемшученка [223] та інших. При цьому, навіть, наявність багатьох праць із даного напрямку не робить дану дискусію завершеною на сьогоднішній день. У свою чергу питанням цивільно-правової відповідальності чимало уваги приділено у роботах сучасних вітчизняних представників школи цивільного права [28, 41, 79, 88, 222, 225], зокрема І.О. Безклубого, О.В. Дзери, І.С. Канзафарової, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Р.О. Стефанчука, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Я.М. Шевченко, С.І. Шимон, Р.Б. Шишки та інших.

Слід зазначити, що одним із етапів формування теорії правової відповідальності називають період 60-х рр. ХХ ст. Саме тоді юристи-науковці звернули свою увагу на питання дослідження соціальної відповідальності та правової відповідальності як її частини. Певні зусилля були спрямовані на вироблення у правовій науці єдиних поглядів, які б характеризувались комплексним підходом. Суті соціальної та правової відповідальності були присвячені роботи Н.Д. Табунова. З позицій науковця, якщо суть соціальної відповідальності полягає в обов'язку особистості вибрати таку лінію поведінки, яка б максимально відповідала потребам розвитку суспільства, то правова відповідальність полягає в обов'язках особистості дотримуватися законності й норм права [193, с. 243 – 244]. Фактично юридична відповідальність, як різновид соціальної відповідальності, має розглядатися в якості специфічного виду суспільних відносин, якими є правові відносини. Із цього приводу вже сучасні українські науковці зазначають, що юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фізичних або юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, які забезпечує в примусовому порядку держава. Юридична відповідальність є специфічним правовідношенням між державою в особі її органів (суду, спеціальних інспекцій тощо) і правопорушником, до якого застосовують юридичні санкції з негативними для

нього наслідками (позбавлення волі, штраф, компенсування шкоди тощо) [28, с. 318 – 319].

Аналіз юридичних досліджень, які велись впродовж двадцяти років, дозволив говорити про те, що у правовій школі юридична відповідальність виокремилася в окремий комплексний правовий інститут. Наприклад, ряд авторів зазначав, що «маючи специфічні особливості в різних галузях права, відповідальність у її позитивному і негативному аспектах, разом з тим, є категорія загальної теорії та соціології держави і права, загальної теорії соціального управління і заслуговує на більш глибокий аналіз» [108, с. 76].

Норми інституту цивільно-правової відповідальності (поряд з іншими видами юридичної відповідальності) доцільно відносити до охоронних правовідносин. Такий висновок випливає із того, що такі норми регулюють суспільні відносини, які виникли внаслідок правопорушення. У даному сенсі доцільно звернути увагу на роботи С.С. Алексєєва [8, с. 377, с. 382]. Саме його розробки дали підстави юридичній науці пропонувати класифікацію для теорії права, згідно з якою юридична відповідальність відноситься до охоронних правовідносин. Останні ж виникають у разі правопорушення чи невиконання обов'язків, коли правового захисту потребують права та інтереси учасників правовідносин або всього суспільства в цілому.

Крім того, при дослідженні суті цивільно-правової відповідальності доцільно звернути увагу на деякі її специфічні риси, які виокремлюються юридичною наукою та запропоновані у нижченаведених визначеннях.

Наприклад, О.С. Іоффе розкриває суть цивільно-правової відповідальності через наступні характеристики: як «санкцію за правопорушення та наслідок, встановлений у законі на випадок його вчинення. Ця санкція виражається в застосуванні заходів примусу до правопорушника» [75, с. 196]. В літературі також зверталася увага на те, що «специфіка заходів відповідальності, що застосовуються на основі норм тієї чи іншої галузі права, є одним з виразів характерного і специфічного для неї методу правового регулювання, який, у свою чергу, зумовлюється природою предмета, регульованого даною галуззю

права» [75, с. 208]. І такий погляд є скоріш нормою, а не винятком.

Подібну позицію стосовно суті цивільно-правової відповідальності висловлювала у своїх дослідженнях й І.С. Канзафарова. При порівнянні сфер застосування заходів відповідальності та реалізації санкцій, вчена звертає увагу на те, що саме остання посідає істотне місце. На погляд І.С. Канзафарової, яка розглядає відповідальність як наслідок правопорушення, «застосування санкцій не завжди є наслідком правопорушення, тому, відповідно далеко не всі санкції є в той же час заходами відповідальності, а також загальноприйнято, що заходи відповідальності пов'язуються з винними у правопорушеннях і зі створенням для правопорушника негативних наслідків, достатня серйозність яких є похідною від вини» [81, с. 257 – 260].

У правовій науці не знайшла підтримки й ідея щодо подібності понять відповідальності та обов'язку. І хоча ці питання тісно переплетені між собою, вони жодною мірою не можуть ототожнюватися. Адже відповідальність, на відміну від обов'язку, є значно більш широким поняттям за своїм змістом. Вона являє собою правовідносини, які складаються з декількох елементів. До складу правовідносин включаються суб'єктний склад, об'єктний склад, юридичний зміст тощо. У відносинах завжди будуть брати участь декілька учасників таких відносин, наділених правами та обов'язками, що мають кореспондуватися між собою.

Не була підтримана остаточно й позиція щодо недоцільності введення у теорію цивільного права самої категорії цивільно-правової відповідальності. Адже А.С. Гугель звертав увагу на те, що «в якості проявів відповідальності можна розглядати засоби правового захисту тому, що будучи по суті заходами захисту міри відповідальності, в той же час вони мають низку особливих властивостей, що істотно відрізняють і виділяють дану групу заходів в особливу категорію правовідносин» [35, с. 340 – 341]. Однак навряд чи доцільно погодитися із даною позицією. Оскільки засоби правового захисту не можуть ототожнюватися, у кінцевому підсумку, з цивільно-правовою відповідальністю в цілому.

Відтак, підтримки набула інша позиція, яка випливала з позицій С.С. Алексєєва, О.С. Іоффе, І.С. Канзафарової та інших. Зазначені вчені пропонували усі цивільно-правові санкції поділяти на заходи відповідальності (відшкодування збитків, компенсація моральної шкоди) та інші санкції, які заходами цивільної відповідальності не можна визнавати (наприклад, повернення незаконно придбаного (заощадженого) майна) [81, с. 257 – 260]. У свою чергу О.С. Іоффе зауважував, що «цивільно-правова відповідальність є перш за все санкція за правопорушення» [75, с. 196]. У той же час санкція мірою відповідальності виступає не завжди. Вилучення у примусовому порядку з чужого незаконного володіння майна, будучи санкцією за вчинення правопорушення, в той же час не може бути охарактеризоване як відповідальність, тому що не пов'язане з будь-якими стражданнями для порушника, у якого вилучається річ, яка йому не належить. Відповідальність же – це не просто санкція за правопорушення, а така санкція, яка тягне за собою певні позбавлення майнового або особистого характеру для правопорушника, як на цьому наголошує у своїх розробках В.В. Луць [125, с. 52 – 55].

Такої ж позиції дотримується О.В. Мороз, на погляд якого для визнання зобов'язання відшкодування заподіяної шкоди мірою майнової відповідальності правопорушника, недостатньо лише власне негативного впливу на його майновий стан – «негативні наслідки для правопорушника повинні виражатися в погіршенні його майнового становища у порівнянні з терміном, який передував вчиненню правопорушення» [141, с. 4].

Із цього приводу Я.М. Шевченко зауважує, що цивільній відповідальності, як виду правової відповідальності, повинні бути властиві основні риси, пов'язані з певною специфікою, особливостями дії правоохоронних відносин, що регулюються цивільним правом. Таким чином, сутність цивільно-правової відповідальності як правового засобу, спрямованого на охорону суспільних відносин, не змінюється від притаманного їй методу впливу, що пов'язаний зі специфікою цивільно-правового регулювання [222, с. 358].

Дана основа, по суті, дозволяє відмежувати цивільно-правову відповідальність від інших заходів захисту права, в яких проявляється державний примус, і які мають своєю кінцевою метою відновлення порушених майнових прав. У юридичній літературі звертають увагу на те, що слід розрізняти юридичну відповідальність та інші форми примусового впливу, наприклад, виконання обов'язку в примусовому порядку, у цьому випадку санкція – додатковий обов'язок. При збереженні загальної характеристики відповідальність в приватному праві приймає відповідну специфіку, в першу чергу, в функціях і принципах [29, с. 320]. Виокремлюють такі функції, як функції захисту інтересів суспільства, держави та правопорядку; захисту прав та інтересів інших суб'єктів правопорушення; сприяння реальному виконанню обов'язку; заходу щодо правопорушення; превентивну (або превентивно-виховну) функцію, а також відновлювальну (або компенсаційно-виховну) функцію.

Р.А. Майданик, у свою чергу, відзначає, що «порушення права суб'єкта цивільних правовідносин передбачає необхідність відновлення порушеного права, зокрема і шляхом застосування цивільно-правової відповідальності. Звідси підставою такої відповідальності є саме порушення суб'єктивного цивільного права» [127]. Такий підхід впливає з розуміння загальної теорії цивільного права.

Що стосується питання можливості покладання цивільно-правової відповідальності на особу, яка добровільно відшкодувала шкоду, то тут в юридичній літературі немає єдності поглядів. Значна кількість авторів стоїть на позиції виведення з-під цивільно-правової відповідальності осіб за умови добровільного відшкодування боржником збитку кредитору чи при сплаті ним неустойки, якщо в основі цього лежать внутрішні переконання боржника, а не загроза примусу. Зокрема, такі думки простежуються в роботах І.С. Канзафарової [83, с. 82 – 88], С.М. Братуся [23, с. 85 – 87]. О.С. Іоффе вважає, що добровільне відшкодування завданої шкоди ґрунтується не на безпосередньому примусі, а на «одній лише можливості примусу і на основі

усвідомлення правопорушником характеру вчинених ним дій і їх несприятливого впливу на суспільство» [75, с. 197].

Хоча у цьому сенсі є й інші позиції стосовно ролі державного примусу. Зокрема, на думку Б.І. Пугинського, «відповідальність можна реалізувати в безспірному (непозовному) порядку та навіть добровільно покласти її на себе боржником через виплату суми неустойки або збитків стороні, що є потерпілою, це не змінить її державно-примусового характеру» [173, с. 137].

У даному разі скоріш доцільно підтримувати представників попередньої позиції щодо залежності настання цивільно-правової відповідальності та добровільного характеру виконання. Водночас наведені вище твердження цілком демонструють той факт, що для цивільно-правової відповідальності зокрема, як і для юридичної відповідальності в цілому притаманною рисою є наявність примусу. Інша справа, що в цивільно-правових відносинах роль державного примусу є дещо іншою, аніж це властиво публічним галузям права. Адже в кримінальному, адміністративному чи фінансовому праві добровільне виконання під впливом примусу не звільняє від настання заходів юридичної відповідальності, визначених галузевим законодавством. Слід зазначити, що управомочений суб'єкт частіше за все наділятиметься правом оперативної самостійності, щоб визначити, який з видів заходів юридичної відповідальності застосувати у такому разі (в межах, чітко визначених законодавством). Відповідно, для цивільно-правової відповідальності дана ситуація є значно легшою у своїх наслідках для боржника, який добровільно виконав зобов'язання перед кредитором (розуміючи наявність державного примусу).

У цьому сенсі цікавість представляє позиція В.П. Грибанова, який зазначав, що цивільно-правова відповідальність, як один із способів державного примусу, пов'язана із застосуванням майнових санкцій. Ці санкції покладають на особу, яка допустила порушення громадянських прав і обов'язків, невігідні майнові наслідки з метою поновити порушені права та стимулювати повноцінні економічні відносини учасників цивільного обороту,

які рівні між собою у юридичному сенсі [34, с. 38 – 43].

Відтак, відновлення становища потерпілого, яке було до порушення його права, також має розглядатися як одна з важливих особливостей цивільно-правової відповідальності. Наділення даною ознакою обумовлюється самою природою цивільно-правового регулювання відповідальності, що носить компенсаційно-відновлювальну функцію. Тобто, виходячи з того, що суб'єкти цивільно-правових відносин є рівними та незалежними, відповідальність одного з них (учасника, що заподіяв шкоду) перед іншим (потерпілим) можна розглядати в якості прояву суті цивільно-правової відповідальності.

Цим же зумовлена й інша особлива сутність цивільно-правової відповідальності, яка полягає в її майновому характері й відрізняє тим самим її, зокрема, від кримінальної та інших видів відповідальності. Цивільно-правова відповідальність завжди спрямована, в першу чергу, на відновлення порушеної майнового стану кредитора – потерпілого, і саме майновий характер відшкодування шкоди (збитків, сплата неустойки тощо) забезпечує найбільш адекватне, справедливе відшкодування шкоди, що відповідає інтересам потерпілого.

Певною мірою сутність цивільно-правової відповідальності відбивається у праві особи на захист. У цьому сенсі доцільно підтримати думку Г.О. Ульянової, яка зауважує, що «право на захист виникає в особи, яка володіє будь-яким регулятивним правом, за умови, що воно порушується або оспорується. Незалежно від того, опосередковується чи не опосередковується здійснення захисту діяльністю юрисдикційного органу, захист цивільних прав завжди відбувається в межах охоронюваних цивільних правовідносин» [205, с. 208].

Відмітимо, що суть цивільно-правової відповідальності повною мірою проявляється у функціях, які вона покликана виконувати. Розглядаючи це питання, ми вважаємо, що слід не погодитися, а й, навіть, залишити поза увагою думку, висловлену В.М. Горшеньовим, який не розглядав наявність функцій юридичної відповідальності [32, с. 96]. Цю точку зору слушно було

піддано критиці та опротестовано в своїй праці В.С. Венедиктовим [26, с. 26].

Існує значна кількість наукових робіт, в яких автори називають різну класифікацію функцій цивільно-правової відповідальності, при цьому досить часто наголошують про існування двох або навіть шести функцій даної відповідальності. Ми погоджуємось із думкою, яка висловлена Т.С. Ківаловою, що «надмірне звуження, так само як і надмірне розширення, кількості функцій цивільно-правової відповідальності виглядає невиправданим. Що стосується розширення переліку функцій цивільно-правової відповідальності, то, як правило, воно пов'язане із тим, що до їх числа включають не тільки юридичні, а й соціальні функції» [89, с. 75 – 76]. Відтак, інтерес представляє позиція І.С. Кандафорової, яка вважає, що цивільно-правова відповідальність виконує гарантійно-забезпечувальну, компенсаційну, штрафну, виховну, інформаційну та контрольну функції, при цьому «спеціальними юридичними функціями є лише перші три, останні ж є соціальними функціями» [84, с. 134].

Натомість вважаємо, що суперечливою є думка В.Д. Примака, що «цивільно-правова відповідальність, як система цивільно-правових засобів, виконує гарантійно-забезпечувальну (її також іменують просто «забезпечувальною») функцію» [172, с. 39 – 40]. Адже зазначена функція повною мірою окреслена суттю інших функцій юридичної відповідальності, кінцевим результатом яких є забезпечення (гарантування) належної поведінки учасників цивільно-правових правовідносин.

Такої ж думки дотримується й В.В. Луць, який стверджує, що «по-перше, встановлюючи обов'язок правопорушника відновити порушене право управомоченої особи, зокрема, відшкодувати завдані їй збитки, інститут відповідальності виконує компенсаційну роль; по-друге, загроза застосування мір відповідальності покликана запобігати вчиненню правопорушення суб'єктами цивільних правовідносин, виховуючи їх в дусі поваги до закону, до прав та інтересів інших осіб, неухильного виконання прийнятих на себе обов'язків; по-третє, як вид юридичної відповідальності цивільно-правова відповідальність є негативною реакцією держави на вчинене правопорушення,

яка полягає в його осудженні суспільством і державою й, отже, є карою для правопорушника; по-четверте, застосування мір відповідальності до особи, яка порушує зобов'язання, може негативно позначитися на її матеріальному і фінансовому становищі, призвести до банкрутства господарюючого суб'єкта, а це є сигналом про неблагополучний стан організації і необхідність вжити заходи щодо його оздоровлення (наприклад, санації)» [125, с. 130 – 131]. Тому, серед «універсальних» функцій цивільно-правової відповідальності виділимо лише компенсаційну, виховну та каральну функції. Разом із тим щодо останньої функції слід мати на увазі наступні застереження.

Варто зауважити, що «каральна функція для цивільно-правової відповідальності взагалі не є характерною» [9, с. 272]. У відповідності із зазначеним твердженням слід наголосити на тому, що «каральна функція цивільно-правової відповідальності або охоплюється функцією компенсаційною (відбудовною)» [183, с. 50], або «взагалі знаходиться поза межами цивільно-правової відповідальності» [176, с. 205 – 206]. Зазначимо, що такий підхід видається обґрунтованим із тієї позиції, що правова категорія «покарання» у науково-правовій літературі традиційно впливає із наслідків злочину і «розглядається як центральний інститут кримінального права у різних правових системах світу» [89, с. 76].

Тому найбільш визначальною функцією цивільно-правової відповідальності слід вважати компенсаційно-відновлювальну функцію [183, с. 50]. Так, компенсаційно-відновлювальна функція цивільно-правової відповідальності обумовлює можливість визначення розміру відповідальності, яка повинна відповідати розміру заподіяної шкоди. Загальне правило ч.1 статті 1166 ЦК України встановлює, що шкода повинна бути відшкодована в повному обсязі особою, яка заподіяла шкоду. Дана сутнісна характеристика цивільно-правової відповідальності дозволяє визначати межі покладання цивільно-правової відповідальності, яка не має в своєму розпорядженні, на відміну, наприклад, від кримінальної відповідальності, чітких меж санкцій, встановлених за різні правопорушення. У ЦК України закріплюється, що

розмір відповідальності у порівнянні з розміром шкоди, яка заподіяна, може бути збільшеним або зменшеним. Так, розмір відшкодування може бути зменшеним (наприклад, у разі завдання шкоди фізичною особою залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоду завдано вчиненням злочину) (ч. 4 ст. 1193 ЦК); розмір відшкодування може бути збільшеним (наприклад, при завданні шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я) (ст.ст. 1203, 1208 ЦК) [214, с. 753].

Водночас у деяких випадках ЦК України дозволяє відхилитися від засад рівності відповідальності між учасниками цивільних правовідносин. Певною мірою це пов'язано з необхідністю захищати більш слабку сторону цивільно-правових відносин. Може виникнути й інша ситуація, коли стосовно деяких категорій учасників цивільних правовідносин можуть пред'являтися більш жорсткі вимоги. В якості першого прикладу може бути громадянин, який має право вимагати компенсації моральної шкоди. Для другого випадку підвищену відповідальність несе власник джерела підвищеної небезпеки.

Певною мірою можна говорити про наявність й охоронної функції цивільно-правової відповідальності, виходячи з розуміння наскрізної ролі охоронної функції права як для теорії права, так і для будь-якої галузі юридичної науки в цілому. У цьому сенсі доречно дослухатися до думки В.С. Ковальського, який у своїй монографії, присвяченій охоронній функції права, зауважує, що цінність охоронної функції та її ефективність має бути засадою адекватності охоронної функції права викликам, загрозам, соціальним загостренням, порушенням прав людини [91, с. 73]. Саме у такому аспекті охоронну функцію права й доцільно застосовувати за її змістом в розумінні загальної категорії до охоронної функції цивільно-правової відповідальності як конкретного явища, притаманного цивільним правовідносинам.

1.3. Підстави цивільно-правової відповідальності

Теоретики права вважають, що без належної системи юридичної

відповідальності право стає безсилим і ненадійним, не виправдовує соціальних очікувань. Юридична відповідальність – засіб боротьби з правопорушеннями, засіб забезпечення правомірної поведінки [27, с. 314 – 315]. Зазначене твердження цілком заслуговує на підтримку, адже можливості захисту порушених прав та інтересів, які забезпечує категорія юридичної відповідальності, відповідають суті та змісту правового регулювання.

Науковці і правники, зокрема О.С. Іоффе, наголошували, що без вивчення обставин немає можливості зрозуміти правовідносини в динаміці, якщо законом надається цим обставинам юридичне значення і, якщо вони зумовлюють виникнення, зміну та припинення правовідносин [75, с. 158]. Юридичні факти є підставою для виникнення якого-завгодно правового явища, у тому числі правовідносин відповідальності.

У наукових джерелах тривала ґрунтовна дискусія з висвітлення питання про визначення юридичних фактів, які мають відноситись до основ виникнення договірної та недоговірної (деліктної) цивільно-правової відповідальності. Донині не визначене ані однакове доктринальне розуміння цього поняття, ані його співмірність з категорією «умови відповідальності».

Інколи, як підстави договірної та деліктної відповідальності розглядають категорії шкоди, протиправності, причинного зв'язку між ними та провину. Зі схожого погляду також розглядалися підстави деліктної відповідальності, зокрема, у Коментарі до ЦК України. У чималому ступені подібному розумінню підстав деліктної відповідальності сприяє сам Цивільний кодекс України, стаття 1166 якого має назву «Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду», та стаття 1167 якого має назву «Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду» [214, с. 856]. Тут термін «підстава» використовується у множині, тому створюється враження, що є декілька підстав для відповідальності.

Але більш доцільно розглядати дані категорії не в якості підстав, а як умови покладання відповідальності. Ряд авторів наголошують у своїх дослідженнях на неприпустимості змішувати поняття «основи» та «умови»

відповідальності та вживати їх у розумінні тотожних понять. При цьому вони обґрунтовано відзначають, що «кожне явище, відображене у відповідному понятті, володіє певним, тільки йому властивим змістом», враховуючи, що «вони мають різне юридичне значення». Вказані науковці запропонували розглядати «основи» як породження якого-завгодно явища, а «умови» як ознаки, які характеризують основи і без яких явище не може мати місця [182, с. 55 – 56]. Заради цікавості слід зауважити, що дана позиція висловлювалася свого часу щодо змісту положень ЦК Української РСР 1964 р. та підтримувалась більшістю дослідників, які вивчали це питання.

Водночас й у чинному ЦК України у даному аспекті законодавці так і не скорегували свою позицію. У цьому випадку доречно навести аналогію з діючим КК України [106], стаття 2 якого називається «Підстава кримінальної відповідальності» (тут термін «підстава» використовується у однині). Річ у тому, що не досить чітко у ст. 3 КК 1960 року вирішувалось, за зауваженнями правників, питання щодо застосування відповідальності. Так, у заголовку статті була використана множина, тому це впливало на думку, що як підстава для відповідальності може бути не лише дія, яка містить всі ознаки складу злочину, але також інші факти, які не зазначені у статті КК [11].

На наш погляд, законодавцю варто було б змінити формулювання назви статей 1166 та 1167 ЦК України, щоб усунути підстави для їх неоднозначного трактування. Тож, за заподіяння шкоди і, як наслідок, для виникнення цивільно-правової відповідальності необхідно мати у наявності відповідний юридичний факт, який був би підставою покладання такої відповідальності.

У правовій літературі висловлювалася доречна думка про те, що факт вчинення цивільного правопорушення є саме таким юридичним фактом. Г.Ф. Шершеневич цивільне правопорушення вважав підставою для виникнення зобов'язальних відносин [224, с. 392 – 393] (наприклад, це можна застосувати до договірної відповідальності і до деліктної відповідальності).

Схожим чином питання вирішене і в сучасному законодавстві України. У ст. 11 ЦК України, як підстави для цивільно-правової відповідальності

розглядаються «завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі». Відтак, на нашу думку, ще некоректнішою є редакція статей 1166 та 1167 Цивільного Кодексу України, у яких дозволяється не лише віднести протиправність, причинний зв'язок та вину до підстав виникнення відповідальності за заподіяння шкоди, але й виключається з числа підстав відповідальності власне юридичний факт «заподіяння шкоди».

Відзначимо, що з урахуванням недосконалого викладення окремих статей ЦК України, пов'язаних із формулюванням майнових прав інтелектуальної власності, поєднання даних редакцій правових норм створює значні проблеми у процесі правозастосування та породжує додаткові підстави для скоєння правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

У цілому суспільно небезпечне винне діяння, що суперечить нормам права та несе шкоду суспільству, у загальній теорії права розуміють як правопорушення. У цьому випадку правопорушення сприймається як дія, що порушує норми об'єктивного (позитивного) права у об'єктивному сенсі. Коли ж ведуть мову про відповідальність за заподіяну шкоду, то цікавляться не лише порушенням встановлених законом правових норм однією особою (оскільки, подібні дії відносно конкретної особи не завжди можуть їй заподіяти шкоду), а й діями, що спричиняють шкоду іншому суб'єкту (потерпілому). Тож, поняття «правопорушення» в цивільному праві органічніше сприймається власне у суб'єктивному сенсі, а саме як порушення суб'єктивних цивільних прав [224, с. 392]. Специфічні особливості цивільно-правового регулювання є причиною для розгляду цивільного правопорушення з суб'єктивного боку. У цьому сенсі доцільним є скористатися твердженнями представників інших наук, зокрема публічних. Так, О.В. Кузьменко влучно зазначає, що публічний інтерес у публічному праві може порушуватись і це є порушенням юридичного обов'язку, який закріплений у конкретній нормі. У той же час у приватноправових галузях, насамперед, ми стикаємось із порушенням суб'єктивного права [113, с. 248 – 251]. Цей висновок є цілком логічним для цивільного права, і підтверджується численими прикладами, у

тому числі й у сфері порушень майнових прав інтелектуальної власності.

У цьому сенсі показовою є думка Г.Ф. Шершеневича, який при розгляді суб'єктивного права як складової приватних правовідносин вважав, що такі правовідносини мають у своєму складі чотири елементи: суб'єкти, об'єкти, правовий обов'язок і суб'єктивне право. Публічно-правове відношення як складову суб'єктивного права він не розглядав взагалі [225, с. 171]. У цьому випадку, ми вважаємо, що слід погодитися з Ю.Х. Калмиковим, який каже, що «цивільна протиправна дія порушує норми права за допомогою порушення прав особи в конкретному правовідношенні», а говорячи про кримінальну протиправність, автор зауважує, що вона «передбачає порушення норми права без порушення будь-яких суб'єктивних прав» [77, с. 23]. Порушення суб'єктивного права іншої особи може і не спричиняти майнової шкоди, саме тому науковці і наголошують, що лише однією із умов покладання відповідальності є шкода. Проте, шкода завжди буде результатом порушення суб'єктивного права іншої особи, якщо одна особа заподіяла шкоду (майнову або моральну) іншій згаданій особі. Відтак, ми не можемо погодитись із висловлюванням Г.Ф. Шершеневича, що у випадку заподіяння майнової шкоди іншим особам, при недозволених діях одних осіб щодо інших осіб, але не порушуючи при цьому їх суб'єктивні права, вимагати відшкодування збитків потерпілі особи не можуть [224, с. 393].

Наголосимо, що для характеристики вчиненого діяння, як виникнення підстави для покладання відповідальності, окрім «шкоди» необхідна сукупність інших складових, визначених законодавством. Зокрема, юридичний факт є зазначеним діянням. Власне, дія або бездіяльність, тобто порушення суб'єктивного права іншої особи, й має розглядатися в якості необхідної умови для вчинення деліктної відповідальності (а не шкода як результат і наслідок порушення).

Крім того, важливою складовою цивільно-правової відповідальності є вина. У науці цивільного права під виною розуміють психічне ставлення особи-правопорушника до своєї протиправної поведінки та її наслідків. При

цьому Р.О. Стефанчук питання вини, як психічного ставлення особи до своєї поведінки та її наслідків, визначає тільки після з'ясування причинного зв'язку та протиправності дій (бездіяльності) [188, с. 239].

Виходячи зі змісту ст. 624 ЦК України, можна зробити висновок про закріплення у цивільному законодавстві презумпції вини боржника. Відповідно, боржника вважають винним доти, доки він не доведе протилежного. Натомість особа є невинуватою, якщо доведе, що вжила усіх заходів, що від неї залежали, щодо належного виконання зобов'язання. Закріплені цивільним законодавством положення дозволяють говорити про наявність двох форм вини: умислу і необережності. При цьому для виникнення цивільно-правової відповідальності форма вини значення не має, хоча стосовно випадків, визначених законом, це може впливати на визначення розміру відшкодування шкоди.

Розглядаючи питання цивільно-правової відповідальності, із деякими застереженнями ми можемо провести аналогію із загальними положеннями у кримінальній відповідальності. Якщо ми розглянемо дане питання стосовно кримінальних правовідносин, то побачимо, що підставою для кримінальної відповідальності є діяння, яке містить всі ознаки складу правопорушення (злочину). Що стосується цивільної відповідальності, то таким діянням буде порушення суб'єктивних прав іншої особи.

У літературі була висловлена думка про те, що підставою виникнення цивільно-правової відповідальності є «склад правопорушення». У загальній теорії права під складом правопорушення мають на увазі систему ознак, які є необхідними та достатніми для того, щоб притягнути правопорушника до юридичної відповідальності. Як обов'язкові складові елементи будь-якого виду правопорушень розглядають: об'єкт правопорушення, об'єктивну сторону правопорушення, суб'єкт правопорушення, суб'єктивну сторону правопорушення [151, с. 388].

С.С. Алексєєв зауважував, що склад цивільного правопорушення формується за наявності сукупності загальних, типових умов, які призводять

до покладання відповідальності на правопорушника. Наявність цивільного правопорушення, як зазначав автор, «є єдиною фактичною підставою для покладання юридичної відповідальності, тобто єдиною підставою для компетентних органів» [8, с. 389]. Думка науковця виглядає наступним чином: можна виділити три сторони складу цивільного правопорушення за загальними ознаками, які характерні для «договірної» і «позадоговірної» відповідальності – це об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона (об'єктивованій негативний результат, протиправність, причинний зв'язок) [4, с. 49].

Подібну точку зору висловлює і Д.С. Комарницький, кажучи, що юридична відповідальність неможлива, неприпустима за що-небудь інше, крім правопорушення. Підставою для виникнення правовідносин відповідальності слугує склад правопорушення, який, власне, є складним юридичним фактом (фактичним складом). У даному випадку, поняття «склад правопорушення» та «правопорушення» автор не розділяє. Тим не менше, дані поняття, хоч і тісно взаємопов'язані, але не тотожні. Ці поняття однаково є науковими абстракціями, які відображають правову поведінку громадянина у реальності. Та у разі, коли складом правопорушення зафіксовані емпіричні ознаки, які властиві для будь-якого конкретного правопорушення, то його соціальна сутність, суспільне та державне ставлення до нього відображається категорією правопорушення [93, с. 104 – 109]. Як вже раніше підкреслювалось, правопорушення як юридичний факт є підставою для виникнення цивільно-правової відповідальності. При розгляді питань покладання цивільно-правової відповідальності, шкоду, протиправність, причинний зв'язок та вину М.М. Агарков визначив як сукупність юридичних фактів (фактичний склад) та виділив їх як «склад правопорушення» [3, с. 141].

Саме по собі діяння, що заподіює шкоду, ще є недостатнім для покладання відповідальності на заподіювача шкоди. Для цього необхідна сукупність елементів (або умов), які в цілому характеризують це діяння як правопорушення. Отже, «правопорушення» є єдиною вагомою підставою для виникнення цивільно-правової відповідальності. Для того, щоб воно настало

необхідно мати сукупність складових, які у юридичних джерелах трактуються як «склад правопорушення». Необхідна наявність певних умов, щоби правопорушення, як підстава виникнення відповідальності, спричинилося до відшкодування шкоди. В.В. Вітрянський зазначив, що введення у науку цивільного права такої категорії як «склад цивільного правопорушення» є абсурдом [21, с. 568]. Як доказ він наводить вислів Г.Ф. Шершеневича, який зазначав, що у цивільної та кримінальної відповідальності різні засади: «Покарання передбачає, безумовно, злочин – без карного правопорушення немає кримінальної відповідальності (*null a poena sine crimine*). Навпаки, цивільна відповідальність встановлюється, іноді, за межами цивільного правопорушення. Закон може покладати на одну особу майнову шкоду, яка заподіяна іншим, хоча ця шкода завдана першою особою без будь-якої вини з її боку, більше того, хоч би вона зовсім не була нею завдана» [223, с. 269].

Тим не менш, хотілося б приєднатися до позиції тих авторів, які розглядають «склад правопорушення» як категорію, яка має звичаєве, загальнотеоретичне значення і яка використовується з певною специфікою в різних галузях права. Із цього приводу спеціально звернемося до представників інших галузей права, зокрема публічних. Так О.В. Кузьменко вказує, що у цивільному праві поняття складу правопорушення не має практичного значення. Незважаючи на те, що воно непритаманне для цивільного законодавства, а на думку деяких авторів, його штучно привнесли із кримінального законодавства, і тому воно є чужим у цивілістиці, однак, це поняття є вже традиційним у правничій літературі і його вживають, коли розкривають зміст часткових та загальних деліктів. Тому апарат категорій юридичної науки загалом при відмові від цього поняття обіднився би [113, с. 248 – 251]. Вважаємо, що під кутом зору уніфікації та єдності всієї теорії права виправдовується існування даного інституту у цивільному праві.

Проблема складу правопорушення має актуальне теоретичне і практичне значення не тільки для юридичної науки в цілому, але і для інших галузей права, зокрема цивільного права. Як вже було зазначено, ці питання у

відносинах, які ми розглядаємо, мають свою специфіку, яку накладають на них деякі особливості науки цивільного права. Загалом, у цивілістиці специфіку категорії складу правопорушення вбачають у тому, що цю категорію враховують не у тій повній мірі, у якій вона представлена у загальній теорії права.

Адже загальна теорія юридичної відповідальності розглядає склад правопорушення як єдність таких 4-х елементів: об'єкт і суб'єкт правопорушення, об'єктивна та суб'єктивна сторони правопорушення. Тут, як об'єкт правопорушення, розуміємо відносини у суспільстві, які регулюються та захищаються правом. Водночас, на наш погляд, категорію складу правопорушення, зважаючи на специфіку цивільно-правової відповідальності, можна замінити характеристикою безпосередньо заподіяння шкоди. При покладанні цивільно-правової відповідальності така складова як суб'єкт правопорушення не набуває засадничого значення, на противагу від кримінальної відповідальності, при якій спеціальний суб'єкт відіграє значну роль. Зокрема, за військові злочини може відповідати лише військовий.

Що ж стосується спеціального суб'єкта цивільно-правової (особливо деліктної) відповідальності (наприклад, власника джерела підвищеної небезпеки, продавця чи виробника (виконавця) товарів, робіт або послуг тощо), то його правовий статус, безумовно, має кваліфікуюче значення при виборі тієї або іншої норми глави 82 ЦК України, але в той же час не обумовлює саме виникнення обов'язку по відшкодуванню шкоди (відповідальності). Крім цього, наголошують, що мають значення не власне суб'єкти, а «лише їх певні правові властивості, специфіка їх правового становища (деліктоздатність, участь в певних правовідносинах тощо)» при покладанні цивільно-правової відповідальності [7, с. 2 – 3]. Саме такі підходи мають враховуватися при розгляді особливостей застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності.

Підсумовуючи проведені дослідження, вважаємо за необхідне

процитувати думку В.В. Вітрянського, який саме й змінив ставлення цивілістів до питання підстав цивільно-правової відповідальності: «Підставою цивільно-правової відповідальності (єдиною і спільною) є порушення суб'єктивних цивільних прав, як майнових, так і особистих немайнових, оскільки цивільно-правова відповідальність є відповідальністю одного учасника майнового обороту перед іншим, відповідальність порушника перед потерпілим, її загальною метою є відновлення порушеного права на основі принципу відповідності розміру відповідальності розміру заподіяної шкоди або збитків». Жодного правового значення не мають «шкідливі наслідки», «об'єктивна» та «суб'єктивна» сторони цивільного правопорушення з точки зору негативного впливу на інтереси суспільства допущеного порушення цивільних прав при застосуванні цивільно-правової відповідальності. В.В. Вітрянський до умов цивільно-правової відповідальності зараховує: протиправність порушення суб'єктивних цивільних прав, збитки (шкоду), причинний зв'язок між порушенням суб'єктивних цивільних прав та збитками (шкодою), вину порушника тощо [22, с. 569 – 570].

У свою чергу В.В. Копейчиков підставами цивільно-правової відповідальності називає: наявність майнової шкоди (у грошовому виразі – майнових збитків); протиправність поведінки (дія чи бездіяльність); вину; причинний зв'язок між збитком і протиправною поведінкою [99, с. 436]. Як видно із наведеного, зазначені підходи є подібними. Це дає підстави сучасним науковцям, представникам школи цивільного права, зокрема в особі Р.А. Майданика, В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького говорити про склад правопорушення, необхідний для відшкодування збитків, як про найбільш повний [232, с. 108; 216, с. 371].

Аналогічним шляхом йде й В.Д. Примаєв, який відзначає, що мета справедливого визначення розміру відповідальності у вигляді відшкодування завданих збитків визначила необхідність закріплення чотирьох загальних умов цивільно-правової відповідальності, до яких належать власне завдані збитки, причинний зв'язок між правопорушенням і його негативними наслідками,

протиправність порушення чужого суб'єктивного цивільного права, а також вина правопорушника [220, с. 215]. Відзначимо, що саме дана позиція має неабияке відношення до порушення майнових прав інтелектуальної власності та застосування до порушників таких прав засобів цивільно-правової відповідальності.

Отже, говорячи про цивільно-правову відповідальність у сфері інтелектуальної власності, доцільно розглядати її через призму цивільно-правового захисту. Під цивільно-правовим захистом прав інтелектуальної власності розуміють передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника [113, с. 55]. Основною метою цивільно-правової відповідальності у такому разі буде відшкодування заподіяної шкоди неправомірним використанням об'єкта права інтелектуальної власності.

У цьому сенсі слід підтримати позицію Н.С. Кузнецової та О.В. Кохановської, які зауважують, що норми, які забезпечують захист права інтелектуальної власності й закріплені у ЦК України, з самого початку істотно відрізнялися від аналогічних положень, передбачених спеціальними законами України про інтелектуальну власність [112, с. 23]. Кожен із цих законів автономно визначав засоби захисту порушених прав. Вони не збігалися між собою, не були узгоджені, навіть суперечили один одному. У ЦК України цей недолік був врахований: всі норми про захист права інтелектуальної власності зосереджені у Загальній частині книги четвертої. Вони компактно згруповані та стосуються усіх об'єктів права інтелектуальної власності. Цим нормам присвячені статті 431, 432, які слід розглядати як спеціальні, додаткові до загальних норм про захист цивільних прав, що містяться у главі третій ЦК України. У даному разі слід підтримати позицію науковців, які стверджують, що «ЦК України, побудований на основі прогресивних демократичних тенденцій сучасного світового приватного права, може стати міцним

фундаментом для побудови в Україні громадянського суспільства» [110, с. 11].

Разом із тим слід підкреслити, що з моменту прийняття ЦК України до цього часу так і не були внесені зміни до спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності з метою приведення останніх у відповідність з кодексом. Мало того, на сьогоднішній день вже чітко висловлена позиція й розроблено відповідні проекти таких спеціальних законів, які передбачають також внесення змін до самого Цивільного кодексу України з метою уніфікації положень кодексу та спеціальних законів між собою, із врахуванням процесу гармонізації національного законодавства у сфері інтелектуальної власності до законодавства ЄС. Можливо, у 2016 році такі зміни нарешті будуть прийняті по більшості з об'єктів права інтелектуальної власності, що нарешті ліквідує колізії у правовому регулюванні сфери інтелектуальної власності, закладені ЦК України та спеціальними законами на поточний момент.

Висновки до Розділу 1

1. Існує теоретична проблема, що полягає у відсутності єдності думок серед науковців щодо розуміння юридичної відповідальності у цілому та цивільно-правової зокрема. Поняття юридичної відповідальності необхідно визначати, виходячи з загальнонаукового сенсу. І тільки після визначення поняття юридичної відповідальності, ґрунтуючись на її загальнонауковому визначенні, можна перевірити на цій основі істинність визначень аспектів юридичної відповідальності і при необхідності сформулювати нові.

2. Відповідальність є одним із способів захисту цивільних прав. Визначення поняття цивільно-правової відповідальності відноситься до поняття юридичної відповідальності як конкретне (спеціальне) до загального. Специфіка цивільно-правової відповідальності обумовлюється спеціальним предметом регулювання цивільного права та втілюється через майновий характер, рівність сторін, відсутність публічно-правового характеру, компенсаційну спрямованість.

Державний примус є однією з обов'язкових ознак юридичної відповідальності в цілому й зокрема цивільно-правової відповідальності, оскільки вона пов'язана із застосуванням майнових санкцій. Сутністю цивільно-правової відповідальності є відновлення становища потерпілого, яке було до порушення його права, що обумовлюється самою природою цивільно-правового регулювання відповідальності, що носить компенсаційно-відновлювальну функцію. Цивільно-правова відповідальність виконує гарантійно-забезпечувальну, компенсаційну, штрафну, виховну, інформаційну та контрольну функції, при цьому, спеціальними юридичними функціями є лише перші три, останні ж є соціальними функціями.

3. Беручи до уваги специфіку предмета регулювання цивільного права і ґрунтуючись на загальноправовому понятті юридичної відповідальності, цивільно-правову відповідальність (у перспективно-ретроспективному розумінні) можна визначити як необхідну цивільно-правову реакцію на вибір регульованого цивільним правом варіанта поведінки.

4. Негативна (ретроспективна) цивільно-правова відповідальність – це обов'язок суб'єкта цивільного права прийняти на себе необхідну правову реакцію на обраний і здійснений ним, заборонений цивільним правом варіант поведінки, який спричинив необхідні шкідливі наслідки, у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права.

Відповідно, із запропонованого визначення поняття негативної цивільно-правової відповідальності випливає наступне:

- цивільно-правова негативна відповідальність настає за обраний варіант поведінки (дію або бездіяльність) заборонений цивільним правом;

- цивільно-правова негативна відповідальність настає не просто за акт вибору, а за здійснений (що тягне об'єктивні зміни наслідків) варіант шкідливої поведінки, що обумовлює виникнення шкідливих наслідків.

5. Єдиною підставою настання цивільно-правової відповідальності є повний склад цивільного правопорушення, який включає в себе наступні

елементи: протиправну поведінку; шкоду (шкідливі наслідки); причинний зв'язок між протиправною поведінкою і спричиненою шкодою; провину правопорушника.

6. Порушення майнових прав інтелектуальної власності визначається певними чинниками, що впливають із суб'єктного складу та специфіки сфери суспільних відносин, та поєднуючись між собою, а також враховуючи об'єкт правопорушення, складають цивільне правопорушення. Характеристика цивільного правопорушення, яким є порушення майнових прав інтелектуальної власності, повністю визначається такими умовами, як шкода, протиправність, причинний зв'язок між протиправними діями і наслідками, шкідливими наслідками і виною, які в сукупності є частинами складу цивільного правопорушення. Усічений склад цивільного правопорушення стосовно майнових прав інтелектуальної власності не допускається.

7. Використовуючи характеристики суті та функцій цивільно-правової відповідальності, вважаємо, що цивільно-правову відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності слід розглядати як передбачене законом або договором і забезпечене державним примусом правовідношення, яке настає в результаті вчинення правопорушення у сфері інтелектуальної власності і виражається в обов'язку учасників цивільно-правових відносин понести додаткові позбавлення майнового характеру за вчинене правопорушення, з метою найбільш повного відновлення або компенсації порушених майнових прав інтелектуальної власності потерпілої особи.

8. При розгляді факторів, що мають сприяти зменшенню порушень майнових прав інтелектуальної власності, важливого значення набуває визначення умов, спрямованих на підтримку справедливого балансу інтересів зацікавлених сторін. Даний підхід має безпосереднє відношення до порушення майнових прав інтелектуальної власності та застосування до порушників таких прав визначених законодавством засобів цивільно-правової відповідальності.

9. Цивільно-правову відповідальність у сфері інтелектуальної власності

доцільно розглядати через призму цивільно-правового захисту. При цьому слід використовувати підхід, застосовуваний теорією права інтелектуальної власності, згідно з яким цивільно-правовий захист включає у себе передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника. Основною метою цивільно-правової відповідальності при порушенні майнових прав інтелектуальної власності має бути відшкодування заподіяної шкоди неправомірним використанням об'єкта права інтелектуальної власності.

РОЗДІЛ 2. МАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

2.1. Поняття та види майнових прав інтелектуальної власності у контексті розгляду об'єкта цивільно-правової відповідальності

Людина володіє прекрасним даром – розумом з його допитливим польотом як у віддалене минуле, так і в майбутнє. Її духовний, внутрішній світ – світ мрії та фантазії сповнений новими рішеннями щодо подолання практичних і теоретичних проблем, врешті-решт, ідеями втілення її найсміливіших задумів. «Творчість – процес людської діяльності, яка створює якісно нове, ніколи раніше незнане» – матеріальні та духовні цінності [129, с. 389]. Види творчості визначаються характером творчої діяльності. Існує творчість винахідника, організатора, науковця і художника та ін.

У сучасному інформаційному суспільстві під поняттям «творчість» можна розуміти цілеспрямовану інтелектуальну діяльність. Результатом даної діяльності є створення чогось якісно нового, неповторного, оригінального та унікального [118, с. 37]. Держави з розвиненою економікою вже давно зрозуміли, що в процесі ефективного нарощування соціально-економічного, промислового та інтелектуального потенціалу важливе значення відіграє створення та використання результатів творчої діяльності, які загалом можна об'єднати в поняття «інтелектуальна власність», а також їх правова охорона та захист. Основним законом України у статті 41 передбачено загальні засади правового регулювання та охорони громадян на результати творчої діяльності. Адже у цій статті зазначено, що «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатом своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [97, с. 112]. Крім того, Україна прагне бути рівноправним учасником процесів, що відбуваються в світі, бажає брати участь у міжнародній торгівлі. Тому вдосконалення правової охорони інтелектуальної власності, належна охорона та захист її результатів, приведення її до вимог, адекватних сьогоденню і

майбутньому – це обов'язок як держави, так і суспільства [73, с. 7].

Водночас в Україні дана сфера суспільних відносин і досі все ще може характеризуватися як така, що перебуває у процесі становлення та реформування, адже ще й досі наша держава не пережила прояви радянської доктрини цивільного права, в основі якої було поставлено відносний (зобов'язально-правовий), а не абсолютний характер визнання та регулювання системи прав суб'єктів інтелектуальної власності [153, с. 4].

Наукові дослідження інституту поняття «інтелектуальної власності» та «права інтелектуальної власності», серед яких слід виокремити праці таких авторів як Н.С. Кузнєцова, О.В. Кохановська, Ю.М. Капіца, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора, Р.Б. Шишка, Н.М. Мироненко, О.П. Орлюк, І.Ф. Коваль, М.Ю. Потоцький та інших, переконливо доводять, що в сучасних умовах ці поняття потребують переосмислення та винайдення досконалого визначення. Недосконалість визначення, на думку зазначених авторів, ґрунтується на тому, що даний вид власності створюється інтелектуальними здібностями та творчими здібностями її творця (автора), при чому оформлення права на результат такої діяльності потребує документального юридичного закріплення, яке гарантує автору майнові права. Реальне ж втілення результатів інтелектуальної діяльності залежить від ступеня їх застосування в господарському обороті, при цьому використовується спостереження, вимірювання і реєстрація господарських процесів матеріального виробництва [153, с. 6]. Саме такий процес може гарантувати автору перетворення об'єкта творчої діяльності в особливий вид власності.

Додаткового значення цей процес набуває в умовах євроінтеграції та вже повноцінної дії Угоди про асоціацію України з ЄС [200]. Адже процес гармонізації національного законодавства до європейського має відбуватися, виходячи з розуміння європейського права. У даному разі слід підтримати позицію Є.О. Харитонова та О.І. Харитонової, які зазначають, що «розуміючи Європейське право як систему принципів та юридичних норм, що сформувалися у зв'язку з утворенням і функціонуванням Європейських

Співтовариств і Європейського Союзу, на основі та відповідно до установчих договорів і загальних принципів права, враховуємо, що в основу загальних принципів права ЄС покладений пріоритет прав особистості, закріплений у Європейській конвенції, яка враховує конституційні традиції європейських держав» [209, с. 68]. Ці ж традиції визначають подальший розвиток національного права держав – членів ЄС. При цьому слід виходити із широкого розуміння права ЄС, яке охоплює усі норми Європейської Спільноти, зокрема: загальні правові принципи; прецедентне право Суду Європейських Спільнот; законодавство, що виникає внаслідок зовнішніх відносин Спільноти; додаткове законодавство, що складається з конвенцій і подібних угод, укладених між країнами-членами ЄС, для запровадження положень основоположних договорів [170, с. 13]. У даному разі слід цілком підтримати Н.С. Кузнецову, яка відзначає, що готовність сприйняти прогресивні правові стандарти є цілком доречною у всіх галузях права, особливо актуальною вона стає у сфері захисту прав людини, відтак загалом для розвитку приватного права [111, с. 139]. Таке розуміння європейського права та такі традиції мають враховуватися у процесі гармонізації українського законодавства у сфері інтелектуальної власності до європейського законодавства, у тому числі – з питань цивільно-правового захисту та цивільно-правової відповідальності.

Отже, з вищесказаного випливає, що з однієї сторони суть інтелектуальної власності визначена інтелектуальною, творчою діяльністю, а з іншої – результат творчої діяльності стає об'єктом правового регулювання внаслідок його законного закріплення. Із цього слідує, що за своїм змістом та ознаками будь-яка інтелектуальна діяльність є творчою діяльністю, проте не завжди результати творчої діяльності набувають статусу об'єкта права інтелектуальної власності. Даний висновок дозволяє погодитися із твердженням, що «інтелектуальна власність – це власність на такі результати інтелектуальної діяльності, яким відповідно до закону надається правова охорона» [168, с. 31]. Отже, об'єктом права інтелектуальної власності може стати лише відповідний

результат творчої діяльності, в процесі набуття правової охорони відповідно до норм чинного законодавства.

Не дивлячись на те, що міжнародні договори у сфері інтелектуальної власності почали підписуватися ще наприкінці XIX століття, саме поняття «інтелектуальна власність» було закріплено на рівні міжнародного законодавства лише у другій половині XX століття, коли 14.07.1967 р. у Стокгольмі було прийнято Конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності [95] (ВОІВ). Ця міжнародна інституція трактує поняття інтелектуальної власності максимально широко, а до об'єктів прав інтелектуальної власності відносить:

1) твори літературного та художнього змісту, праці науковців, які охороняються авторським правом;

2) виконавчу творчість артистів, фонограми та радіотрансляції, які охороняються суміжними з авторськими правами;

3) винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові логотипи, комерційні найменування та позначення, а також припинення недобросовісної конкуренції (охороняються патентним правом і правом промислової власності).

У свою чергу термін «право інтелектуальної власності» був введений Додатком 1с Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [201] до Угоди про заснування Світової організації торгівлі.

Питання класифікації та поділу інтелектуальної власності на види ускладнюється різноманітністю думок та законодавчого регулювання. Результати інтелектуальної діяльності, відповідно до визначення, яке міститься в міжнародних угодах, можна розділити на наступні групи:

1. Літературно-художня власність – це твори літератури і мистецтва.

2. Промислова власність – результати творчої діяльності в технічних сферах суспільних відносин.

Крім того, виділяють і так звані нетрадиційні об'єкти інтелектуальної діяльності, до яких відносять наукові відкриття, сорти рослин та породи

тварин, комерційну таємницю тощо.

Є й інші класифікації об'єктів права інтелектуальної власності – об'єкти авторського права і суміжних прав, результати науково-технічної творчості, комерційні позначення.

Модельним цивільним кодексом країн СНД задекларовано, що «результати творчої діяльності поділяються на три групи – об'єкти літературно-художньої власності і засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу, товарів і послуг» [228, с. 91]. Дана класифікація була прийнята за основу в процесі створення проєктів ЦК України 1996 – 1999 років, проте вже у ЦК України 2003 року даний поділ не було використано.

Різноманітність думок щодо інтелектуальної власності умовно можна поділити на два основні напрямки. Одні вчені заперечують спорідненість правових режимів регулювання відносин власності та інтелектуальної власності, підкреслюючи тим самим виключний характер останніх. Звідси висловлюється думка проти можливості застосування до інтелектуальної власності загальних норм права власності (Є. Суханов, І. Зенін, Л. Ануфрієва, В. Дозорцев, Н. Мироненко, О. Орлюк тощо). Інші науковці, навпаки, безпосередньо взаємопов'язують право інтелектуальної власності з правом власності, розглядаючи інтелектуальну власність як особливий різновид власності (П. Розенберг, С. Бондаренко, Т. Шевелева, Л. Череднікова тощо).

Як вважає І. Зенін, принципова відмінність між моделлю «права власності» та правом інтелектуальної власності існує і в площині правомочності розпорядження. Для обґрунтування своєї позиції він наводить ситуацію з авторським або ліцензійним договором про передачу невиключних прав, де правоволоділець (ліцензіар) сам не позбувається права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також може видавати відповідні ліцензії на цей об'єкт іншим особам [33, с. 274].

На думку Є.Ш. Гарєєва, майнові права – це суб'єктивні права учасників правовідносин, які пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають з приводу

розподілу цього майна і обміну. Автор, говорячи про майнові права інтелектуальної власності, звертається до ЦК України, який поділяє усі майнові права інтелектуальної власності на дві групи: виключні і невиключні [207, с. 265].

Автори вітчизняного цивільного законодавства щодо регулювання майнових прав інтелектуальної власності зазначають наступне: майнові права об'єкта права інтелектуальної власності – це суб'єктивні права учасників правовідносин на результати інтелектуальної діяльності у виробництві, науковій, літературній, художній та інших сферах. Майнові права можуть виникати з дій та інших юридичних фактів, передбачених цивільним законодавством, які пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, майновими правами [213].

На погляд О.А. Підпригори, до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має права) об'єкта інтелектуальної власності належать: виключне право на використання твору; виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами тощо. Основним майновим правом авторів винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій є право на винагороду [168, с. 593]. У свою чергу О.В. Басай зауважує, що «розмежування права власності та права інтелектуальної власності проводиться за трьома основними критеріями: особливість об'єктів права інтелектуальної власності, якими виступають результати інтелектуальної, творчої діяльності; по-друге, особливість складу прав, які виникають у суб'єктів права інтелектуальної власності (поєднання майнових та немайнових прав); особливість реалізації майнових прав у сфері інтелектуальної власності» [13, с. 33]. І з висловленою позицією цілком можна погодитися.

Зрозуміло, що розмежування права власності та права інтелектуальної власності носить не лише теоретичний, але у першу чергу – практичний характер. Адже від цього залежить як розуміння добросовісного володіння правами інтелектуальної власності на відповідні об'єкти та розпорядження такими об'єктами, так і можливість захисту прав та законних інтересів

власників таких прав інтелектуальної власності.

В Україні на даний момент проводяться декілька ґрунтовних науково-правових досліджень поняття та видів майнових прав інтелектуальної власності, що, на нашу думку, цілком є виправданим з позицій того, що країна обрала шлях формування демократичної, громадянської та правової держави та європейський вектор розвитку.

Питання законодавчого регулювання майнових прав інтелектуальної власності покладено на державу. Вважаємо, що законодавче регулювання майнових прав інтелектуальної власності започатковане прийняттям Закону України «Про власність» [52] (скасованим пізніше із прийняттям ЦК України), який включав у себе особливий розділ «Право інтелектуальної власності». Першим спеціально-галузевим законом у даній сфері слід вважати Закон України «Про охорону прав на сорти рослин».

У свою чергу структурне розташування книги четвертої ЦК України «Право інтелектуальної власності» після книги третьої ЦК України «Право власності та інші речові права» є підставою констатувати той факт, що право інтелектуальної власності законодавець визначив як підгалузь цивільного права. Чинним ЦК України в ч. 1 статті 418 [213] під правом інтелектуальної власності розуміється «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК та іншим законом».

Правовою основою реалізації майнових прав інтелектуальної власності в Україні є цілий ряд прийнятих законів України: Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» [63] від 21 квітня 1993 р. в редакції Закону від 17 січня 2002 р., закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [54], «Про охорону прав на промислові зразки» [55], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [56], «Про племінне тваринництво» [57], прийняті 15 грудня 1993 року; Закон України «Про авторське право і суміжні права» [51] від 23 грудня 1993 року; Закон України «Про науково-технічну інформацію» [58] від 21 червня 1993 року; Закон України «Про державну таємницю» [59]

від 21 січня 1994 року; Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [60] від 10 лютого 1995 року, Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» [61] від 5 листопада 1997 р., Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» [62] від 16 червня 1999 р. Усі ці закони пізніше зазнали змін, але саме їх прийняття дало можливість говорити про спеціальне законодавче регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні здебільшого у відповідності до міжнародних підходів у цій галузі суспільних відносин.

Говорячи про майнові права інтелектуальної власності, слід звернути увагу на поняття суб'єктів права інтелектуальної власності. Так, на нашу думку, поняття суб'єктів права інтелектуальної власності вдало визначив О.А. Підпригора, зазначаючи що «суб'єктами права інтелектуальної власності можуть бути передусім творці цієї власності. Творцем об'єкта інтелектуальної власності може бути будь-яка фізична особа незалежно від віку. Творцями багатьох об'єктів інтелектуальної власності бувають малолітні і неповнолітні діти та інші недієздатні. Це первинні суб'єкти права інтелектуальної власності, яке на підставі закону чи договору може перейти до інших фізичних чи юридичних осіб – правонаступників – суб'єктів права інтелектуальної власності як похідних» [207, с. 296].

У статті 421 ЦК України міститься наступне визначення: «суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до ЦК, іншого закону чи договору» (стаття 421 ЦК України) [213]. Із позицій теорії права інтелектуальної власності всі суб'єкти права інтелектуальної власності поділяють на дві групи. До першої належать первинні суб'єкти, які набули права інтелектуальної власності в результаті створення або державної реєстрації прав на об'єкт права інтелектуальної власності. До цієї групи відносять автора (творця), оскільки саме його інтелектуальний, творчий потенціал є тим джерелом, з якого народжується

об'єкт права інтелектуальної власності. Тому саме за автором (творцем) законодавець закріплює і визнає, за загальним правилом, весь обсяг особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності, що становлять зміст права інтелектуальної власності. Друга група суб'єктів права інтелектуальної власності – це вторинні суб'єкти права інтелектуальної власності. Вони самі нічого не створюють, але на підставі закону або договору набувають у встановленому порядку майнові права інтелектуальної власності і відповідно визнаються суб'єктами права інтелектуальної власності. Саме на таких позиціях стоять Г.О. Андрощук, М.К. Галянтич, В.О. Жаров, Н.М. Мироненко, О.П. Орлюк, О.О. Штефан [167, с. 41; 169, с. 126] та інші.

На думку М.Ю. Потоцького, «здійснення суб'єктивного права інтелектуальної власності – це дії особи, спрямовані на матеріалізацію належних їй прав на об'єкти права інтелектуальної власності» [164, с. 11].

Щоб остаточно окреслити основні дефініції, які нам будуть необхідні для з'ясування поняття майнових прав інтелектуальної власності, нам необхідно відповісти на питання, а що ж розуміється під майновим правом взагалі? Так, найбільш вдалими вбачаємо визначення, за яким майнове право – це право, яке включає охорону матеріальних об'єктів права власності і описує їх властивості; це суб'єктивні права учасників правовідносин, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають між учасниками господарського обороту з приводу обміну товарами, послугами, виконуваними роботами тощо.

В українській цивілістиці виокремлено декілька поглядів на сутність майнових прав інтелектуальної власності. Відповідно до першого – «майнові права інтелектуальної власності є самостійним об'єктом цивільних прав, який може вільно відчужуватися (в якості «товару» обмінюватися на інші матеріальні цінності) або переходити від одного суб'єкта права інтелектуальної власності до іншої особи в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином. Результати інтелектуальної, творчої діяльності і майнові права інтелектуальної власності виступають об'єктами різних за

правовою природою цивільних прав (правовідносин): особистих немайнових та майнових цивільних правовідносин».

У відповідності до чинного цивільного законодавства правовий режим майнових прав інтелектуальної власності регулює право здійснення суб'єктом права інтелектуальної власності з відповідним об'єктом права інтелектуальної власності встановлених законом дій, які направлені на отримання очікуваного результату. Висловлена думка впливає з власної сутності змісту самих правовідносин, які виникають із права інтелектуальної власності. Тому майнові права інтелектуальної власності впливають на виникнення тільки зобов'язальних, корпоративних або спадкових правовідносин.

Також зазначимо, що майнові права інтелектуальної власності можуть бути:

- предметом договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності;
- засобом забезпечення належного виконання зобов'язань (вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом застави, об'єктом стягнень тощо).

Проте, належність майнових прав інтелектуальної власності в самостійному вигляді будь-якій особі на основі права власності або іншого речового права є неможливою.

Другий погляд говорить про те, що майнові права інтелектуальної власності наділені специфічним юридичним змістом, який впливає із властивостей нематеріальних благ, які при цьому виникають.

На погляд Р.Б. Шишки, який підтримує теорію виключних майнових прав, в основу неї покладено «природне право автора на винагороду за його творчу працю», і за нею правами інтелектуальної власності слід вважати лише майнові права, що полягають у виключному монопольному праві автора використовувати переваги новинки (комерційно експлуатувати ідею) самому, на певний час заборонити це робити іншим особам чи надати їм це право за винагороду [230, с. 17]. У даному разі зв'язок права автора на винагороду з

монопольним правом використовувати самому та забороняти іншим якраз і демонструє суть майнових прав інтелектуальної власності як виключних прав.

У цьому напрямі цікавість представляє дослідження С.І. Шимон, присвячене правовій природі майнових прав. Автор зауважує, що майнові права інтелектуальної власності мають ознаки, схожі з ознаками речових прав: формальна визначеність, наявність невизначеного кола зобов'язаних осіб, що несуть обов'язок пасивного характеру, захист проти третіх осіб. Система майнових прав інтелектуальної власності є елементом системи вищого рівня – системи майнових прав, які відносно них є родовою категорією [227, с. 237]. Із цим підходом доцільно погодитися, виходячи з розуміння теорії цивільних права та прав інтелектуальної власності.

Виходячи з визначення, яким ми охарактеризували поняття майнового права, то про майнове право інтелектуальної власності можна сказати, що це можливість суб'єкта права інтелектуальної власності здійснювати правовідносини, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням результатом творчої, інтелектуальної діяльності, які передбачені договором чи законом. Відповідно, змістом майнових прав інтелектуальної власності є правомочності щодо володіння, користування та розпорядження результатом творчої діяльності. Слід зазначити, що правомочність користування результатом творчої діяльності та правомочність правоволодільця розпорядження результатом творчої діяльності дають підстави говорити про те, що результат творчої діяльності є особливим об'єктом товарних відносин, тобто таким, який може бути відчужений у товарно-грошовій формі.

Третій погляд – характеризує зміст майнового права інтелектуальної власності, необхідно звернути увагу на те, що результат творчої діяльності одночасно може бути об'єктом декількох правовідносин. Прикладом зазначених правовідносин С.Й. Литвин пропонує розглядати видачу ліцензій на використання твору одночасно декільком особам, а також використання «колективного знака» [122, с. 327].

На нашу думку, зі змісту проаналізованих поглядів напрошується єдиний

висновок про те, що майнові права інтелектуальної власності в сучасному цивільному обороті набувають ознак особливого товару. Даний товар може бути використаний суб'єктами майнових прав інтелектуальної власності в різних встановлених законом правовідносинах. Ці питання розглядаються у моїй публікації [132, с. 59 – 63].

Відповідно до статті 424 ЦК України майновими правами суб'єкта права інтелектуальної власності слід визнати ті суб'єктивні права, які породжують для даного суб'єкта певний майновий інтерес. У законодавстві про інтелектуальну власність майнові права творця та його правонаступників складають основне ядро серед усіх інших його прав. Майнові права дають творцю та його правонаступникам можливість одержати матеріальні блага, заради яких творець створює об'єкти інтелектуальної власності [164, с. 7].

ЦК України поділяє усі майнові права інтелектуальної власності на дві групи: виключні і невиключні. До виключних прав ЦК України відносить право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності і право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання. До невиключних майнових прав ЦК України відносить право на використання об'єкта інтелектуальної власності та інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Відмінністю продуктів творчої діяльності від звичайних товарів є те, що державою на законодавчому рівні не передбачено їх спеціальну правову охорону, і вони не можуть приносити їх авторам та власникам гарантованого прибутку. Коли результати творчої діяльності стають суспільним надбанням, вони автоматично перестають бути об'єктами володіння однієї або декількох осіб. В.Й. Бочелюк зазначає, що «за відсутності спеціальної правової охорони кожний член суспільства, маючи необхідні економічні ресурси, міг би використати їх для одержання прибутку, тому засобом запобігання такій ситуації є інститут виключного права на продукти творчої діяльності» [20, с. 17]. І з цією позицією цілком можна погодитися.

Виключними правами можуть бути лише майнові права. Щодо «виключного права», то тут слід зазначити, що воно походить із часів середньовіччя. Як виняток із загального права, виключне право надавалося окремим особам. Загальна рівність громадян зламала стару систему, а тому поняття виключного права було скасоване, але в сучасних умовах виникла потреба в його відновленні щодо об'єктів інтелектуальної власності. Сьогодні в Україні переважає теорія саме виключних прав інтелектуальної власності, на відміну від пропрієтарної теорії.

Як слушно зазначає М.Ю. Потоцький, суб'єктивне право інтелектуальної власності – юридично визначена можливість особи задовольнити свої немайнові (особисті) та майнові потреби щодо об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються державою [163, с. 6]. Суб'єкт права інтелектуальної власності відповідно до Конституції України (ст. 41) має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право володіти результатом своєї інтелектуальної, творчої діяльності означає, що суб'єкт права інтелектуальної власності має право утримувати цей результат за собою, у своєму майні, безпосередньо здійснювати свій правовий вплив на цей результат. Інші особи, яким суб'єкт права інтелектуальної власності передав цей результат для тимчасового використання чи на законній підставі придбали матеріальний суб'єкт – носій цього результату, здійснюють володіння від імені суб'єкта права інтелектуальної власності [211, с. 173]. Щодо права на використання об'єкта права інтелектуальної власності означає, на думку М.Ю. Потоцького [163, с. 9], вид активної форми здійснення суб'єктивного права інтелектуальної власності, що полягає у застосуванні матеріального носія об'єктів права інтелектуальної власності у виробництві, технологічних процесах, цивільному обігу тощо.

Саме такі підходи дозволили вітчизняним цивілістам говорити про те, що «інститут права інтелектуальної власності є одним із найважливіших саме цивільно-правових інститутів. Відтак норми, що регулюють відносини у сфері

інтелектуальної діяльності, є органічною складовою Цивільного кодексу України» [109, с. 379 – 380]. На тісному зв'язку іншої складової прав інтелектуальної власності – немайнових прав, що породжують немайнові відносини у сфері інтелектуальної власності у цивільному праві та мають певну схожість загальних підходів до регулювання з немайними цивільними правами у цілому, наголошується у дослідженнях Р.О. Стефанчука [187].

Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, як вважають юристи, це дії власника майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що полягають у визначенні фактичної та юридичної їх долі (майнових прав інтелектуальної власності) за допомогою передання виключних майнових прав інтелектуальної власності чи надання дозволу на використання об'єктів права інтелектуальної власності (ліцензія). Таким чином, суб'єкт права інтелектуальної власності має право розпоряджатися цим об'єктом (правом на нього) на свій розсуд. Це означає юридичну можливість визначати правову долю даного об'єкта: продавати, дарувати, обмінювати, здавати в оренду чи найм та вчиняти інші цивільно-правові правочини [164, с. 7]. Саме наявність даної юридичної можливості дає підстави визначати межі законних дій та інтересів особи, якій належать права інтелектуальної власності.

Щодо договорів на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в сучасній цивілістичній науці склалося два підходи: вони не становлять самостійну групу цивільно-правових договорів, а належать до вже існуючих груп (М.І. Вітрянський, В.В. Брагінський); вони займають самостійне значення в структурі цивільно-правових договорів (Є.О. Суханов, В.В. Луць). Зазвичай, договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є двосторонніми (правами та обов'язками наділені обидві сторони договору: суб'єкт права інтелектуальної власності та особа, яка виявляє бажання використовувати об'єкти авторського чи патентного права); консенсуальними (договір вважається укладеним з моменту досягнення згоди за всіма істотними умовами), відплатними (обов'язку однієї сторони вчинити

певні дії відповідає обов'язок іншої сторони) [233, с. 102].

Як зазначає Ю.М. Капіца, істотними умовами договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є:

- предмет (об'єкт права інтелектуальної власності, права щодо використання якого передаються за договором);
- конкретні права, що передаються;
- способи використання зазначеного об'єкта тощо;
- ціна (плата за використання об'єкта права інтелектуальної власності);
- строк (період у часі, протягом якого діє договір).

Крім того, за власним бажанням сторони можуть включити у договір й інші умови, без досягнення згоди за якими договір не буде вважатись укладеним [86, с. 11].

У свою чергу В.М. Коссак зауважує, що автор (інший суб'єкт авторського права) має право на продаж майнових прав на твір; автор літературного твору може продати свої майнові права на нього видавництву; може передати майнові права на твір в оренду, тобто тимчасово передати право на твір іншій особі. При цьому автор використовує поняття «майновий найм виконань», а не найм права на виконання [101, с. 15, 19]. Зазначимо, що такий підхід є спірним з позицій теорії права інтелектуальної власності.

Сторонами договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є суб'єкт права інтелектуальної власності (ліцензіар, автор тощо) та особа, яка виявила бажання використовувати об'єкт права інтелектуальної власності (ліцензіат, замовник тощо). Сторонами даного договору можуть бути як фізичні особи, які досягли 14 років, так і юридичні особи (незалежно від форми власності та місцезнаходження). Форма договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є письмовою. У разі недодержання письмової форми дані договори є нікчемними. Проте, законом можуть встановлюватись випадки, в яких договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності можуть укладатися усно (ч. 2 ст. 1107 ЦК України).

Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності не підлягають обов'язковій державній реєстрації, хоча вона може бути здійснена на вимогу однієї із сторін у порядку, встановленому законом. Відсутність державної реєстрації не впливає на чинність прав, наданих ліцензією або іншим договором, та інших прав на відповідний об'єкт права інтелектуальної власності, зокрема на право звернення до суду за захистом своїх прав [233, с. 103]. Відзначимо, що на практиці відсутність державної реєстрації не усіма сприймається позитивно, оскільки деякі фахівці вважають, що таким чином створюються підстави для цивільних правопорушень.

Існують й інші інституційні особливості відносин, що виникають у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, О.В. Кохановська, говорячи про інформаційні майнові відносини, звертає увагу, що у правочині мають бути чітко зазначені права, що передаються, оскільки майнові права інтелектуальної власності, які не вказані у договорі, вважаються такими, що не передаються, в чому виявляється ще одна суттєва їх відмінність [103, с. 8].

Щодо майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, то нормами ст. 466 ЦК України передбачено право особи, якій вони належать, достроково припинити чинність майнових прав на згадані об'єкти. Наслідком цього буде дострокове припинення строку ліцензійного договору. На цей випадок нормами ч. 2 ст. 467 ЦК України законодавець передбачив таке: якщо у зв'язку з достроковим припиненням чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок завдано збитків особі, якій було надано дозвіл на використання цих об'єктів, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл, якщо інше не встановлено договором чи законом.

Чинні закони України про інтелектуальну власність надають суб'єкту цього права конкретний перелік правових дій, які має право здійснювати суб'єкт права інтелектуальної власності в порядку реалізації цього права. При цьому суб'єкт права інтелектуальної власності має право здійснювати передбачені законом превентивні дії, які спрямовані на недопущення чи

припинення неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності. Зокрема, суб'єкт цього права може вимагати припинення підготовчих дій до порушення права інтелектуальної власності, призупинення митних процедур. Він може брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням контрафактних творів та інших промислових виробів та вжиття інших заходів, спрямованих на недопущення порушення права інтелектуальної власності.

Майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності можуть бути обмежені у випадках, передбачених законом. Зокрема, Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає випадки так званого вільного використання творів науки, літератури і мистецтва. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» також містить норми, відповідно до яких використання винаходів чи корисних моделей без дозволу суб'єкта права на них не є порушенням суб'єктивних прав цього суб'єкта. Підтверджуючи це положення, слід згадати про визначення, яке було запропоноване М.Ю. Потоцьким, який зазначає, що обмеження реалізації суб'єктивного права інтелектуальної власності – це визначені законом умови здійснення особою суб'єктивного права інтелектуальної власності задля узгодження інтересів особи (творця, власника прав) і суспільства, а також звуження суб'єктивного права інтелектуальної власності, які добровільно бере на себе особа з метою отримання прибутку [163, с. 7].

О.В. Кохановська зауважує, що обмеження у дії прав інтелектуальної власності за територією і часом – є також характерною і надзвичайно особливою їх рисою, на відміну від прав власності. Так само як і неможливість застосувати до захисту прав інтелектуальної власності відомі позови, які є класичними для захисту права власності, наприклад, речово-правові позови – віндикаційний, негаторний тощо [104, с. 77].

Слід зазначити, що майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності є об'єктом цивільного обігу. Як зазначає О. Тверезенко, вони можуть

бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи [196, с. 50 – 59], а також предметом застави. Заставленими можуть бути майнові права інтелектуальної власності (наприклад, право на винагороду за створення та використання твору). Майнові права зазначених суб'єктів можуть бути об'єктом будь-яких цивільно-правових правочинів і, відповідно, відносин. Майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності, хоча за своїм змістом нематеріальні, але вони є об'єктом цивільного обороту [207, с. 266]. Певною мірою саме у цьому полягає їх майновий характер. За своєю суттю майнові права інтелектуальної власності є дуже важливими саме для суб'єктів цих прав. Адже у більшості випадків автор інтелектуальної творчої праці переслідує здобуття певних матеріальних благ.

Чинний ЦК України в статті 440 встановив чітко визначені види майнових прав інтелектуальної власності на твір:

- право на використання твору;
- виключне право дозволяти використання твору;
- право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Подібно до ЦК України реалізація майнових прав інтелектуальної власності на твір передбачена Законом України «Про авторське право і суміжні права» [51]. Так, ст. 15 Закону надає автору право на використання твору в будь-якій формі і будь-яким способом. Таким чином, Законом встановлена сукупність усіх можливих способів і форм реалізації авторами творів своїх майнових прав, які вміщені в єдине поняття «використання твору».

У ст. 441 ЦК України під поняттям «використання твору» розуміється: опублікування (випуск у світ); відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі; переклад; переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни; включення складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо; публічне виконання; продаж, передання в найм (оренду)

тощо; імпорт його примірників, примірників його перекладів, переробок тощо.

Отже, розробники ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначили поняття «використання твору» як право володіння, користування і розпорядження.

Згідно з ч. 3 ст. 424 ЦК України майнові права інтелектуальної власності можуть відповідно до закону бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах.

Підсумовуючи проведені дослідження, можна сформулювати авторську позицію щодо поняття та видів майнових прав суб'єкта права інтелектуальної власності: майнові права суб'єкта права інтелектуальної власності є майновими правами суб'єкта при здійсненні правовідносин щодо об'єкта майнового права, змістом яких є право володіти, мати у користуванні та вільно розпоряджатись результатами інтелектуальної діяльності, що йому належать та набули правової охорони згідно чинного законодавства.

Водночас частиною першою ст. 424 ЦК України закріплене також виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання. Перешкоджання неправомірному використанню об'єктів права інтелектуальної власності автор або інший суб'єкт права інтелектуальної власності може шляхом попередження (запобігання) можливості неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності, використовуючи різного рівня захисні технології на підвідомчих йому підприємствах з метою перешкоджання можливим підробкам [167, с. 53]. На думку Н.О. Саніахметової, виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єктів права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання, означає юридичну можливість здійснювати своє право інтелектуальної власності у своєму інтересі [218, с. 350]. У випадку ж, коли неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності відбулося, суб'єкт права інтелектуальної власності може вимагати від

правопорушника припинити незаконне використання цього об'єкта і тим самим припинити порушення належних йому майнових прав інтелектуальної власності.

Слід зауважити, що форми і види використання визначаються (як вже було продемонстровано вище) як Цивільним кодексом України у книзі IV, так і спеціальними законами у сфері інтелектуальної власності стосовно кожного з об'єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 440 ЦК України, майновими правами інтелектуальної власності на твір є право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання. Право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта суміжних прав, у тому числі забороняти таке використання, закріплено в переліку майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт суміжних прав (п. 3 ч. 1 ст. 452 ЦК України). Виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, в тому числі забороняти таке використання закріплено п. 3 ч. 1 ст. 464 ЦК України. Такі ж норми закріплено й стосовно компонування інтегральних мікросхем (п. 3 ч. 1 ст. 474), сортів рослин та порід тварин (п. 3 ч. 1 ст. 487 ЦК України), комерційних найменувань (п. 3 ч. 1 ст. 490 ЦК України), торговельних марок (п. 3 ч. 1 ст. 495 ЦК України), географічних зазначень (п. 3 ч. 1 ст. 503 ЦК України). Водночас зазначені обмеження не розповсюджуються на раціоналізаторські пропозиції. Також п. 3 ч. 1 ст. 506 ЦК України передбачено виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці. Як видно із наведеного, лише раціоналізаторські пропозиції та комерційні таємниці містять підходи, не подібні до усіх інших об'єктів права інтелектуальної власності.

І саме наявність виключного права перешкоджати неправомірному використанню об'єктів права інтелектуальної власності, як одного з виключних майнових прав, має покладатися в основу настання цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності. При цьому слід підтримати позицію, що компенсаційний характер

цивільно-правової відповідальності у сфері інтелектуальної власності не досягає своєї мети в умовах ринкової економіки. Ця відповідальність зводиться лише до повернення того, що порушнику не належить, або відшкодування завданих ним збитків. Ніяких негативних майнових наслідків, які покладалися б на порушника в разі порушення ним чужих прав, він не несе. Ці негативні наслідки полягають лише в тому, що заподіяв собі сам порушник. Іншими словами, цивільно-правова відповідальність каральної функції не виконує. Однак в умовах ринкової економіки в сфері інтелектуальної власності цього недостатньо. Порушник прав повинен нести негативні наслідки, які б назавжди позбавили його бажання користуватися чужими правами.

У даному сенсі цікавість представляє позиція І.В. Кривошеїної, яка досліджуючи комерційні найменування, зазначає наступне з питань цивільно-правової відповідальності. Вона підкреслює, що найбільш доцільними і належними способами захисту права особи може бути пред'явлення позову про зобов'язання іншої особи припинити використання тотожного комерційного найменування та відшкодування збитків (що є засобом відповідальності), якщо їх завдано таким використанням. При цьому автор відзначає, що аналіз законодавства у сфері інтелектуальної власності дозволяє говорити, що воно містить норми про відповідальність, які мають дуже загальний характер [105, с. 332]. У той же час відсутність законодавчого регулювання такого об'єкта, як комерційні найменування, окрім трьох статей ЦК України, взагалі ускладнює покладення цивільно-правової відповідальності на порушників прав зазначеного об'єкта. Тим більше, що наявна цивільно-правова система захисту прав інтелектуальної власності встановлює різну відповідальність за порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності або ж узагалі не містить спеціальних норм щодо відповідальності за порушення прав на специфічні об'єкти, на які можна було б посилатися у випадку порушення прав. Така ситуація склалася щодо комерційних найменувань. Стосовно інших об'єктів, то питання відповідальності є більш врегульованим.

У цілому до найбільш поширених правопорушень у сфері авторського права та суміжних прав можна віднести: виготовлення і розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм; тиражування та розповсюдження неліцензійного програмного забезпечення; порушення прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. У свою чергу у сфері промислової власності до найбільш поширених правопорушень майнових прав інтелектуальної власності є виробництво і розповсюдження продукції з незаконним використанням торговельних марок, географічних зазначень та фірмових найменувань вітчизняних та іноземних виробників, а також винаходів, корисних моделей та промислових зразків без згоди власників прав на ці об'єкти права інтелектуальної власності.

Підсумовуючи, зазначимо, що майнові права інтелектуальної власності можуть розглядатися в якості об'єкта цивільно-правової відповідальності в різних аспектах. Це може бути пов'язано з неправомірним використанням конкретного об'єкта права інтелектуальної власності, щодо якого особа, якій належать майнові права, наділена правомочністю перешкоджати такому неправомірному використанню. Крім того, особа, якій належать майнові права інтелектуальної власності (первинний чи вторинний суб'єкт), може також забороняти неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Неправомірне використання при цьому являтиметься цивільно-правовим порушенням, яке дає можливості особі застосовувати усі передбачені законом способи захисту прав інтелектуальної власності. У свою чергу особа, яка неправомірно використовує об'єкт права інтелектуальної власності, нестиме усі негативні наслідки в межах настання цивільно-правової відповідальності.

2.2. Строки чинності майнових прав інтелектуальної власності та наслідки їх порушення

Чинність (дія) права – це сукупність всіх форм прояву його юридичної

сили. Під юридичною силою права мається на увазі офіційна, державно-владна загальнообов'язковість і самих норм права та прийнятих на їх основі правових актів, окремих правових норм, і права в цілому як системи норм.

Поняття дії права, дії складових його норм виражає динаміку права, процес його реального регулятивного впливу на вже врегульовані суспільні відносини. Це динамічний стан права, право в дії, що є, по суті своїй, тією метою, заради якої в результаті правовстановлювальної діяльності офіційно формулюється, текстуально виражається і документально (у відповідних актах) закріплюється право в статичі, «право у книгах» [212, с. 245].

Динаміка права і статика права – два тісно взаємозалежних стани і два взаємодіючих аспекти буття права як особливого соціального регулятора. З одного боку, саме офіційне встановлення права в його статичі (у вигляді системи правових норм, тобто того, що загальнообов'язкове в даній державі) здійснюється на основі та відповідно до діючих правил, в рамках і у формі регулятивного прояву його юридичної сили. З іншого боку, право діє в тих формах і сферах, які закріплені в статичному праві.

Механізм дії права виступає як абстрактно-загальний правовий регулятор, який конкретизований та індивідуалізований у стосунку з конкретним певним випадком та формою прояву юридичної сили права, що діє [49, с. 128].

Ця індивідуально-визначена (персонально-адресна) конкретизованість нормативного механізму дії права означає, що абстрактний правовий зміст всіх трьох системних елементів норми (диспозиції, гіпотези і санкції) повинен бути адекватним чином конкретизований стосовно до даного певного випадку дії права.

Суттєвою узагальнюючою характеристикою чинного права є ефективність дії права. Ефективність дії права – це заходи (ступінь) досягнення правових цілей чинного законодавства у різних сферах правового регулювання [37, с. 120]. Показник ефективності чинного права є співвідношенням між наслідками реалізації норм законодавства (тобто результатами їх дії) і правовими цілями цих норм. Ефективність чинного права залежить від безлічі об'єктивних і

суб'єктивних чинників – соціальних, економічних, ідеологічних, юридичних тощо. До числа важливих юридичних факторів ефективності дії права відносяться: правова якість (правовий характер) чинного законодавства; ступінь його соціальної обумовленості і легітимності (облік, правове узгодження і компроміс інтересів різних соціальних класів, груп тощо, врахування громадської думки); рівень правосвідомості та юридичної культури громадян і посадових осіб; загальний стан законності і правопорядку в суспільстві, особливо у сфері правозастосовної діяльності.

Дія права у часі визначається періодом часу від моменту вступу нормативно-правового акта (а також його норм) в дію до моменту її втрати [152, с. 59 – 62].

У процесі дослідження нами встановлено, що майновими правами суб'єкта права інтелектуальної власності слід визнати ті суб'єктивні права, які породжують для даного суб'єкта певний майновий інтерес. Майнові права об'єкта права інтелектуальної власності – це суб'єктивні права учасників правовідносин на результати інтелектуальної діяльності у виробництві, науковій, літературній, художній та інших сферах. Майнові права можуть виникати з дій та інших юридичних фактів, передбачених цивільним законодавством, які пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, майновими правами. Ці питання розглядаються у моїй публікації [133, с. 453 – 458].

Цивільним законодавством України із метою гарантування здійснення суб'єктивних цивільних прав суб'єктів цивільних правовідносин введено поняття строку здійснення й захисту цивільних прав.

Строки здійснення й захисту цивільних прав покликані врегулювати цивільний обіг, при цьому впливаючи на реалізацію цивільно-господарських відносин, забезпечуючи захист їх учасникам.

У Цивільному кодексі України дотримання строків учасниками правовідносин вважається суворою необхідністю. Якщо ж підрахувати, то в ЦК налічується біля 250 норм, які в тій чи іншій мірі регулюють певні види

строків. Проте, більша частина строків регулюється підзаконними нормативно-правовими актами, адміністративними актами, а також договорами, які укладаються учасниками правовідносин, що розглядаються. Судові органи також сприяють у регулюванні деяких видів строків, розглядаючи цивільно-правові спори [19, с. 171 – 176].

У сучасному цивільному обороті значення строків різноманітне. Деякі строки регулюють час виникнення, зміни або припинення цивільних прав і обов'язків, інші встановлюють строки їх здійснення, нарешті є й такі, які надають учасникам цивільних правовідносин час для захисту їх порушених прав [229, с. 458]. Зазначені особливості слід враховувати при розгляді питання як стосовно строків чинності майнових прав інтелектуальної власності, так і при розв'язанні питань стосовно строків позовної давності при порушенні прав інтелектуальної власності.

Підсумовуючи зазначимо, що строк у цивільному праві згідно доктрини, що визнана цивільно-правовою теорією є об'єктивною юридичною подією для визначення тривалості здійснення або захисту наданих прав уповноваженому суб'єктові й обов'язків іншої сторони у цивільних правовідносинах; строки існування суб'єктивного права повинні бути віднесені до строків здійснення цивільних прав [19, с. 171 – 176]. Саме такий підхід слід використовувати у подальшому.

Строки виникнення цивільних прав – це періоди, з настанням або закінченням яких пов'язана поява нових цивільних прав, тобто строки правостворюючого характеру. Одна з підстав виникнення права власності – давність придбання, тобто тривале володіння річчю. Причому для того, щоб давність володіння послужила підставою для набуття права власності, саме володіння повинно відповідати ряду вимог.

У свою чергу строки здійснення цивільних прав – це строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді і зобов'язаний) сам реалізувати своє право або вимагати вчинення певних дій з реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи [230, с. 319 – 324].

Призначення строків здійснення цивільних прав полягає, головним чином, у забезпеченні уповноваженій особі реальної можливості використовувати належне їй суб'єктивне право з метою задоволення своїх інтересів. Тому строки здійснення цивільних прав нерозривно пов'язані з тими можливостями, які суб'єктивне право надає уповноваженій особі. Відомо, що суб'єктивне право надає їй можливість реалізувати право власними діями, вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи і, нарешті, використовувати для захисту свого права та забезпечення його реалізації заходи правоохоронного порядку [140].

Аналіз цивільно-правових теорій дозволяє стверджувати, що для кожної зі згаданих можливостей визначаються відповідні терміни їх реалізації. Так, стосовно першої можливості, то уповноважена особа може її реалізувати лише у конкретно визначені терміни існування суб'єктивного права, в окремих випадках – лише у межах так званого припинювального строку. При реалізації другої можливості виникають гарантійні та претензійні строки. Що стосується третьої можливості, то остання реалізується шляхом звернення до компетентних державних органів з вимогою примусового здійснення або захисту права, проте необхідне дотримання встановлених законом строків позовної давності.

Отже, серед строків здійснення цивільних прав слід розрізняти: строки існування цивільних прав, припинювальні, гарантійні та претензійні. Строки існування цивільних прав – це строки дії права в часі. Їх призначення полягає у забезпеченні уповноваженій особі часу для реалізації її права і разом з тим визначеності і стійкості цивільного обороту. Юридичне значення даного строку полягає в тому, що він забезпечує реальну можливість задоволення потреб управомоченої особи і, що із закінченням строку суб'єктивне право припиняється, а отже, втрачається можливість його реалізації. У зв'язку з цим слід розрізняти суб'єктивні права безстрокової дії, зокрема право власності.

Більшість же суб'єктивних цивільних прав – це права з певним строком дії. Наприклад, довіреність може бути видана тільки на строк не більше трьох років; виданий винахіднику патент на виключне право використання винаходу

діє протягом 20 років, строк дії авторського права для спадкоємців встановлений в 50 років після смерті автора тощо [214, с. 453 – 458]. Наведений приклад свідчить про різні методологічні підходи щодо розуміння необхідності забезпечення строків захисту майнових прав – загалом у цивільному праві та праві інтелектуальної власності зокрема.

Припинювальні строки складають особливу категорію строків здійснення цивільних прав. Вони надають уповноваженій особі строго певний час для реалізації права під загрозою дострокового припинення суб'єктивного права внаслідок його нездійснення або неналежного здійснення. Припинювальний строк характеризують три основні особливості: по-перше, він нетотожний терміну дії суб'єктивного права, по-друге, із закінченням припинювального строку суб'єктивне право припиняється достроково і, по-третє, дострокове припинення суб'єктивного цивільного права є правовою санкцією за нездійснення або неналежне здійснення права. Нерідко припинювальними називаються всі строки здійснення цивільних прав, що не відповідають призначенню цих строків у цивільному праві. Якщо строки існування суб'єктивних прав мають призначенням забезпечення реальної можливості використовувати належне особі право, то припинювальні строки спрямовані на припинення випадків нездійснення або недозволеного здійснення суб'єктивного права. Тому припинювальні строки в цивільному праві – терміни виняткові, встановлені лише для особливих випадків [19, с. 175]. Відзначимо, що при розгляді питання стосовно строків чинності майнових прав інтелектуальної власності категорія прирівнювальних строків практично не використовується.

Важливу правову гарантію реальності суб'єктивних цивільних прав представляють собою гарантійні строки. Під гарантійним розуміється строк, протягом якого виробник (постачальник, підрядник тощо) гарантує безвідмовну службу виробу, а набувач при виявленні у виробі протягом зазначеного терміну несправностей має право вимагати безоплатного виправлення несправностей або заміну виробу. Претензійні строки гарантують

добровільне здійснення цивільних прав. Під претензійними розуміються строки, протягом яких власник права може, а в ряді випадків має звернутися безпосередньо до зобов'язаної особи з вимогою про добровільне відновлення порушеного права.

Строки виконання обов'язків передбачаються законом і договорами. У багатьох випадках вони поділяються на загальні та приватні (проміжні). Загальні строки мають, зазвичай, тривалий характер (рік, квартал – при поставках продукції; при капітальному будівництві – строк завершення будівництва в цілому, а також річні терміни будівельних робіт) та конкретизуються сторонами в договорах. У договорах можуть передбачатися місячні, декадні та інші строки. У деяких випадках такі строки визначаються годинами (наприклад, час завезення хлібобулочних виробів у магазини) [230, с. 167 – 171]. Однак для сфери інтелектуальної власності гарантійні строки також є нетиповими.

Отже, стосовно сфери інтелектуальної власності існує дещо інша ситуація зі строками порівняно до загальноприйнятих цивільно-правовою наукою підходів. Аналіз строків чинності майнових прав інтелектуальної власності дозволяє відзначити наступне: однією з ознак прав інтелектуальної власності є те, що фактично їх майновий сегмент має обмежений строк дії. Так, майнові права авторів чинні увесь час життя автора, що створив літературний, художній або музичний твір та протягом сімдесяти років з першого січня року, що слідує за роком смерті автора або останнього співавтора. Законодавством також вказано терміни дії для майнових прав інтелектуальної власності на інші об'єкти, а саме: для винаходів – двадцять років, для корисних моделей – десять років тощо. У той же час, право власності на річ не спливає з часом і для його втрати потрібна або воля власника, виражена певним чином (договори купівлі-продажу, дарування тощо), або неправомірне використання об'єктів права власності [146].

Слід відзначити, що автори Цивільного кодексу України особливу увагу приділили саме питанню строків чинності майнових прав інтелектуальної

власності. Адже у ЦК України налічується 9 статей, які регулюють питання строків чинності майнових прав інтелектуальної власності. Перерахуємо їх із зазначенням встановлених строків чинності:

1. Строк чинності прав інтелектуальної власності (ст. 425 ЦК України). Зазначену норму слід розглядати як загальну, що закріплює строк чинності майнових прав інтелектуальної власності по відношенню до усіх інших норм, що є спеціальними, якими визначаються особливості встановлення строків майнових прав інтелектуальної власності стосовно окремих об'єктів права інтелектуальної власності.

2. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір (ст. 446 ЦК України) – 70 років.

3. Строки чинності суміжних майнових прав (ст. 456 ЦК України) – 50 років.

4. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (ст. 465 ЦК України): винаходи – 20 років, корисна модель – 10 років, промисловий зразок – 15 років із дати подання заявки.

5. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми (ст. 475 ЦК України) – 10 років, що беруть відлік від дати подання заявки на компонування інтегральної мікросхеми.

6. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин (ст. 488 ЦК України) – 30 років (на сорт рослин, породу тварин), 35 років (щодо дерев та винограду), що беруть відлік з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав.

7. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку (ст. 496 ЦК України) – 10 років з дати, наступної за датою подання заявки на торговельну марку.

8. Строк чинності права інтелектуальної власності на географічне зазначення (ст. 504 ЦК України) – необмежений за певних умов.

9. Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (ст. 508 ЦК України) – необмежений за певних умов.

Строки чинності майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності обмежені, що задекларовано в ЦК України, а також можуть бути встановлені законом чи договором. Також окремі об'єкти права інтелектуальної власності мають чітко встановлені строки чинності. Строки чинності можуть перериватися і відновлюватися, що окремо встановлено ЦК чи іншими законами (ст. 425 ЦК України).

Законодавством України може бути встановлено дострокове припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності, а також законодавством передбачена можливість суб'єкта права інтелектуальної власності за різних причин, при вільному волевиявленні відмовитися від своїх майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності. Закони України про інтелектуальну власність [214] передбачають випадки припинення майнових прав (невикористання об'єкта права інтелектуальної власності протягом встановленого законом строку без поважних причин, несплата встановлених зборів тощо).

Доцільно зауважити, що при аналізі строків чинності майнових прав інтелектуальної власності доцільно виходити з загальних підходів, визначених теорією цивільного права [36; 126] стосовно строків чинності цивільних прав.

Строк чинності авторських майнових прав на твір виникає в момент створення твору (ст. 446 ЦК України). За міжнародними стандартами, закріпленими у ст. 7 Бернської конвенції 1971 р. про охорону літературних і художніх творів, учасниками якої є 117 країн світу, строк охорони творів становить увесь час життя автора і 50 років після його смерті. Авторське право в Україні у цій частині в повній мірі відповідає зазначеному положенню Конвенції і строк охорони творів діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків, визначених статтею 446 ЦК України. Авторське право на твір, оприлюднений анонімно або під псевдонімом, діє протягом 70 років після дати його правомірного оприлюднення. Якщо протягом зазначеного строку автор твору, випущеного анонімно або під

псевдонімом, розкриє свою особу або його особистість не буде далі залишати сумнівів, то застосовується загальне положення, що авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті. Авторське право на твір, створений у співавторстві, діє протягом усього життя і 70 років після смерті останнього автора, який пережив інших співавторів. Авторське право на твір, вперше випущений в світ після смерті автора, діє протягом 70 років після його випуску. Обчислення зазначених строків починається з 1 січня року, наступного за роком, в якому мав місце юридичний факт, який є підставою для початку перебігу строку.

У разі, якщо автор був репресований і реабілітований посмертно, то строк чинності авторських майнових прав починає діяти з 1 січня року, наступного за роком реабілітації. У випадку, якщо автор працював під час Великої Вітчизняної війни або брав участь у ній, то строк чинності авторських майнових прав збільшується на 4 роки.

Після закінчення строку чинності авторських майнових прав на твір науки, літератури і мистецтва (як вже зазначалося, за українським законодавством авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті) зазначені твори переходять у суспільне надбання. Також вважаються такими, що перейшли в суспільне надбання твори, яким на території України ніколи не надавалася охорона. Твори, що перейшли в суспільне надбання, можуть вільно використовуватися будь-якою особою без виплати авторської винагороди, але і при цьому має дотримуватися право авторства, право на ім'я і право на захист репутації автора.

Слід зазначити, що загальний строк чинності авторського права, встановлений законодавством України, збігається зі строком, закріпленим у Директиві 2006/116/ЄС [244] – 70 років, що веде відлік з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів, який пережив інших співавторів. Стосовно творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, строк чинності авторського права, встановлений законодавством України та директивою, також збігається.

Такий же строк закріплено у законодавствах європейських країн, зокрема Бельгії (Art. 2 [236]), Болгарії (Art. 27 [239]), Данії (S. 63 [246]), Франції (Arts. L123-1, L123-8, L123-9, L123-10 [251]), Фінляндії (Art. 43 [250]), Естонії (Art. 38 [249]), Латвії (Art. 36 [254]), Литви (Art. 536 [255]), Нідерландів (Art. 37 [257]), Польщі (Art. 36 [258]), Португалії (Art. 31 [259]), Румунії (Art. 27 [260]), Іспанії (Art. 23 [261]), Швеції (Art. 43 [262]), Великої Британії (S. 12 [263]), Німеччини (Art. 38 [248]), Угорщини (Art. 31 [252]), Італії (Art. 25 [253]), Чехії (Art. 27 [242]) та інших.

У цьому сенсі цікавість представляє думка Ю.М. Капіци та С.К. Ступака, які вважають, що постійне збільшення строку охорони авторського права і суміжних прав в Європі відбувається під впливом, передусім, лідерів світової музичної та кіноіндустрії, що значною мірою пов'язано не лише зі стимулюванням творчої діяльності авторів, виконавців, виробників фонограм і відеограм – фізичних осіб, але й матеріальною підтримкою їхніх безпосередніх спадкоємців у двох поколіннях (що, у свій час, стало підставою збільшення строку охорони авторського права до 50 років), оскільки майнові права на майже увесь музичний, аудіовізуальний та літературний творчий продукт, що користується у суспільстві попитом, належить бізнес-структурам, переважно без будь-яких матеріальних зобов'язань перед згаданими творцями чи їх спадкоємцями [87, с. 225].

При цьому стосовно окремих об'єктів авторського права можуть існувати певні відмінності. Наприклад, Директивою 93/98/ЄЕС [240] було запроваджено визначення фотографічного твору і встановлено єдиний критерій, що визначає, яка саме фотографія підпадає під захист: охороняється лише фотографія, яка вважається самобутньою, через те, що становить інтелектуальний витвір автора. У такому випадку фотографія отримує охорону на весь строк захисту твору. Водночас директивою закріплюється, що держави-члени ЄС можуть передбачати захист для інших фотографій.

Не встановлено українським законодавством і строку охорони баз даних відповідно до положень права *sui generis*. Відповідно, національне

законодавство не відповідає у даному аспекті положенням Директиви 96/9/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європи від 11 березня 1996 року про правову охорону баз даних [245]. Згідно неї строк дії охорони баз даних правом *sui generis* починається з моменту закінчення виготовлення бази даних і спливає через п'ятнадцять років від початку року, наступного за датою виготовлення. А, якщо база даних була будь-яким способом оприлюднена до завершення цього періоду, строк захисту спливає через п'ятнадцять років від першого січня року, наступного після першого оприлюднення бази даних.

Особливістю чинності майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти суміжних прав є єдино встановлений строк їх дії – 50 років. Початок перебігу зазначеного строку починається з 1 січня наступного року, який настає за роком, в якому мали місце юридичні факти, що стали підставою виникнення майнових прав на об'єкти суміжних прав (ст. 456 ЦК України).

Обчислення строків починається з 1 січня року, наступного за роком, в якому мав місце юридичний факт, який є підставою для початку відліку строку чинності. Такими юридичними фактами є перший запис виконання, перше опублікування фонограми, перший запис фонограми та здійснення передачі організацією мовлення.

Таким чином, у законодавстві встановлені прості норми щодо строку чинності майнових суміжних прав. Проблеми можуть бути пов'язані тільки з доказом таких юридичних фактів, як час першого запису виконання, першого опублікування фонограми або першого запису фонограми, а також здійснення передачі організацією мовлення.

Слід відзначити, що на відміну від авторських прав, строки чинності суміжних прав в Україні, окрім строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на передачу (програму) організації мовлення, не відповідають строкам, що встановлені Директивою 2006/116/ЄС [244].

На нашу думку, у ЦК України достатньо обґрунтовані та чітко сформульовані строки чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, а саме:

«Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону.

Законом можуть бути встановлені умови тимчасової чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід до набрання ними чинності відповідно до частини першої цієї статті.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід спливає через двадцять років, що беруть відлік від дати подання заявки на винахід в установленому порядку. Цей строк може бути продовжений в установленому законом порядку щодо винаходу, використання якого потребує спеціальних випробовувань та офіційного дозволу.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на корисну модель спливає через десять років від дати подання заявки на корисну модель в установленому законом порядку.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на промисловий зразок спливає через п'ятнадцять років від дати подання заявки на промисловий зразок в установленому законом порядку» [213].

Вважаємо за необхідне проаналізувати момент (дату), із якого слід починати рахувати строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Так, новелою в цивільному законодавстві є дата встановлення майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі і промислові зразки. Натомість, патентне законодавство України такою датою визначило дату публікації відомостей про видачу патенту, при цьому, дата публікації мала місце пізніше від дати реєстрації зазначених об'єктів. У статті 465 ЦК України закріплено нову дату виникнення майнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі і промислові зразки – дата, яка настає за датою державної реєстрації зазначених об'єктів. Чіткість дати за ЦК не викликає сумнівів, адже вона пов'язана із датою державної реєстрації, але заявник дізнається про дату виникнення майнових прав інтелектуальної

власності на винаходи, корисні моделі і промислові зразки пізніше моменту державної реєстрації.

Строк чинності (дія свідоцтва) майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми (ст. 475 ЦК) передбачає десять років. Цей строк може бути достроково припинений, але не може бути продовжений.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин (ст. 488 ЦК України) становить 30 років (на сорт рослин, породи тварин), 35 років (щодо дерев та винограду), що беруть відлік з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав.

Майнові права на товарний знак засвідчуються свідоцтвом. Термін дії свідоцтва на товарний знак становить 10 років від дати подачі заявки і може бути продовжений кожного разу на 10 років за клопотанням його власника, поданого протягом останнього року дії свідоцтва за умови сплати відповідного державного збору. Саме такі підходи закріплено у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [54].

Строк чинності майнових прав на географічне зазначення встановлюється із дати отримання свідоцтва на географічне зазначення, і обмежений, як правило, 10 роками (ст. 504 ЦК України). Вітчизняним законодавством та законодавством країн ЄС передбачене правило, згідно з яким суб'єкт права на географічне зазначення може подати клопотання про подовження строку чинності майнових прав на географічне зазначення, при цьому, суб'єкт права на географічне зазначення, перебуваючи у тому самому географічному об'єкті і виробляючи товар із зазначеними у свідоцтві властивостями, має право на необмежену кількість разів звернення про подовження строку чинності свідоцтва. Отже, цілком логічним є те, що строк чинності майнових прав на географічне зазначення є необмеженим.

Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю триває доти, поки зберігається фактична монополія особи на інформацію, яка її складає (ст. 508 ЦК України).

Порушення будь-яких із наведених вище строків вважатиметься цивільно-правовим порушенням, допущеним щодо майнових прав інтелектуальної власності. Таке порушення у будь-якому разі тягнучиме за собою можливість застосування заходів цивільно-правової відповідальності, передбачених чинним законодавством.

Відзначимо, що особливої актуальності питання строків набули у зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію України з ЄС [200] (далі – Угода). Питанням строків чинності авторських та суміжних прав присвячені статті 162 – 164 Угоди. Зокрема, статтею 162 «Строк чинності авторського права» Угоди закріплено підходи, які певною мірою можуть неоднозначно сприйматися, якщо порівнювати міжнародні стандарти та національне законодавство. Адже певні положення цієї статті співпадають із підходами міжнародно-правових актів у сфері авторського права та змістом ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [51], натомість ряд положень встановлює нові правила.

Зокрема, у статті 162(1) Угоди зазначено, що «Права автора літературного або художнього твору у розумінні статті 2 Бернської конвенції є чинними протягом життя автора і 70 років після його смерті, незалежно від того, коли твір правомірно був оприлюднений». Відзначимо, що відповідно до чч. 1 та 2 ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права» авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і починає діяти від дня створення твору. Авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків оприлюднення анонімних творів, творів під псевдонімом і творів, створених у співавторстві. Тобто, у даному разі строки, закладені Угодою, Бернською конвенцією та національним законодавством, співпадають.

У статті 162(2) Угоди зазначається, що «у випадку, якщо твір створено у співавторстві, строк, що згадується у пункті 1 цієї статті обчислюється з дати смерті автора, який помер останнім». Дане положення також за своїм змістом збігається з ч. 4 ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права»,

відповідно до якої авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора.

Водночас зовсім інша ситуація виникає в межах статті 162(3) Угоди. У ній зазначається, що «у випадку анонімних творів або творів, підписаних псевдонімом, строк охорони твору становить 70 років з дати, коли твір був правомірно оприлюднений. Проте, якщо вибраний автором псевдонім не залишає сумнівів щодо його особистості, або, якщо автор розкриває свою особу протягом строку, згаданого у першому реченні, застосовується строк охорони, встановлений у пункті 1 цієї статті». Слід зауважити із цього приводу, що основи правової охорони анонімних творів та творів під псевдонімом були закладені Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів та Угодою ТРІПС. У статті 7 (3) Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [16] передбачено, що строк дії правової охорони творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, закінчується через 50 років після того, як твір був правомірно опублікований. Водночас, якщо прийнятий автором псевдонім не залишає сумніву у його особистості, строком дії правової охорони такого твору є строк, передбачений для звичайних творів. Якщо автор твору, що опублікований анонімно або під псевдонімом, розкриє свою особистість впродовж зазначеного строку, то застосовується строк дії правової охорони для звичайних творів. Такий підхід є цілком логічним і відповідає загальним міжнародним і національним правовим нормам.

Згідно з Угодою ТРІПС [201] у тих випадках, коли строк дії правової охорони твору визначається на іншій підставі, ніж життя фізичної особи, він складає не менше 50 років після закінчення календарного року, в якому за згодою автора твір був опублікований, або, за відсутності такого дозволеного опублікування, впродовж 50 років з часу створення такого твору, тобто 50 років після закінчення календарного року, в якому цей твір був створений. Зазначені положення відображено у статті 12 Угоди.

Як відзначають, стаття 28 Закону України «Про авторське право і суміжні

права» встановлює двоступеневий критерій для строків дії правової охорони оприлюднених анонімних творів та творів, оприлюднених під псевдонімом, який повністю відповідає нормам міжнародно-правових актів, крім загального строку правової охорони авторського права [74]. По-перше, строк дії правової охорони оприлюдненого анонімно або під псевдонімом твору становить 70 років з моменту першого правомірного оприлюднення цього твору. По-друге, якщо взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або, якщо авторство твору, оприлюдненого анонімно або під псевдонімом, розкривається не пізніше, ніж через 70 років після оприлюднення твору, застосовується строк дії правової охорони твору, передбачений для звичайних творів (протягом усього життя автора та 70 років після його смерті). За відсутності обов'язкового вчинення формальних дій для виникнення авторського права на твір, тобто необов'язковості реєстрації авторського права на нього, виникають складнощі щодо встановлення моменту створення твору і автору важко доказати цей момент, а також чи створений цей твір анонімно, чи під псевдонімом.

Зазначені вище положення дають можливість зробити висновок про те, що міжнародні і національні норми щодо авторського права на твори надають оприлюдненим творам, що створені анонімно або під псевдонімом, менший строк дії правової охорони, аніж творам, створеним під дійсним ім'ям автора. Так, згідно статті 7(4) Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, країни ЄС не зобов'язані забезпечувати правову охорону творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, відносно яких є всі підстави вважати, що з часу смерті їх автора пройшло 50 років. У такому разі можна зробити висновок, що стаття 162(3) Угоди співпадає саме із положеннями ч. 3 статті 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права», однак не відповідає підходам, закріпленим Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів.

Співпадають за змістом положення статті 162(4) Угоди (в якій закріплюється: якщо твір публікується томами, частинами, окремими

випусками, виданнями або серіями і строк охорони починається з дати, коли твір був правомірно доведений до загального відома, то строк охорони починається для кожної частини окремо), та положення ч. 5 ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Останньою визначено, що у разі, коли весь твір публікується (оприлюднюється) не водночас, а послідовно у часі томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору. Що стосується змісту статті 162(5) Угоди, то нею закріплено нову для національного законодавства позицію у частині обчислення строків правової охорони авторського права. Адже даною частиною передбачено наступне: «У випадку творів, для яких строк охорони не обчислюється з дати смерті автора або авторів і які не були правомірно оприлюднені протягом 70 років з дати їх створення, охорона припиняється». Слід відзначити, що у даному разі національне законодавство не відповідає нормі Угоди. Адже згідно ч. 6 статті 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права» авторське право на твори посмертно реабілітованих авторів діє протягом 70 років після їх реабілітації. Також відповідно до ч. 7 ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплено, що авторське право на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 70 років від дати його правомірного опублікування. Крім того, ч. 8 ст. 28 даного Закону закріплюється, що будь-яка особа, яка після закінчення строку охорони авторського права по відношенню до неоприлюдненого твору вперше його оприлюднює, користується захистом, що є рівноцінним захисту майнових прав автора. Строк охорони цих прав становить 25 років від часу, коли твір був вперше оприлюднений.

Наведені вище положення дозволяють говорити, що чинне національне законодавство є більш сприятливим у частині забезпечення правового становища суб'єктів авторського права порівняно з положеннями Угоди про асоціацію України з ЄС у частині статті 162(5). Здебільшого таке законодавство відповідає європейським підходам. Що стосується строку

охорони суміжних прав, то для останніх є лише часткова відповідність. Зазначені положення вимагатимуть гармонізації, адже у протилежному випадку виникнуть істотні проблеми у процесі захисту майнових прав інтелектуальної власності та можливості застосування заходів цивільно-правової відповідальності за умови, що виникатиме іноземний фактор.

2.3. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності як підстава застосування заходів цивільно-правової відповідальності

Протягом багатьох років в Україні практично був відсутній обіг майнових прав інтелектуальної власності. На сьогоднішній день угоди з майновими правами інтелектуальної власності набувають усе більшого поширення. Цьому сприяє нове законодавче регулювання та економічні відносини, які набувають поступового розвитку. Однак становлення обороту майнових прав інтелектуальної власності проходить досить болісно і суперечливо. Багато в чому це обумовлено недоліками правової бази, а також, певною мірою, відсутністю наукових розробок, які могли би бути покладені в основу правового регулювання.

Майнове право на той чи інший об'єкт інтелектуальної власності містить цілий ряд різних правочинів. Зокрема, виключне право на об'єкти авторського права включає такі правомочності, як відтворення, розповсюдження, імпорт, переклад, переробку, прокат тощо. Наприклад, для того, щоб правомірно виготовити і продати примірник твору (припустимо, книги), необхідно володіти правом відтворення та розповсюдження твору.

За допомогою договорів різної форми можна придбати або отримати в користування як всі права відразу, так і частину з них, можна обмежити територію або термін їх використання. Договірна форма переходу майнових прав інтелектуальної власності захищає інтереси і правовласника, і того, до кого це право переходить. Адже договір забезпечує і гарантує реалізацію та охорону майнових прав правовласника (а в ряді випадків і особистих

немайнових прав автора). Набувачі виключних прав, у свою чергу, отримують права, яких немає в інших осіб.

До питання договорів на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в цивільному праві склалося два підходи:

1. Перший підхід ґрунтується на тому, що дані договори не становлять самостійну групу цивільно-правових договорів, а належать до вже існуючих груп. Прикладами підтримки такої думки є праці відомих цивілістів: М.І. Вітрянського та В.В. Брагінського [21].

2. Другий підхід – дані договори набули самостійного значення в структурі цивільно-правових договорів. Цієї думки дотримуються Є.О. Суханов [21], В.В. Луць [208] та багато інших авторів, що спеціалізуються на теорії права інтелектуальної власності, зокрема О.О. Тверезенко, Н.М. Мироненко, І.В. Кривошеїна тощо. Договірному регулюванню відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном присвячено монографію О.В. Жилінкової, випущену у 2015 році [48], розділи у підручниках з цивільного права [219, с. 651 – 661], а також ряд науково-практичних видань, випущених протягом останніх років НДІ інтелектуальної власності НАПрН України (наприклад, монографії «Договірні форми розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права» [42] та «Договори по розпорядженню майновими правами на об'єкти патентного права» [43]). Також зазначимо, що такий підхід застосований та втілений авторами в чинному Цивільному кодексі України від 2003 року.

Слід відмітити, що в Україні досі недостатньо наукових досліджень, присвячених питанням розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а також правовому регулюванню договірного забезпечення розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Водночас стаття 1107 ЦК України дає чіткий перелік видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Це такі договори: ліцензія, як спосіб використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір, як угода про передання об'єкта права

інтелектуальної власності; договір про створення на замовлення і використання об'єкта права інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності [24, с. 38].

Про невичерпність даного переліку говорить ст. 1107 ЦК України, в якій передбачено право на укладання і інших видів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

О.В. Жилінкова відзначає, що договори щодо розпорядження правами інтелектуальної власності в цілому відзначаються певною специфікою, що дає підстави для виокремлення їх в особливий вид цивільно-правових договорів. Основними ознаками, які притаманні цим договорам, є ознаки щодо предмету та суб'єктного складу [48, с. 9]. Адже предмет договору має нематеріальний склад, є результатом інтелектуальної діяльності, може розглядатися з двох сторін – як благо та як дії, що здійснюються щодо блага. У свою чергу особливості суб'єктного складу договорів полягають у тому, що усі суб'єкти права інтелектуальної власності поділяються на первинні та вторинні. Саме це й обумовлює обсяг належних особам прав.

Суб'єктами даних договорів є власник цього майна і особа, яка їх отримує. Інші правники в якості суб'єктів таких договорів називають правоволодільців та користувачів. При цьому слід розуміти, що різні назви сторін договорів жодною мірою не впливають на саму суть суб'єктивних прав, якими наділяються такі суб'єкти. Слід розуміти, що різні види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності передбачають наявність різних за назвою суб'єктів. Наприклад, у ліцензійних договорах сторонами договору виступають ліцензіар та ліцензіат. При цьому ліцензіаром цивільне законодавство називає суб'єкт (власника) запатентованого винаходу, який надає дозвіл, а ліцензіатом – фізичну чи юридичну особу, якій власник надає право розпоряджатися запатентованим винаходом.

Щодо визначення поняття ліцензія, то, на нашу думку, досить влучним є визначення надане в коментарі Цивільного кодексу України В.І. Форманюком, а саме: «ліцензія – це надання власником запатентованого винаходу іншій

фізичній або юридичній особі дозволу на здійснення однієї або більше дій, на які має виключні права власник винаходу» [214, с. 569]. З іншого боку, в юридичній науці точиться дискусія щодо доцільності виділення ліцензії в якості окремого виду договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Опоненти даної конструкції наголошують на тому, що ліцензія за своїм змістом є дозволом. Відповідно, в якості самого договору слід називати не ліцензію, а ліцензійний договір, який також передбачений цивільним законодавством.

Саме такі міркування дозволяють при розгляді ліцензії в якості юридичного документу та в якості наданого дозволу, який видається власником запатентованого винаходу, використовувати у науці цивільного права термін «ліцензійний договір», оскільки даний правочин містить два типи юридичних актів або угод:

1) виникнення права на виконання однієї або декількох дій виключного права фізичній або юридичній особі у виді дозволу, який надається власником запатентованого винаходу;

2) надання ліцензії на певних умовах, які обумовлені у письмовому документі в процесі оформлення ліцензії фізичній чи юридичній особі, яка бажає розпоряджатися запатентованим винаходом.

Одна із вказаних умов має відплатний характер, адже ліцензіат має сплатити кошти за надану йому ліцензію. Законодавством передбачено обов'язковість сплати ліцензіатом фіксованої суми за розпорядження майновими правами на винахід або суми, яка залежить від обсягу застосування винаходу.

Натомість, слід звернути увагу на те, що винахід може бути використаний при виробництві продукту, який призначено для певного використання. Прикладом такої умови може бути виготовлення лікарських препаратів для тварини, а не для людини. Не слід забувати й про те, що ліцензіат може використовувати винахід в чітко окреслених територіальних рамках, наприклад, на заводі чи спеціально відведеній ділянці.

Згідно ч. 1 ст. 1109 ЦК України «ліцензійний договір – це правочин, на підставі якого власник (володілець) запатентованого або незапатентованого винаходу (ліцензіар) надає фізичній або юридичній особі (ліцензіатові) дозвіл на здійснення у певному місці і протягом певного терміну однієї або декількох дій, на які має виключні права ліцензіар, а ліцензіат зобов'язується сплатити винагороду за надання права на використання винаходу» [232, с. 206].

Слід також розуміти, що ліцензії та ліцензійні договори можуть використовуватися не лише у патентному праві, але й стосовно засобів індивідуалізації, а також стосовно об'єктів авторського права та суміжних прав. Особливо такий вид договорів притаманний для комп'ютерних програм та програмного забезпечення.

Створення конкретного твору потребує укладання певної угоди. Даною угодою цивільне законодавство визначає договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності. За цим договором автор бере на себе обов'язок створити твір відповідно до усіх умов договору і передати його в належному стані замовнику. Натомість, замовник зобов'язаний сплатити автору аванс, який в кінцевому випадку зарахується до загальної суми винагороди (гонорару). Договором визначаються також терміни та суми виплат.

Невиконання або неналежне виконання умов договору може призвести до того, що сторона, яка порушила ці умови, буде зобов'язана відшкодувати потерпілій іншій стороні заподіяні матеріальні збитки та упущену вигоду. У такому разі виникають підстави говорити про настання цивільно-правової відповідальності. Наприклад, виконання автором твору без урахування вимог замовника призводить до того, що замовник може вимагати відповідної доробки. Даний пункт повинен бути передбачений в договорі.

Найчастішого застосування серед договорів про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності набув авторський договір. Це дає можливість забезпечити реалізацію та охорону як особистих, так і майнових прав автора. Щодо договірної форми використання твору, то

тут необхідно виділити найважливішу її рису, яка підкреслює те, що саме така форма відповідає інтересам користувачів цього твору. Користувачі твору, внаслідок укладання договору набувають певних прав, якими не наділені інші особи. Це, в свою чергу, призводить до того, що користувачі твору можуть окупили свої витрати, які пов'язані з відтворенням, розповсюдженням творів і отримати дохід. Автор або інший власник авторських прав за авторським договором передає іншій стороні виключні або невиключні права на використання твору (ліцензійний договір) або передає іншій стороні повністю або частково авторські майнові права (договір про передачу виключних майнових авторських прав).

Види договорів щодо передачі виключного права на використання твору:

- договір про відчуження виключного права на твір;
- ліцензійний договір про надання права на використання твору.

За авторським ліцензійним договором автор або інший власник авторських прав надає іншим особам дозвіл (ліцензію) на використання його твору будь-яким одним або всіма відомими способами.

Ліцензійний договір повинен бути укладений у письмовій формі. Умова ліцензійного договору, яка обмежує автора у створенні в майбутньому творів на дану тему чи в цій галузі, є недійсною.

Автор або інший власник майнових прав може відчужувати належні йому майнові права на твір шляхом укладання у письмовій формі договору про передачу майнових прав автора.

До майнових прав автора належать:

- виключне право на використання твору;
- виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

За цим договором автор або інший власник майнових прав може передати всі належні йому права на твір частково або в повному обсязі.

Важливими умовами укладання авторського договору про передачу виключних майнових прав є обов'язковість укладення у письмовій формі та

визначення чіткого переліку прав, які передаються. Майнові права, не зазначені в авторському договорі як відчужувані, вважаються такими, що не передані [191].

У відповідності з договором про відчуження виключного права правовласник зобов'язується передати своє право набувачеві у повному обсязі.

Істотними умовами будь-якого ліцензійного договору є наступні положення:

- предмет договору або конкретні права, передані за даним договором;
- термін і територія використання відповідного твору;
- розмір винагороди і (або) порядок визначення розміру винагороди за кожний спосіб використання твору, порядок і терміни його виплати; або вказівка про його безоплатність;

- основа переданих прав, яка може бути виключною або невиключною. Права, передані за ліцензійним договором, вважаються невиключними, якщо в договорі прямо не передбачено інше.

Дуже важливим положенням законодавства є умова про точну вказівку певних видів використання, дозволених відповідним ліцензійним договором.

У залежності від предмета договору розрізняють декілька типів авторських договорів:

- авторські договори замовлення – про створення конкретного твору і передачу його замовнику;
- видавничі договори – про видання або перевидання твору в оригіналі;
- постановочні договори – про публічне виконання неопублікованого твору;
- сценарні договори – про використання неопублікованого твору в кіно- чи телевізійному фільмі;
- договори художнього замовлення – про створення твору образотворчого мистецтва з метою його публічного показу;
- договори про видання творів у перекладі, у переробці;
- авторські договори на створення і передачу комп'ютерних програм [226].

Передача прав передбачає передання власником винаходу всіх майнових прав інтелектуальної власності іншій фізичній або юридичній особі без обмеження в часі та без будь-яких інших умов.

Юридичний акт, за допомогою якого власник запатентованого винаходу (одна сторона) передає частково або у повному складі свої виключні майнові права іншій стороні і, який засвідчується письмовим документом (актом передачі патентних прав або передачею прав), називають договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності (ст. 1113 ЦК України).

Разом із тим укладення договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності не впливає на ліцензійні або будь-які інші договори на використання об'єкта права інтелектуальної власності, що були укладені раніше. Таку норму, закладену ч. 2 ст. 1113 ЦК України, називають правовою гарантією, спрямованою на забезпечення стабільності ліцензійних договорів у разі зміни особи ліцензіара. Норма має імперативний характер і гарантує стабільність правового статусу ліцензіата щодо майнових прав інтелектуальної власності та його незалежність від правовласника як конкретної особи. Із цього роблять висновок, що при укладанні договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, спеціальне застереження про долю переданих прав інтелектуальної власності, на відміну від об'єкта речового права, полягає в тому, що предметом цивільного обороту є не сам об'єкт права інтелектуальної власності, а майнові права на нього [167, с. 33 – 36]. Відзначимо, що із таким висновком слід цілком погодитися, адже він впливає з правової природи самого результату інтелектуальної, творчої діяльності, який може використовуватися одночасно декількома особами.

Завершення передачі прав на винахід передбачає припинення права на запатентований винахід стороною, яка їх передає. Натомість сторона (одержувач), фізична чи юридична особа, яка одержує, набуває статусу нового власника запатентованого винаходу і наділена усіма виключними майновими правами, які встановленні законодавством про інтелектуальну власність.

Письмова форма укладання усіх видів договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є обов'язковою. Письмова форма даних договорів є істотною умовою таких договорів. Якщо договір про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності було укладено не в письмовій формі, то існує велика вірогідність того, що він буде визнаний нікчемним.

Слід зазначити, що закон не виключає можливість укладання договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в усній формі (ч.2 ст. 1107 ЦК України). І з таким підходом цілком слід погодитися. Адже далеко не завжди договір носитиме відплатний характер, а тому іноді сторони можуть вважати для себе прийнятним укладення такого договору в усному порядку.

При цьому договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності не підлягають обов'язковій державній реєстрації. Державна реєстрація або її відсутність не впливає на чинність прав, наданих у відповідності до договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Державна реєстрація факту передання виключних майнових прав інтелектуальної власності має здійснюватись, як це передбачено статтею 1114 ЦК України.

Слід зауважити, що свого часу відповідно до п. 8 ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» до 25 червня 2003 року передача права власності на винахід (корисну модель) та надання ліцензії на використання винаходу (корисної моделі) вважались дійсними для будь-якої іншої особи з дати публікації відомостей про це в офіційному бюлетені та внесення їх до Реєстру. Натомість після внесення змін до цієї статті відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» ця норма була скасована, і замість неї було передбачено право сторони договору на офіційне загальнодоступне інформування інших осіб про передачу права власності на винахід (корисну модель) або видачу ліцензії на використання винаходу (корисної моделі). Таке інформування може здійснюватися шляхом

публікації в офіційному бюлетені відомостей в обсязі та порядку, встановлених Державною службою інтелектуальної власності України, з одночасним внесенням їх до Реєстру.

Порушення істотних умов договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності тягне за собою можливість застосування стороною, чий інтерес порушені, засобів цивільно-правової відповідальності у порядку та на умовах, визначених цивільним законодавством та укладеними договорами.

Висновки до Розділу 2

1. Майновими правами суб'єкта права інтелектуальної власності слід визнати ті суб'єктивні права, які породжують для даного суб'єкта певний майновий інтерес. Майнові права інтелектуальної власності виникають щодо об'єкта майнового права, тобто результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Майнові права інтелектуальної власності слід розглядати через призму майнових прав суб'єкта цивільних правовідносин при здійсненні ним дій щодо об'єкта майнових прав, змістом яких є право володіти, мати у користуванні та вільно розпоряджатися результатами інтелектуальної, творчої діяльності, що йому належать, та набули правової охорони згідно чинного законодавства.

2. Зі змісту проаналізованих поглядів теорії цивільного права та права інтелектуальної власності напрашується єдиний висновок про те, що майнові права інтелектуальної власності в сучасному цивільному обороті набувають ознак особливого товару. Даний товар може бути використаний суб'єктами майнових прав інтелектуальної власності в різних встановлених законом правовідносинах. Водночас майнові права інтелектуальної власності суб'єкта цивільних правовідносин не співпадають із майновими правами суб'єкта на матеріальну річ, в яку втілено об'єкт права інтелектуальної власності, щодо якого існують такі майнові права інтелектуальної власності.

3. Цивільне законодавство України передбачає певні умови настання винятків та обмежень в майнових правах інтелектуальної власності. Важливою умовою при цьому є те, щоб такі обмеження та винятки не створювали істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав. Особливостями майнових прав інтелектуальної власності законодавством України передбачене те, що вони можуть бути: а) вкладом до статутного капіталу юридичної особи; б) предметом договору застави та інших зобов'язань; в) використовуватися в інших цивільних відносинах.

4. Цивільним законодавством України з метою гарантування здійснення суб'єктивних цивільних прав суб'єктів цивільних правовідносин введено поняття строку здійснення й захисту цивільних прав. У сучасному цивільному обороті значення строків різноманітне. Строк у цивільному праві представляє об'єктивну юридичну подію для визначення тривалості здійснення або захисту наданих прав уповноваженому суб'єктові й обов'язків іншої сторони у цивільних правовідносинах. Строки здійснення цивільних прав – це строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді і зобов'язаний) сам реалізувати своє право або вимагати вчинення певних дій з реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи. Серед строків здійснення цивільних прав слід розрізняти: строки існування цивільних прав, припинювальні, гарантійні та претензійні. Однак для сфери інтелектуальної власності такий поділ є нетиповим. Аналіз строків чинності майнових прав інтелектуальної власності дозволяє відзначити наступне: однією з ознак прав інтелектуальної власності є те, що фактично, їх майновий сегмент має обмежений строк дії. Строки чинності майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності обмежені, що задекларовано в ЦК України, а також можуть бути встановлені законом чи договором. Окремі об'єкти права інтелектуальної власності мають чітко встановлені строки чинності.

5. Обґрунтовано авторське визначення, за яким строк чинності майнових прав інтелектуальної власності – це певний відрізок часу чинності майнових

прав інтелектуальної власності, що встановлюється законом (можливе призупинення, переривання або відновлення строку) або договором.

6. У чинному ЦК України є дев'ять статей (425, 446, 456, 465, 457, 488, 496, 504, 508), які тією чи іншою мірою регулюють питання строку чинності майнових прав інтелектуальної власності. При цьому норму статті 425 ЦК України стосовно закріплення строку чинності прав інтелектуальної власності слід розглядати як загальну, що закріплює строк чинності майнових прав інтелектуальної власності у цілому, по відношенню до усіх інших норм ЦК України, що є спеціальними, якими визначаються особливості встановлення строків майнових прав інтелектуальної власності стосовно окремих об'єктів права інтелектуальної власності.

7. Проведений порівняльно-правовий аналіз положень Угоди про асоціацію України з ЄС, міжнародного та національного законодавства дають можливість зробити висновок про те, що міжнародні та національні норми щодо авторського права на твори надають оприлюдненим творам, що створені анонімно або під псевдонімом, менший строк дії правової охорони, ніж творам, створеним під дійсним ім'ям автора. Стаття 162(3) Угоди співпадає з положеннями ч. 3 статті 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права», однак не відповідає підходам, закріпленим Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів. Відповідно, чинне національне законодавство у сфері авторського та суміжних прав є на сьогодні більш сприятливим у частині забезпечення правового становища суб'єктів авторського права порівняно з положеннями статті 162(5) Угоди про асоціацію України з ЄС.

8. Цивільне законодавство України наділяє власника майнових прав об'єкта інтелектуальної власності можливістю розпоряджатися даним правом. Це право власник може реалізувати на підставі ряду передбачених для цих цивільних правовідносин договорів. До них відносяться: ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта права

інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

9. Встановлено, що особливою умовою укладання договорів на право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності є його письмова форма. Договір вважається нікчемним у випадку недодержання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Як виняток (закріплено на законодавчому рівні) формою укладання договорів на право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може бути усна. Згідно авторського договору, автор або інший власник авторських прав передає іншій стороні виключні або невиключні права на використання твору (ліцензійний договір) або передає іншій стороні повністю або частково авторські майнові права (договір про передачу виключних майнових авторських прав).

10. Встановлено, що юридичний акт, за допомогою якого власник запатентованого винаходу (одна сторона) передає частково або у повному складі свої виключні майнові права іншій стороні і, який засвідчується письмовим документом (актом передачі патентних прав або передачею прав), підпадає під визначення договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності.

11. Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності не підлягають обов'язковій державній реєстрації. Така ситуація, на наш погляд, не є позитивною для дотримання прав інтелектуальної власності. Внаслідок зазначеного вважаємо за необхідне здійснювати державну реєстрацію договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в обов'язковому порядку.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

3.1. Порухення майнових прав інтелектуальної власності як підстава цивільно-правової відповідальності

Інтелектуальна власність та право інтелектуальної власності є важливим стратегічним ресурсом як на рівні держави, так і на рівні діяльності будь-яких фізичних та юридичних осіб, чия діяльність пов'язана як зі створенням об'єктів права інтелектуальної власності, так із законним їх набуттям чи володінням на підставі закону чи договору.

Правовідносини, що виникають між учасниками цивільних правочинів, предметом яких виступають переважно майнові права інтелектуальної власності, є надзвичайно складними. Пояснюється це тим, що врегулювання питань щодо цієї сфери діяльності на законодавчому рівні хоча й відбулося порівняно давно, тим не менше на сьогоднішній день залишається багато нерозв'язаних проблем, що стосуються цієї сфери діяльності. Певною мірою це пов'язано як з великою кількістю об'єктів інтелектуальної власності [78, с. 221], так і неоднозначністю судової практики у цій сфері, складностями у правозастосуванні, викликаними як нерозумінням суті прав інтелектуальної власності, зловживаннями своїми правами, так і недосконалим законодавчим регулюванням (колізіями та прогалинами у досліджуваній площині суспільних відносин).

До об'єктів права інтелектуальної власності згідно зі ст. 420 ЦК України належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем;

раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці. Із наведеного переліку об'єктів права інтелектуальної власності зрозуміло, що майже будь-яка діяльність, і не лише підприємницька, так чи інакше стикається з використанням об'єктів інтелектуальної власності. У зв'язку з цим, питання дотримання авторських та суміжних прав, патентних прав тощо, наслідків порушення цих прав, а також цивільно-правової відповідальності за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності є надзвичайно актуальними.

Тим більше, що майнові права інтелектуальної власності поступово займають все більше місце в економічному середовищі, а питання цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності, захисту даних прав та вдосконалення механізмів такого захисту стають все більш актуальними для дослідження.

Слід підкреслити, що відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності в Україні будується переважно відповідно до системи приватного права. Але, на наш погляд, помилково було б ці права віднести до сфери виключно приватного права та прийти до висновку про невтручання у ці питання держави загалом. Адже у деяких випадках, поряд із цивільно-правовими, виявляється необхідним застосування саме публічно-правових методів (наприклад, адміністративних і кримінально-правових). Обумовлено це зокрема тим, що відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності є складовою державної безпеки. Відтак, доводиться констатувати, що держава, проводячи економічну реформу, закріплюючи ліберальні методи економічної діяльності та розширюючи сферу торгівлі продуктами інтелектуальної власності, виявилася не готовою до сплеску правопорушень у цій галузі суспільних відносин.

Прийняття четвертої книги Цивільного кодексу України, який набрав чинності з 1 січня 2004 року, слід вважати важливим етапом для оновлення законодавства, яке регулює відносини у сфері майнових прав інтелектуальної

власності. Зміни та доповнення, внесені в українське законодавство про інтелектуальну власність при прийнятті книги четвертої Цивільного кодексу України, були продиктовані, окрім заповнення прогалин та виправлення недоліків у правовому регулюванні, необхідністю приведення їх у відповідність з міжнародними договорами, в яких Україна бере участь або має намір брати участь, а також використання передового досвіду інших країн у цій сфері правового регулювання.

Однак аналіз норм даного нормативного акта, а також коментар його розробників свідчать про незавершеність процесу реформування законодавства у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності, про необхідність подальшої розробки та обґрунтування положень, спрямованих на вдосконалення правового регулювання та практики застосування законодавства про інтелектуальну власність, у тому числі з питань порушень прав інтелектуальної власності. Адже до цього часу так і не було внесено зміни до спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності із метою приведення їх у відповідність до норм ЦК України, хоча для цього давалося півроку з моменту прийняття Цивільного кодексу. На даний час взагалі реформування законодавства передбачає поступ шляхом внесення змін не лише до спеціальних законів, але й до самого ЦК України, з метою уніфікації положень законодавчих актів між собою та відповідно до європейських актів із відповідних напрямів. Стосується це й напряму цивільно-правової відповідальності та захисту прав інтелектуальної власності.

Поштовх для проведення зазначених реформ з'явився у 2014 році, коли Україна взяла на себе зобов'язання швидко імплементувати європейські положення щодо правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності внаслідок підписаної Угоди про асоціацію України з ЄС [200]. Захист прав інтелектуальної власності визнано в якості одного з векторів реформування у напрямку забезпечення національної безпеки Стратегією «Україна – 2020», затвердженою Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [202].

Зазначені фактори й широкомасштабний підхід до досліджуваних питань

вимагає ґрунтового наукового дослідження. Проте комплексних теоретичних розробок проблем цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності, а також аналізу практичної реалізації норм чинного законодавства у цій сфері суспільних відносин на сучасному етапі все ще не вистачає. Недостатньою є й напрацьована судова практика у цій сфері. Адже фактично єдиним на сьогодні узагальненням питання саме цивільно-правового захисту та цивільно-правової відповідальності можна вважати постанову Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року № 5 [160].

Однак доцільно зауважити, що порушення майнових прав інтелектуальної власності спричиняє шкоду не лише власникам таких прав, але й державі в цілому, оскільки таке використання є найчастіше тіньовим і не передбачає сплати податків. Крім того, стан порушення прав інтелектуальної власності істотно впливає на інвестиційну привабливість країни та її інноваційний рейтинг.

Так, у 2013 році Україна зайняла 84-е місце в Індексі глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) рейтингу Світового економічного форуму серед 148 країн, опустившись за рік на 11 позицій через бюрократизм і відсутність прозорості інституційної структури країни. Натомість станом на середину 2014 року Україна поліпшила свої позиції в Індексі глобальної конкурентоспроможності, піднявшись з 84-ої на 76-ту серед 144 учасників рейтингу. На думку експертів СЕФ, які оцінювали стан, Україна поліпшила свої позиції, що відображає очікування, пов'язані зі зміною уряду після Євромайдану і громадянських протестів [74]. При цьому конфлікт на сході України і анексія Криму практично не вплинули на оцінки, оскільки оцінка цих чинників і їхнього впливу на загальний стан справ у країні буде надана пізніше. Водночас, слід відзначити загальне поліпшення роботи державних інституцій і ефективність ринків, позитивні зміни у сфері освіти і в діловому середовищі. Однак вже, відповідно до нещодавно опублікованого

дослідження Всесвітнього економічного форуму, Україна за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2015 – 2016 знову посіла 79-е місце серед 140 країн світу, втративши за рік три позиції [154].

Разом із тим, при середньому показнику в країнах ЄС, де обсяги нематеріальних активів складають 50–80 % від балансової вартості підприємств і організацій, в Україні вони не перевищують 1,5 % вартості основних засобів, в той час як за підрахунками експертів реальна вартість таких активів становить не менше 15 млрд. грн., а потенційно можливі обсяги таких активів (за даними РНБО України ще станом на 2008 рік) досягали 200 млрд. дол. США [74].

Слід звернути увагу й на комерційну складову. Зокрема, аналітична компанія IDC оцінювала втрати держбюджету України від нелегального імпорту основних категорій ІТ-продукції в 2013 році приблизно в 233 млн. дол. США. Ця цифра включає несплату податку на додану вартість імпортерами тільки в 3-х категоріях товарів (ноутбуки, планшети, телефони (смартфони)). Ця цифра не враховує втрати держави на відшкодування ПДВ «неіснуючим» імпортерам, недоплачений податок на прибуток та інше [74]. Якщо ж враховувати інші категорії ІТ-продукції, яка імпортується в Україну (техніка для друку, сервери, системи зберігання даних, монітори, сітьове обладнання тощо), то загальна сума по недоплаті ПДВ сягає більш, ніж 300 млн. дол. США. За перше півріччя 2014 року втрати бюджету знизились, як за рахунок фактичного скорочення об'єму імпорту техніки, так і в результаті незначного зменшення нелегального імпорту. Наприклад, якщо в 2013 році сумарна митна вартість імпортованих ноутбуків, планшетів, телефонів та смартфонів складала 40,8 % від реального об'єму продажів, то в цьому році – 45,5 %. В результаті, за оцінками компанії IDC, за перші шість місяців 2014 року на імпорті тільки цих категорій товарів бюджет України не дорахував у вигляді недоплаченого ПДВ біля 58 млн. дол. США.

Однак зазначені фактори спричиняють здебільшого застосування заходів адміністративної чи кримінальної відповідальності, хоча основним видом

порушень, які лежать в основі цих дій, є саме цивільні правопорушення майнових прав інтелектуальної власності. Відтак, значно більше уваги мало би приділятися цивільно-правовій відповідальності. Адже правовласники повинні мати можливість вчиняти дії проти осіб, що порушують їх права з тим, щоб запобігти подальшим правопорушенням і компенсувати збитки, заподіяні внаслідок скоєних правопорушень. Тим більше, що належний рівень захисту прав інтелектуальної власності вимагається від України й укладеними міжнародними договорами.

У теорії права під правопорушенням розуміють протиправне, винне, суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність) деліктоспроможного суб'єкта, яке спричиняє шкоду інтересам суспільства, держави або особи [49; 99; 197]. Правопорушення розглядається як юридичний факт, який має місце за наявності усіх зазначених вище ознак. При цьому підкреслюють різницю між правопорушенням, як юридичним фактом і складом правопорушення, як сукупністю названих у законі ознак, за наявності яких небезпечне чи шкідливе діяння визнається конкретним правопорушенням. Такі ознаки мають об'єктивний і суб'єктивний характер.

Саме це дає підстави говорити в юридичній науці про те, що юридичний склад правопорушення являє собою систему ознак правопорушення, необхідних та достатніх для застосування до правопорушника заходів юридичної відповідальності. Відтак, під цивільно-правовими розуміються порушення у сфері майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових відносин, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність (наприклад, невиконання зобов'язань за цивільно-правовим договором тощо) [49, с. 369; 220, с. 778]. Зрозуміло, що таке розуміння цивільно-правового правопорушення дає повні підстави говорити про можливість застосування даної юридичної конструкції до порушення майнових прав інтелектуальної власності.

Загальновизнаним є те, що до юридичного складу правопорушення входять: суб'єкт правопорушення, суб'єктивна сторона, об'єкт

правопорушення та об'єктивна сторона. Зазначені елементи відносять і до цивільно-правових порушень загалом та цивільно-правових правопорушень у сфері інтелектуальної власності зокрема. Відповідно, стосовно правопорушень у сфері інтелектуальної власності можна зазначити наступне.

Суб'єктом правопорушення у сфері інтелектуальної власності є деліктоспроможна особа, яка скоїла правопорушення. При цьому таким суб'єктом можуть бути як індивідуальні, так і колективні суб'єкти. Зрозуміло, що індивідуальний суб'єкт (тобто фізична особа) має відповідати таким ознакам як осудність та досягнення визначеного законодавством віку, з якого настає цивільно-правова відповідальність. За порушення прав інтелектуальної власності відповідальність можуть нести громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства. Крім того, суб'єктом правопорушення може бути юридична особа, державний орган, громадська організація тощо, дії кожного з яких з одного боку були пов'язані з колективним винесенням рішень, а з іншого – такі дії стосувалися напряму майнових прав інтелектуальної власності.

Об'єктом правопорушення можуть бути певні блага чи соціальні цінності, на які посягає правопорушення. Якщо підходити до об'єкту правопорушення у сфері інтелектуальної власності через класифікацію загального, родового (видового) та безпосереднього, то можна зазначити наступне. У цілому під загальним об'єктом розуміються суспільні відносини, які охороняються правом і яким правопорушення завдає шкоди. Якщо до категорії «загальний об'єкт» підходити через призму цивільно-правового регулювання сфери інтелектуальної власності, то можна вважати, що у даному разі мова йтиме про суспільні відносини у сфері інтелектуальної власності, які охороняються цивільним правом і яким скоєне правопорушення завдає шкоди.

Під родовим (видовим) об'єктом правопорушення в юридичній літературі розуміють певне коло однорідних відносин, яким завдається шкода (наприклад, злочини проти життя та здоров'я, свободи і гідності особи) [49, с. 370]. У даному разі родовим об'єктом правопорушення у сфері інтелектуальної

власності будуть відносини, що виникають стосовно об'єктів права інтелектуальної власності та безпосередньо самих прав.

Що стосується безпосереднього об'єкту, під яким розуміються конкретні суспільні відносини, проти яких спрямоване одне або декілька правопорушень (наприклад, життя, здоров'я, честь, майно тощо), то відповідно до предмету дослідження таким безпосереднім об'єктом виступатимуть майнові права інтелектуальної власності.

Притаманною для цивільного правопорушення у сфері інтелектуальної власності виступатиме така характеристика як суб'єктивна сторона правопорушення. Під останньою у теорії права розуміється сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне ставлення особи до свого діяння та його наслідків. Відомо, що ознаками суб'єктивної сторони є вина, мотив і мета. Відповідно, суб'єктом цивільного правопорушення щодо майнових прав інтелектуальної власності може бути особа, яка мала мотив та мету та щодо якої доведено вину (незалежно від форми такої вини – наміру чи необережності).

Що стосується об'єктивної сторони правопорушення стосовно майнових прав інтелектуальної власності, то як і в інших цивільно-правових інститутах чи правових галузях вона має розкриватися через сукупність зовнішніх ознак, які характеризують дане правопорушення, а саме через оцінку діяння (у вигляді дії чи бездіяльності); наявність протиправності такого діяння (формальний аспект); його наслідки (змістовний аспект); наявність причинного зв'язку між діянням та наслідками, які воно спричиняє. Крім того, мають досліджуватися питання щодо місця, часу, способу, засобів, обставин та ситуації скоєння правопорушення. Останні характеристики також мають суттєве значення у сфері порушення прав інтелектуальної власності, оскільки нерідко такі порушення носять тривалий характер. Наприклад, це стосується ситуації порушення авторських прав на твори, що масово розміщуються поза отриманням дозволу авторів чи інших осіб, яким на законних підставах належать майнові права інтелектуальної власності на такі твори, в мережі

Інтернет.

Все вищевикладене дає підстави розглядати порушення у сфері інтелектуальної власності як цивільно-правове порушення у сфері майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових відносин щодо об'єктів права інтелектуальної власності, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність.

Зрозуміло, що розгляд питань щодо порушення прав інтелектуальної власності має здійснюватися через призму захисту таких прав у цілому. Загальновизнано, що в якості захисту прав інтелектуальної власності виступає правове забезпечення недоторканості цих прав (у першу чергу майнових прав інтелектуальної власності), їх непорушності, а в разі порушення – застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав. Право на захист з'являється в особи, якій належать майнові права інтелектуальної власності, у момент порушення або оспорювання його прав та охоронюваних законом інтересів і реалізується у рамках цивільних, кримінальних та адміністративних правовідносин, які виникли при цьому.

Відповідно до міжнародних стандартів «захист прав інтелектуальної власності» включає передбачену законодавством діяльність уповноважених країною відповідних органів влади по визнанню, поновленню прав та усуненню перешкод, що заважають реалізації прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності [69, с. 51 – 52]. І основним міжнародним актом у цьому напрямі слід все ж таки вважати Угоду ТРІПС.

Так, відповідно до Угоди ТРІПС [201] і європейські країни, і США, і багато інших країн, що є членами СОТ, передбачають можливість подання цивільних позовів у справах про порушення прав інтелектуальної власності, включаючи права на винаходи, об'єкти авторського права, торговельні марки, комерційну таємницю. Слід відзначити, що у США такі позови в рамках цивільного судочинства здійснюються в порядку судового провадження. Водночас у багатьох інших країнах захист прав інтелектуальної власності здійснюється в порядку адміністративного провадження в адміністративних

судах. Відповідно до міжнародних стандартів прийнятними є обидва методи захисту прав інтелектуальної власності.

При цьому, відповідно до Угоди ТРІПС, цивільні позови про захист прав інтелектуальної власності мають передбачати вжиття заходів заборонного характеру та відшкодування збитків. Подібні позови спрямовані на захист прав інтелектуальної власності з точки зору забезпечення прав приватних осіб. При цьому, у ході провадження в цивільних справах на власника прав інтелектуальної власності лягає тягар проведення переговорів про врегулювання спору або він має добиватися застосування юридичних засобів захисту своїх прав. Відмічають, що споживачі не мають права подавати позови, хоча в багатьох країнах, включаючи США, споживачам дозволяється подавати позови у випадку деяких порушень прав інтелектуальної власності на підставі законодавства про захист від недобросовісної конкуренції або антимонопольного законодавства [69, с. 46].

Найбільш ефективним засобом захисту майнових прав інтелектуальної власності в рамках цивільного судочинства щодо несанкціонованого використання прав інтелектуальної власності у світі вважається судова заборона. Крім рішення про заборону, у випадках порушень прав інтелектуальної власності (авторських прав, прав на торговельні марки) також застосовується конфіскація (арешт) контрафактних або піратських товарів. При цьому, зазвичай, такі дії не потребують повідомлення відповідача.

Угода ТРІПС вимагає конфіскації всіх незаконно вироблених товарів, так само як матеріалів і засобів виробництва, призначених головним чином для виробництва подібних товарів. Наприклад, у США рішення про такі конфіскації (арешти) постійно приймаються при поданні доказів про невідворотні або тривалі правопорушення. Серед предметів, які звичайно підлягають конфіскації, разом із діловою документацією та іншими доказами протизаконної діяльності відповідача, є кошти, за допомогою яких здійснюється незаконне виробництво товарів [201; 69, с. 47].

В Україні загальними цивільно-правовими способами захисту прав, які

поширюються також на майнові права інтелектуальної власності зокрема та права інтелектуальної власності в цілому, є наступні: визнання прав; визначання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує права; відновлення становища, яке порушує права; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Крім того, існує перелік положень, що стосуються виключно прав інтелектуальної власності. Адже суд може постановити рішення, зокрема, про:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню прав інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених в цивільний оборот з порушенням прав інтелектуальної власності, та знищення таких товарів;
- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням прав інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;
- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єктів права інтелектуальної власності;
- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення прав інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо цього порушення.

Відповідні положення закріплені статтями 16 та 432 ЦК України. Крім того, відповідні положення деталізуються спеціальними законами у сфері

інтелектуальної власності. Наприклад, відповідно до ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суд може постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського прав та (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. Фахівці з цього приводу зазначають позитивний факт закріплення у ЦК України такого способу як застосування разового грошового стягнення [145, с. 367]. Адже до прийняття ЦК України застосування разового грошового стягнення як альтернативи відшкодуванню збитків передбачалося лише окремими спеціальними законами у досліджуваній сфері (закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на сорти рослин» тощо).

Зважаючи на великий перелік об'єктів права інтелектуальної власності, досить великий і перелік органів контролю, уповноважених проводити перевірки щодо дотримання законодавства у сфері інтелектуальної власності та притягати порушників до відповідальності.

Зокрема, аналізуючи особливості захисту майнових прав інтелектуальної власності, доцільно звернути увагу на позитивний досвід боротьби з контрафактом у сфері виробництва дисків для лазерних систем, досягнутим Україною. Відповідно до ст. 8 Закону України від 17.01.2002 р. № 2953-III «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» [53] (далі – Закон № 2953) до суб'єктів господарювання застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафів за:

- провадження без ліцензії підприємницької діяльності з виробництва дисків для систем лазерного зчитування, матриць – 200% вартості виготовленої продукції, але не менше п'яти тис. НМДГ (неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

- випуск без нанесення спеціальних ідентифікаційних кодів дисків для лазерних систем зчитування, матриць – 200% вартості вироблених товарів, але

не менше 3 тис. НМДГ;

- випуск без дозволу осіб, яким належить авторське право та / або суміжні права, дисків для лазерних систем зчитування, матриць – 200% вартості вироблених товарів, але не менше 3 тис. НМДГ;

- здійснення без наявності ліцензії експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини, передбачених Законом № 2953 – 200% вартості імпортованої чи експортованої продукції, але не менше 3 тис. НМДГ;

- ігнорування вимог Закону № 2953 щодо технологічного забезпечення виробником нанесення на диски для лазерних систем зчитування спеціальних ідентифікаційних кодів ліцензованим обладнанням – 5 тис. НМДГ.

При повторному порушенні ліцензійних умов протягом дії ліцензії до суб'єктів господарювання перераховані штрафні санкції застосовуються у подвійному розмірі, а вартість виробленої продукції визначається на підставі даних, зазначених в акті перевірки, документах, долучених до нього, або інших документах, наданих суб'єктом господарювання.

Процедура застосування перерахованих штрафних санкцій визначена Порядком застосування фінансових санкцій до суб'єктів господарювання за порушення вимог Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2002 р. № 619 (зі змінами) (далі – Порядок № 619) [144].

При цьому п. 3 ст. 8 Закону № 2953 передбачено, що саме центральний орган виконавчої влади в сфері інтелектуальної власності (раніше – Державний департамент інтелектуальної власності МОН України, пізніше – Державна служба інтелектуальної власності України), має застосовувати ті санкції, які зазначив законодавець у цій статті. Натомість згідно з нормами Порядку № 619, застосовувати штрафні санкції уповноважений лише Державний департамент інтелектуальної власності, що свідчить про

необхідність внесення відповідних змін до Порядку із метою відображення наявності ситуації у державному управлінні даної сфери.

Рішення про застосування фінансових санкцій приймається головою Державної служби інтелектуальної власності або його заступником на підставі відповідних актів перевірки суб'єктів господарювання у строк не пізніше 30 календарних днів з дати складання акту. При необхідності, в залежності від обсягів і видів необхідних робіт, у кожному конкретному випадку строки можуть бути продовжені, але не більше, ніж на 60 календарних днів.

Разом із тим зазначимо, що постановою КМУ від 21.05.2009 р. № 502 «Про тимчасові обмеження щодо здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності на період до 31 грудня 2010 року» [158] було передбачено інший порядок застосування санкцій до суб'єктів господарювання. Згідно з цим порядком контролюючі органи, які зафіксували в процесі перевірки порушення, були зобов'язані надавати суб'єкту господарювання припис про їх усунення протягом 30 діб без застосування санкцій, якщо законом не передбачений інший строк для усунення порушень. Санкції могли бути застосовані тільки у разі, якщо суб'єкт господарювання не виконає приписи і не усуне порушення протягом наданих йому 30 діб (крім порушень, які неможливо усунути).

Відповідно до п. 10 Порядку № 619 рішення про застосування фінансових санкцій складається в двох примірниках, один залишається в уповноваженому центральному органі, а інший протягом 3 днів надсилається суб'єкту господарювання або вручається йому під розписку. Зазначені штрафні санкції повинні бути сплачені протягом 15 календарних днів, наступних за днем надходження рішення про це суб'єкта господарювання, у протилежному випадку уповноважений центральний орган у сфері інтелектуальної власності вживає заходи по стягненню суми штрафів в судовому порядку.

Враховуючи зазначене, вважаємо за необхідне привести Порядок застосування фінансових санкцій до суб'єктів господарювання за порушення вимог Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності

суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2002 р. № 619 (зі змінами) у відповідність із чинним законодавством у частині визначення повноважень Державної служби інтелектуальної власності України як центрального органу виконавчої влади в сфері інтелектуальної власності.

Застосування спеціальних заходів з метою припинення порушень, визначених Законом № 2953, передбачено ст. 9 цього закону. Такі заходи застосовуються за рішенням МОН України. У свою чергу, державні інспектори з питань інтелектуальної власності можуть подавати пропозиції щодо їх застосування. Даною статтею передбачені такі спеціальні заходи:

- обмеження, тимчасова заборона діяльності суб'єктів господарювання в разі її невідповідності вимогам Закону № 2953;

- можливість анулювання ліцензії на виробництво дисків для лазерних систем зчитування, матриць при повторному порушенні ліцензійних умов, що передбачені у ст. 4 Закону № 2953. Підприємство може одержати нову ліцензію на право провадження цього виду діяльності не раніше, ніж через 5 років з дати прийняття рішення центральним органом виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності про анулювання раніше наданої ліцензії;

- можливість тимчасового припинення дії ліцензії на виробництво дисків для лазерних систем зчитування, матриць при виявленні порушень вимог Закону № 2953, що допущені виробником, який відмовляється виконувати чи не виконує вимоги центрального органу виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності щодо припинення порушення протягом 1 міс. з дня виявлення такого порушення;

- можливість опечатування та / або вилучення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, що вироблені з порушенням вимог Закону № 2953, а також обладнання та сировини для їх виробництва, що не відповідають вимогам законодавства. Така міра застосовується в порядку, передбаченому ст. 91 Закону № 2953 посадовими особами МОН у сфері інтелектуальної власності

із залученням у разі потреби представників органів МВС.

Загалом же слід констатувати, що наразі в Україні сформувалась конституційна, цивільна, кримінальна, адміністративна, фінансова, податкова та інші види відповідальності як наслідок порушення права у сфері інтелектуальної власності. Ці питання розглядаються у моїй публікації [135].

Відповідно до ст. 4 Угоди про співробітництво з питань припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності (далі – Угода про співпрацю), яка набрала чинності для України 28 грудня 2000 року [64], уповноважені органи сторін здійснюють співробітництво, в тому числі шляхом проведення заходів з попередження, виявлення, припинення і розкриття правопорушень у сфері інтелектуальної власності. Розпорядженням КМУ від 05.05.2003 р. № 258-р [178] були визначені уповноважені органи, відповідальні за виконання зазначеної угоди. До них відносилися МОН, МВС, Мін'юст, Мінекономіки, Мінкультури, СБУ, ДМСУ, ДПСУ, АМКУ, Держспоживстандарт. Більш того, спільним наказом МОН, МВС, СБУ, ДМСУ, ДПСУ та Мінкультури від 24.11.2009 р. № 1055/491/753/1120/656/52 [143] було затверджено Програму скоординованих дій правоохоронних та контролюючих органів по боротьбі з незаконним виробництвом, розповсюдженням і реалізацією аудіо- і відеопродукції, компакт-дисків, інших об'єктів права інтелектуальної власності та для забезпечення захисту прав УЄФА. Цим документом, зокрема:

- на МОН, МВС, СБУ, Мінкультури, ДМСУ була покладена відповідальність за постійне проведення заходів, спрямованих на боротьбу з «піратством» шляхом об'єднаних дій правоохоронних і контролюючих органів;

- на МВС, СБУ, ДПСУ і МОН було покладено організацію та проведення спільних перевірок суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність із виготовлення, розповсюдження чи використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Однак, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 409 «Деякі питання виконання Угоди про співробітництво у сфері

правової охорони й захисту інтелектуальної власності та створення Міждержавної ради з питань правової охорони й захисту інтелектуальної власності» [156] згадуване вище розпорядження (поряд із цілим рядом інших документів) було скасоване. І зазначений напрямок залишився поза межами нормативного врегулювання й досі. Зауважимо, що значна кількість органів, згадуваних в аналізованому урядовому розпорядженні, нині перестали функціонувати в країні. Наочним прикладом буде ліквідація податкових та митних органів та об'єднання їх під дахом Державної фіскальної служби України, яка нині переживає чергове реформування.

Що стосується проведення політики контролю у сфері інтелектуальної власності, то досі ця функція відводиться Державній службі інтелектуальної власності України [204]. Зокрема, до її повноважень відноситься проведення контролю за станом реалізації Програми скоординованих дій правоохоронних та контролюючих органів по боротьбі з незаконним виробництвом, розповсюдженням та реалізацією аудіо- і відеопродукції, компакт-дисків та інших об'єктів інтелектуальної власності. Адже контроль за дотриманням законодавства і подолання правопорушень у сфері інтелектуальної власності є одним із пріоритетних напрямків діяльності Державної служби інтелектуальної власності в цілому.

Причому статистика діяльності ДСІВУ за усі роки її існування є яскравим підтвердженням даного твердження. Наприклад, протягом 2011 р. згідно з річним звітом ДСІВУ [38] державними інспекторами з питань інтелектуальної власності проведено 629 перевірок суб'єктів господарювання, за результатами яких складено та направлено до суду 282 протоколи про адміністративні правопорушення, у правопорушників вилучено понад 96 тис. примірників контрафактної продукції на загальну суму майже 3 млн. грн. Державна служба відповідно до законодавства здійснює нагляд за діяльністю організацій колективного управління та проводить роботу, спрямовану на розбудову системи колективного управління в Україні.

У 2011 р. в Апеляційній палаті Державної служби розглядалось 114

заперечень, 88 з яких надійшло у 2011 р., а 26 прийнято до розгляду у 2010 р. Подані у звітному 2011 році заперечення, за об'єктами промислової власності розподілилися таким чином: винаходи – 18; корисні моделі – 2; промислові зразки – 1; знаки для товарів і послуг – 67. Проведено 194 засідання колегій Апеляційної палати, на яких розглянуто 13 заперечень стосовно рішень за заявками на винаходи, 1 – за заявкою на корисну модель, 60 – за заявками на знаки для товарів і послуг. Апелянтам було направлено 74 рішення Апеляційної палати, з них 40 рішень про задоволення заперечення повністю, 11 рішень про часткове задоволення та 23 рішення про відмову в задоволенні заперечення. Крім того, у 2011 р. в Апеляційній палаті розглядалось 23 заяви про визнання знаків добре відомими в Україні, 16 з яких надійшло у звітному 2011 році, а 7 прийняті до розгляду у 2010 р.

Протягом січня – липня 2014 року відповідно до ст. 5 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та наказів ДСІВУ про затвердження квартальних планів проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Службою було здійснено ряд планових заходів щодо перевірки дотримання вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності [70]. При цьому пріоритетним напрямком здійснення заходів державного нагляду (контролю) ДСІВУ були перевірки дотримання вимог законодавства при використанні програмного забезпечення. Так, із 186 проведених перевірок: 156 перевірок проведено щодо законності використання програмного забезпечення; 27 перевірок щодо законності використання об'єктів авторського права та суміжних прав під час публічного виконання, публічної демонстрації, публічного сповіщення; 3 перевірки суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом дисків для лазерних систем зчитування.

Аналіз стану боротьби з порушеннями у сфері інтелектуальної власності в Україні підтверджує, що незважаючи на активізацію зусиль правоохоронних органів щодо захисту прав інтелектуальної власності, загальний рівень правопорушень у цій сфері залишається високим. Це є підставою для

звинувачення України в низьких стандартах охорони інтелектуальної власності [74]. Так, Міжнародний альянс інтелектуальної власності поставив Україну в 2012 році першою в списку 58 країн з низькими стандартами охорони інтелектуальної власності. Особливо це стосується аудіовізуальної продукції, програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів. За даними Міжнародної федерації виробників фонограм (International Federation of the Phonographic Industry – IFPI) Україна лідирує в Європі за рівнем піратства з показником близько 95% від загального обсягу ринку. Інша міжнародна організація – Асоціація виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance) в своєму останньому «Звіті про піратство» віднесла Україну до десятки країн-піратів програмного забезпечення, де вона (поруч з державами-членами СНД) з показником 89% ділить з Індонезією третє-четверте місце після В'єтнаму і Китаю, випереджаючи Росію.

У 2014 році, у зв'язку з політичними подіями, Україна була виключена як «перший порушник» світу зі Списку – 301. Водночас це жодною мірою не означає, що питанням порушень у сфері інтелектуальної власності не слід приділяти увагу. Адже це виключення було лише тимчасовим, й надалі Уряд нашої країни має проводити усі дії, спрямовані на недопущення порушень, та звітувати перед міжнародними організаціями у цій сфері.

За даними української Асоціації іноземних виробників фармацевтичної продукції (AIPM) в Україні на етапі реєстрації у Фармакологічному експертному центрі Міністерства охорони здоров'я не враховується наявність патентного захисту винаходів і промислових зразків, не проводиться патентна експертиза препаратів, які подаються на реєстрацію. Це призводить до порушення патентних прав на оригінальні лікарські препарати. Як наслідок, провідні фармацевтичні компанії світу можуть відмовитися від постачання на ринок України інноваційних лікарських препаратів [181].

Отже, перелічені органи державної влади наділені чималим арсеналом повноважень з метою виявлення порушень прав інтелектуальної власності. Проте, слід зазначити, що в Україні передбачені наслідки за порушення прав

інтелектуальної власності. Так, чинним законодавством України передбачено настання цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, а також можуть застосовуватися фінансові санкції як наслідки порушення прав інтелектуальної власності [199, с. 128].

Деякі контролюючі органи наділені правом на вилучення об'єктів інтелектуальної власності відповідними положеннями або порядками проведення ними перевірок. Так, на вилучення об'єктів інтелектуальної власності уповноважені:

- державні інспектори з питань інтелектуальної власності Державної служби інтелектуальної власності України – згідно Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державного департаменту інтелектуальної власності, затвердженого постановою КМУ від 17.05.2002 р. № 674 (далі – Положення № 674; у тексті положення – Державний департамент інтелектуальної власності) [155];

- митні органи – згідно зі ст. 10 Правил митного контролю за переміщенням через митний кордон товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, затверджених Багатосторонньою Угодою від 28.09.2001 р. [165] та Митним кодексом України [138].

Як в адміністративному, так і в кримінальному провадженні об'єкти прав інтелектуальної власності вилучаються цими органами до розгляду справи в судовому порядку, а після розгляду справи (в залежності від результатів такого розгляду) їх у встановленому порядку конфіскують, або повертають власникові, або знищують, а при оплатному вилученні – реалізують.

Зазначимо, що державні інспектори з питань інтелектуальної власності були одними з небагатьох посадових осіб, які мали майже необмежені повноваження у сфері контролю за дотриманням права на об'єкти інтелектуальної власності. Адже вони мали право перевіряти правомірність використання будь-якого об'єкта інтелектуальної власності (лист МОН від 26.12.2008 р. № 1/13-736) [121]. Крім того, до контролю за даною сферою залучаються працівники правоохоронних та фіскальних органів, органів

державної влади, уповноважених у сфері культури, охорони сортів рослин, телебачення і радіомовлення тощо. Втім цей перелік органів, що здійснюють контроль у вказаній сфері, не є вичерпним.

Відзначимо також, що вилучення об'єктів права інтелектуальної власності в рамках оперативно-розшукової справи можливе тільки за рішенням суду. При цьому, на відміну від інших органів контролю, державні інспектори з питань інтелектуальної власності можуть вилучати об'єкти права інтелектуальної власності не тільки до вирішення питання в судовому порядку, а згідно з Положенням № 674 їм надано право вилучати їх на необхідний термін, але не більше 30 днів у разі, коли є підстави підозрювати, що скоєне порушення вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Що стосується правомірності вилучення комп'ютерної техніки (наприклад, у випадку виявлення неліцензійного програмного забезпечення, встановленого на ній), то тут необхідно зазначити наступне. Органи контролю мають право вилучати речі, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення. Оскільки сам комп'ютер не є ні знаряддям, ані об'єктом правопорушення у сфері інтелектуальної власності, то, на наш погляд, він не може бути вилучений. Вилученню підлягають носії об'єктів прав інтелектуальної власності, тобто жорсткий диск (вінчестер).

Проте, виключенням з цього правила є повноваження державних інспекторів з питань інтелектуальної власності, яким п. 7 Положення № 674 надано право на вилучення у суб'єктів господарювання:

- примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, які виробляються (поширюються, надаються у прокат, зберігаються, використовуються або переміщуються) з порушенням вимог законодавства;

- обладнання та сировини для їх виробництва, електронної комп'ютерної техніки для їх відтворення і відповідних документів.

Отже, на сьогоднішній день єдиними повноважними посадовими особами органів контролю за вилученням комп'ютерної техніки згідно законодавства є

державні інспектори з питань інтелектуальної власності. У разі вилучення комп'ютерної техніки будь-яким іншим контролюючим органом, їх дії можуть бути оскаржені у встановленому порядку до органів внутрішніх справ, суду або прокуратури. Натомість слід відзначити, що фактично державні інспектори сьогодні не працюють у національній системі правової охорони інтелектуальної власності.

Так чи інакше, основним видом відповідальності за порушення права інтелектуальної власності є цивільно-правова відповідальність. Ці питання розглядаються у моїй публікації [134]. Слід зауважити, що питання юридичної відповідальності підіймаються у багатьох сферах, пов'язаних з питаннями інтелектуальної власності. Наприклад, коли мова йде про договірні відносини у цій сфері. Адже договори щодо використання об'єктів інтелектуальної власності є за своєю суттю цивільно-правовими. Відповідно до них застосовуються не тільки норми, що містяться в спеціальному законодавстві, але й загальні положення Цивільного кодексу України, що відносяться до цивільно-правової відповідальності (розділ III ЦК України). Проте, незалежно від того, чи йде мова про договірну або позадоговірну відповідальність, за загальним правилом для її виникнення необхідна наявність складу цивільного правопорушення (протиправний характер поведінки, наявність у особи шкоди або збитків, причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і шкідливими наслідками, що наступили, і провина правопорушника) [17, с. 63].

Поза сумнівом, найбільш поширеною формою цивільно-правової відповідальності є відшкодування збитків. Під збитками, які необхідно відшкодувати потерпілому при порушенні виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, розуміються (ст. 22 ЦК України):

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Стосовно комерційних організацій упущеною вигодою є неотриманий прибуток цієї організації, а для громадян – неотримана заробітна плата, авторська винагорода або інший дохід. У разі, коли особа при порушенні права, як результат цього мала прибутки, то та особа, право якої було порушене, може висунути вимогу щодо відшкодування разом з іншими збитками упущеної вигоди у такому розмірі, що дорівнює прибутку, або більшому, ніж такий прибуток. Відповідно до загального правила збитки відшкодовуються в повному обсязі (тобто відшкодовується і упущена вигода, і реальний збиток) [167, с. 81]. Як приклад реального збитку, який був понесений при порушенні авторських прав, можна зазначити витрати, що були використані потерпілим на усунення спотворень твору або на відновлення матеріального носія, який пошкоджений або знищений порушником авторських прав. Ті витрати, які затрачені на юридичну допомогу при захисті авторських або суміжних прав, які були порушені, на сплату мита за судовий позов тощо, мають відшкодовуватись. У такій сфері, зазвичай, збитки обчислюються у втраченій вигоді, яку учасники авторських правовідносин могли б отримати за умов законної реалізації їх прав та обов'язків. Вважаємо, що ці збитки не можуть відноситись виключно до сплати авторського гонорару, який би йому належав у разі додержання його прав.

У даному контексті також вважаємо за доцільне погодитися з думкою В. Белевцевої, яка підкреслює, що «основні напрямки вдосконалення правового регулювання наслідків порушення майнових прав інтелектуальної власності в Україні повинні рухатись до ширшого застосування принципів загальнодозволеного регулювання, при цьому дозволи повинні поєднуватися з конкретними заборонами, які передбачають неодмінне настання відповідальності при їх порушенні. Свобода соціальної поведінки, незалежність, ініціативність відрізняється від таких негативних проявів, як беззаконня та свавілля, злочинність. Дозволи супроводжуються відповідними встановленнями і формами, що забезпечують їх закріплення і практичну реалізацію у сфері правового регулювання. Розробки пропозицій щодо

удосконалення законодавства з юридичної відповідальності у сфері інтелектуальної власності, що дозволяють у цілому оптимізувати існуючі засоби і методи інформаційного забезпечення в досліджуваній сфері, перетворити інформаційне обслуговування різних суб'єктів кваліфікації на єдиний, цілісний механізм, що розвивається, є один з дієвих засобів інформаційно-правової дії в суспільстві» [17, с. 63 – 66]. Певною мірою зазначена ідеологія покладається нині в основу діяльності робочих груп із розробки проектів законів щодо внесення змін до спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, які нині обговорюються в Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України. Прикладом можуть бути зміни стосовно відповідальності за порушення авторських та суміжних прав, запровадження процедур адміністративного оскарження, удосконалення діяльності Апеляційної палати тощо.

На підставі проведеного аналізу зазначимо, що наслідки порушення прав інтелектуальної власності можуть призвести до настання цивільної, адміністративної, кримінальної відповідальності, а також спричинити штрафні санкції. При цьому зміст майнових прав інтелектуальної власності дозволяє говорити про доцільність переважання категорії «цивільно-правова відповідальність» над іншими видами юридичної відповідальності у цій сфері. Для України характерним на даному етапі є те, що значна частина порушень права інтелектуальної власності та межі відповідальності за ці порушення вирішуються в судовому порядку. Зазначені питання будуть проаналізовані в наступному параграфі дисертаційного дослідження.

3.2. Особливості цивільно-правового захисту майнових прав інтелектуальної власності у судовому порядку

Як ми вже з'ясували раніше, питання інтелектуальної власності, її захисту та відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності регулюється як на державному рівні, так і на міжнародному. Проте, віддаючи належне

законодавчому полю регулювання даних питань, кількість порушень прав інтелектуальної власності все ще зростає. Причому такий стан наявний для судів будь-яких юрисдикцій. Наприклад, за словами голови Вищого господарського суду України Б. Львова, «зростає тенденція розгляду справ у господарському суді щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, про що свідчить статистика. Так, поступово зростає кількість справ, які розглядаються в першій інстанції, тобто в господарських судах. Таких справ, пов'язаних із порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, у 2009 році було 218, у 2010 році – 234, у 2011 році – 303, у 2012 році – 456. Таке зростання, перш за все, пов'язане з активізацією правовласників у сфері авторського та суміжних прав» [175]. На жаль, на відміну від господарського судочинства, у системі загального судочинства (тобто саме там, де ставиться питання про застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності) відповідна статистика не ведеться.

Позитивно оцінюючи усі дії з проведення судової реформи в Україні, слід відзначити в якості одного з позитивних кроків прийняття Закону України від 12.02.2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (зі змінами) [67]. У даному законі закладено значну частину норм, спрямованих на забезпечення якості роботи судової системи, у тому числі шляхом внесення змін до багатьох чинних законодавчих актів. У контексті даного розгляду вважаємо надбанням закріплення на законодавчому рівні змін, внесених до ЦПК України [215] (зокрема, до ч. 2 ст. 214), а саме викладення наступної редакції даної норми:

«2. При виборі і застосуванні правової норми до спірних правовідносин суд враховує висновки Верховного Суду України, викладені у постановках, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 частини першої статті 355 цього Кодексу. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів».

На наш погляд, зазначений підхід цілком відповідає суті права на справедливий суд, закріпленого нормами статті 7 нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [68]. Адже згідно останньої кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним відповідно до закону. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України. Судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи відповідно до Конституції та в порядку, встановленому законами України.

Основне місце у процесі захисту прав інтелектуальної власності та застосування заходів цивільно-правової відповідальності в Україні відводиться судовій гілці влади. Адже стаття 6 Європейської конвенції з прав людини [46] передбачає право на справедливий судовий розгляд цивільних і кримінальних справ. Пункт 1 цієї статті закріплює право на справедливий і відкритий розгляд в цивільному та кримінальному провадженнях. При цьому фахівці відзначають, що у практиці Суду мало сказано про те, що не є «цивільними правами». Суд досі не дав загального визначення цього поняття і часто залишав відкритим питання про те, наскільки ширшими є його межі, ніж поняття права приватного характеру [45, с. 204].

Сфера інтелектуальної власності пов'язана з майновими інтересами. Вони обумовлюються наявністю майнових прав інтелектуальної власності як невід'ємної складової прав інтелектуальної власності у цілому. Значною мірою інтелектуальна власність впливає на розвиток національної економіки. Остання ж напряму залежить від інвестицій. Однак інвестиції «вимагають віри, що майнові й договірні права будуть поважатися на всьому інвестиційному горизонті, що вимагає стабільності законодавства й системи судочинства, яка забезпечить ефективний і економічний захист таких прав» [243, с. 413 – 414].

Для України це має велике значення. Адже нині утвердження

європейської моделі судочинства і верховенства права є пріоритетами у судовій реформі та відновленні суспільної довіри до судів в Україні. Цьому напряму присвячується надзвичайна увага як зі сторони суспільства, практиків, так і безпосередньо науковців [31, с. 10 – 14].

Однак це жодною мірою не впливає на наявну ситуацію щодо відображення питання стосовно розгляду статистики з порушення цивільних прав інтелектуальної власності, розгляду спорів даної категорії загальними судами чи застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності. Відповідно, у контексті розгляду даного питання слід звернути увагу на статистику, що наводиться Державною судовою адміністрацією України [74] по розгляду судовими органами спорів із порушення прав інтелектуальної власності (див. Таблиця 1).

Таблиця 1.

Справи зі спорів про право на об'єкти інтелектуальної власності, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційну концесію

		2009	2010	2011	2012	2013	I кв.2014
Розглянуто справ місцевими господарськими судами в порядку ГПК України		303	456	392	311	352	203
у тому числі	з ухваленням рішення	187	292	276	211	240	140
	з них із задоволенням позову	99	202	178	128	138	71
розглянуто справ місцевими адміністративними судами в порядку КАС України		-	-	28	41	42	-
у тому числі	з ухваленням постанови	-	-	14	29	30	-
	з них із задоволенням позову	-	-	5	10	7	-

Як бачимо, зазначена картина не дає можливості оцінити реальну ситуацію з розглядом спорів, що виникають через порушення прав інтелектуальної власності, у загальних судах, тобто у судах, де переважно застосовуються положення ЦПК України. Оскільки матеріальні норми стосовно суті прав інтелектуальної власності, визначені Книгою четвертою ЦК

України, застосовуються усіма судами України, незалежно від юрисдикцій.

Разом із тим наведена оптимістична динаміка зростання розглянутих судами справ про захист інтелектуальних прав цілком не відповідає реальній ситуації. Адже у порівнянні з обсягом порушень у сфері інтелектуальної власності, практика звернення правовласників до судів із цивільними позовами не має широкого розповсюдження. Норми інших галузей права, в тому числі кримінального та адміністративного, які захищають права на об'єкти інтелектуальної власності, також на практиці застосовуються не так часто, як порушуються права інтелектуальної власності.

Значно повніша інформація про практику розгляду спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність, у тому числі й з підняттям питань цивільно-правового регулювання, представлена у численних листах Вищого господарського суду України, який протягом останнього десятиріччя присвятив цьому напрямку чимало уваги. Прикладами можуть бути Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 р. № 12 [162], Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 23 березня 2012 р. № 5 [161]; листи ВГСУ від 14.01.2002 р. № 01-8/31 [119] та від 14.01.2004 р. № 05-3/31 [120], а також оглядові листи ВГСУ від 19.11.2013 р. № 01-06/1658/2013 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) [149], від 15.07.2010 р. № 01-08/415 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти промислової власності» (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України) [148].

Хоча говорити про повну відсутність статистики з розгляду цивільно-правових спорів із порушення прав інтелектуальної власності, звичайно, не можна. Прикладом може бути ситуація з даними щодо задоволення судами першої інстанції позовів про визнання недійсними патентів України на промислові зразки [74] (Таблиця 2).

Таблиця 2

Кількість задоволених судами першої інстанції позовів
про визнання недійсними патентів України на промислові зразки
(згідно з відомостями Єдиного державного реєстру судових рішень)

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 8 місяців
Госп. суд м. Києва	2	-	1	1	7	3	7	25	7
Солом. райсуд м. Києва	-	-	3	-	7	4	2	11	10
Інші суди	-	3	1	1	1	7	7	3	-
Всього	2	3	5	2	15	14	16	39	17

Загальний аналіз судової практики засвідчує той факт, що на сучасному етапі поглиблення негативних явищ у сфері правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності (у першу чергу цивільно-правовими засобами) потребують системних заходів як з боку вищого політичного керівництва держави, так і органів державної влади на всіх рівнях.

Наприклад, у 2011 р. судами України відкрито провадження у 196 справах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти промислової власності, в яких одними із учасників виступала Державна служба та/або заклад експертизи (Державне підприємство «Український інститут промислової власності»), з них: в адміністративних судах – відкрито 33 справи; у господарських судах – 104 справи; у судах загальної юрисдикції – 59 справ.

Судові справи, за якими провадження відкрито в 2011 р., розподілилися за предметом спору таким чином: про визнання недійсним рішення Апеляційної

палати – 6; про визнання недійсними патентів на винаходи – 3, патентів на корисні моделі – 2, патентів на промислові зразки – 7; свідоцтв на знаки для товарів і послуг повністю – 68 та частково – 3; дії міжнародних реєстрацій – 2; проти рішень Державної служби за заявками на винаходи – 8, на корисні моделі – 1, на знаки для товарів і послуг – 23; про дострокове припинення дії охоронних документів – 38; про визнання недійсними договорів про передачу прав власності – 14; про визнання позивача особою з особливими заслугами перед Батьківщиною – 1; про захист прав інтелектуальної власності – 20.

За рішеннями судів у 2011 р. визнано недійсними 22 свідоцтва на знаки для товарів і послуг, 7 патентів на промислові зразки, 1 патент на корисну модель. Загалом же у 2011 році в провадженні судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій знаходилося 430 справ (3 справи 2005 р., 5 – 2006 р., 8 – 2007 р., 31 – 2008 р., 70 – 2009 р., 117 – 2010 р. та 196 справ 2011 р.) [38].

Зокрема, протягом 2011 р. Державна служба інтелектуальної власності України брала участь у 22 судових справах з питань забезпечення законних прав та інтересів суб'єктів авторського права і суміжних прав. Також ДСІВУ брала участь у судовому розгляді протоколів про адміністративні правопорушення, складених державними інспекторами з питань інтелектуальної власності.

Крім того, у 2011 р. в провадженні судів різних інстанцій знаходилося 22 справи за позовами ДП «Українське агентство з авторських та суміжних прав» (ДП УААСП) до користувачів об'єктів авторського права щодо порушення виключних майнових прав, погашення дебіторської заборгованості, невиконання умов ліцензійних договорів тощо. Ще одним напрямком діяльності ДП УААСП є досудове врегулювання спорів щодо своєчасної виплати авторської винагороди за публічне виконання творів. Зокрема, у 2011 р. до телерадіокомпаній та інших користувачів авторського права було направлено претензій на загальну суму понад 1,4 млн. грн. Таким чином, шляхом проведення судово-претензійної та роз'яснювальної роботи з користувачами об'єктів авторського права ДП УААСП брало участь у

вирішенні актуальних питань щодо захисту авторського права в Україні. Такі дії позитивно впливають на переговорний процес з користувачами об'єктів авторського права та їх заохочення до добровільної сплати авторської винагороди, що своєю чергою, збільшуватиме доходи творчих особистостей.

На жаль, слід констатувати, що в останні роки в ДСІВУ припинилася робота щодо публікацій річних звітів на сайті, в яких відображено узагальнюючі підсумки діяльності Служби за весь рік, як це було раніше, коли працював Державний департамент інтелектуальної власності. Звіти подаються щомісячно й не містять аналітичних матеріалів, що значно ускладнює можливість оцінки стану з порушенням та захистом прав інтелектуальної власності у судовому порядку, зокрема за участі ДСІВУ.

Розгляд справ за позовами про захист авторського права і (або) суміжних прав, про захист прав промислової власності тощо повинен здійснюватись у відповідності із законом та в установлені для цього строки. При вирішенні таких справ суди мають виходити з визнання факту наявності спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, а також укладених міжнародних договорів. Наприклад, якщо брати порушення у сфері авторського права і суміжних прав, то слід виходити із розуміння, що згідно зі статтею 2 Закону України «Про авторське право і суміжні права» Закону № 3792-ХІІ (у редакції Закону від 11 липня 2001 року № 2627-ІІІ [51]) (далі – Закону № 3792-ХІІ) законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України і складається з відповідних норм ЦК, цього Закону, законів України від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР «Про кінематографію», від 21 грудня 1993 року № 3759-ХІІ «Про телебачення і радіомовлення» (в редакції Закону від 12 січня 2006 року № 3317-ІV), від 5 червня 1997 року № 318/97-ВР «Про видавничу справу», від 23 березня 2000 року № 1587-ІІІ «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» (в редакції Закону від 10 липня 2003 року № 1098-ІV) та інших законів України, що регулюють відносини у сфері правової охорони особистих немайнових прав та майнових

прав суб'єктів авторського права і суміжних прав.

У свою чергу, відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Якщо чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право і суміжні права, то застосовуються правила міжнародного договору (стаття 5 Закону № 3792-ХІІ).

У зв'язку з тим, що ряд положень, які містяться у міжнародних договорах, не закріплені в законодавстві України, судам необхідно враховувати, що Україна є учасницею низки міжнародних договорів, які регулюють правовідносини у сфері авторського права та суміжних прав, зокрема:

- Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (Паризького акта від 24 липня 1971 року, зміненого 2 жовтня 1979 року, дата приєднання України – 31.05.1995 р., дата набрання чинності для України – 25.11.1995 р.) [16];

- Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 року (Женева, 6 вересня 1952 року, дата набрання чинності для України – 17.01.1994 р.) [30];

- Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятого Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року (дата приєднання України – 20.09.2001 р.) [39];

- Міжнародної конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Рим, 26 жовтня 1961 року, дата приєднання України – 20.09.2001 р., дата, з якої Україна є учасником – 12.06.2002 р.) [139];

- Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року (дата приєднання України – 15.06.1999 р., дата набрання чинності для України – 18.02.2000 р.) [96];

- Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятого Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року (дата приєднання України – 20.09.2001 р.) [40];

- Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квітня 1994 року (дата приєднання України – 16.05.2008 р.) [201].

Важливим аспектом у справах про порушення майнових прав інтелектуальної власності є процедура доведення (перевірки) дійсності порушених прав з використанням матеріалів судової експертизи. Необхідність проведення судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності викликана складністю самої інтелектуальної, творчої діяльності та оцінки її результатів, у процесі надання доказів при порушенні прав інтелектуальної власності. Аналіз розгляду судових спорів у цій сфері, незалежно від юрисдикцій, у тому числі й цивільно-правових спорів, що розглядаються загальними судами, свідчить про те, що здебільшого в якості одного з доказів сторони залучають висновки судової експертизи. Її призначення в судовому порядку, особливості проведення тощо не є предметом розгляду даного дисертаційного дослідження (дисертація, присвячена проблемам судової експертизи як засобу доказування при розгляді цивільних спорів щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, була захищена у 2007 р. Дорошенком О.Ф. [44]).

Водночас все вищевикладене дозволяє говорити про велике значення судової експертизи. І при цьому, на жаль, слід констатувати, що ВСУ нічого не зроблено у напрямі узагальнення практики використання судових експертиз у сфері інтелектуальної власності, хоча там існує значна кількість проблем. Саме тому у даному випадку доцільно хіба що згадати у черговий раз практику ВГСУ, який приділив увагу й питанням судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. Так, Постановою «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» (далі – Постанова) від 23 березня 2012 року № 5 [161] Пленум Вищого господарського суду України прояснив невирішені питання застосування судової експертизи у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності. Відповідно до Постанови судова експертиза повинна призначатися тільки для встановлення фактичних даних,

що входять до предмета доказування у справі, і не може стосуватися тлумачення і застосування правових норм. Загалом, перед судовим експертом господарські суди не мають порушувати питання, що носять правовий характер, а повинні ці питання вирішувати самостійно у судовому порядку. Такий же підхід використовується й при призначенні судових експертиз об'єктів права інтелектуальної власності у порядку цивільного судочинства.

Питання про призначення судової експертизи повинно вирішуватися лише після ґрунтовного вивчення обставин справи і доводів сторін щодо дійсної необхідності такого призначення. З урахуванням конкретних обставин справи та у разі, коли знань судді достатньо для з'ясування обставин справи, пов'язаної із захистом прав інтелектуальної власності, можливе вирішення суддею (суддями) питань, які виникають у розгляді справи, з позиції споживача без призначення судової експертизи. Неприпустимо ставити перед судовими експертами питання, які впливають із застосування до спірних правовідносин норм законодавства, що регулює захист права інтелектуальної власності, і вирішення яких віднесено до компетенції суду, зокрема, про правову оцінку дій сторін тощо. Разом із тим, з'ясовуючи задокументовані чи публічно оголошені у встановленому порядку відомості, що стосуються об'єктів, подій, явищ, які є результатом чи пов'язані з результатами інтелектуальної або творчої праці, судові органи призначати судову експертизу не повинні.

Суд при призначенні судової експертизи у зв'язку з дослідженням, що пов'язане із захистом права інтелектуальної власності, своєю ухвалою має гранично точно визначити коло і зміст питань до судового експерта, які він повинен роз'яснити, та вказати той обсяг матеріалів, що необхідний для відповідного експертного дослідження. Для встановлення дійсних обставин справи у сторін чи інших осіб господарські суди мають витребувати тільки ті матеріали, які дійсно необхідні для проведення кваліфікованої експертизи. Обґрунтовані клопотання судових експертів щодо надання певних інформаційних матеріалів, які Державна служба інтелектуальної власності

зберігає у своїх базах даних, необхідно задовольняти [109]. Слід відзначити, що такі підходи стосовно призначення та проведення судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності є типовими як для господарського, так і цивільного судочинства.

Говорячи про особливості судового порядку захисту майнових прав інтелектуальної власності, необхідно звернути увагу на Постанову Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 4 червня 2010 року №5 (далі – Постанова) [160]. Так, у п. 4 та п.5 Постанови чітко задекларовано, що згідно зі статтями 177 та 424 ЦК України майнові права, результати інтелектуальної, творчої діяльності відносяться до об'єктів цивільних прав, а за статтею 178 ЦК України вони є оборотоздатними.

Реєстрація права на об'єкти інтелектуальної власності відповідно до вимог чинного законодавства здійснюється Державною службою інтелектуальної власності України. Проте, необхідно враховувати, що авторське право на твір виникає внаслідок факту створення твору. Тому, для виникнення та здійснення авторського права не вимагається реєстрація права на твір чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Реєстрація може здійснюватись на вимогу суб'єкта авторського права, але вона не має правовстановлюючого характеру.

У зв'язку з цим, ВСУ пояснює, що у спорах, які виникають у сфері використання об'єктів авторського і суміжних прав, здійснюється захист цивільних прав та інтересів суб'єктів, а не вирішуються питання про порушення в сфері публічно-правових відносин. Тому, такі спори не підлягають розгляду адміністративними судами, незалежно від того, що відповідачем у справі може виступати ДСІВУ (раніше – ДДІВ МОН України) як суб'єкт владних повноважень, оскільки характер спору є цивільним.

Позови про захист авторського права і (або) суміжних прав пред'являються до суду за загальними правилами підсудності, визначеними главою 1 розділу III ЦПК України. Недотримання правил підсудності тягне за

собою повернення заяви позивачу, про що постановляється ухвала. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до належного суду (частина п'ята статті 121 ЦПК України) [215].

Відповідно до ст. 16 та 432 ЦК України, судовий захист майнових прав інтелектуальної власності, з урахуванням істотності порушеного права та наслідків порушення цього права, здійснюється способами, передбаченими Цивільним кодексом України.

Відповідно до ст. 432 ЦК України, у разі порушення майнових прав автора їх захист здійснюється, зокрема, шляхом визнання права, відновлення становища, яке існувало до порушення права, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, компенсації моральної шкоди, публікації рішення суду про допущене порушення.

Перераховані способи захисту майнових прав авторів у цілому повторюють універсальні способи захисту цивільних прав, передбачені ст. 16 ЦК України, до яких відносяться:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб

[213].

Стаття 16 ЦК України перераховує основні способи захисту цивільних прав. Деякі з цих способів є одночасно і заходами відповідальності, зокрема, відшкодування збитків. Інші, як, наприклад, присудження до виконання

обов'язку в натурі, до заходів відповідальності не відносяться і тому, можуть застосовуватися незалежно від умов відповідальності, наприклад, незалежно від вини особи, яка порушила зобов'язання.

Першим із способів захисту права інтелектуальної власності є визнання права, яке може полягати, наприклад, у публікації в пресі про те, що якийсь твір, виданий з порушенням права на ім'я, тобто без зазначення прізвища автора, є витвором конкретного автора, або публікації у пресі інформації про те, що володарем суміжних прав на конкретну фонограму є певна звукозаписна фірма. Зазначений спосіб захисту особливо актуальний у випадках порушення особистих немайнових прав авторів [186, с. 338].

Однак, до цього способу вдаються і для захисту виключних прав, пред'являючи вимоги про визнання права до особи, яка заперечує або іншим чином не визнає право, порушуючи тим самим інтереси правовласників. Перш за все, даний спосіб захисту використовують, коли наявність у особи, наприклад, авторського, патентного права (як майнового, так і особистого немайнового) або права на засоби індивідуалізації піддається сумніву, є територіальні претензії, заперечується право або є загроза таких дій. Однак, дана вимога може бути пред'явлена не тільки, коли заперечується належність інтелектуального права тій чи іншій особі, а й у разі заперечення охороноздатності твору (винаходу і т.п.) як такого, наприклад, в силу його нетворчого характеру. У цьому сенсі доводиться тільки шкодувати про відсутність в законодавстві загальної норми, згідно з якою творчий характер діяльності автора (співавторів) передбачається до тих пір, поки не доведено протилежне. Вважаємо, що з метою захисту майнових та немайнових прав автора доцільно передбачити в ЦК України норму про те, що творчий характер діяльності автора (співавторів) вбачається до того часу, поки не доведено протилежне.

20 лютого 2014 року Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська розглянув у відкритому судовому засіданні справу за позовом до Публічного акціонерного товариства «Веста-Дніпро» про визнання

права власності на об'єкт інтелектуальної власності [47]. Позивачі звернулися з позовом, в якому просили визнати за ними право спільної часткової власності на об'єкт інтелектуальної власності (ноу-хау) – технологію «Виробництво стартерних акумуляторних батарей». Суд встановив, що факт створення об'єкта інтелектуальної власності підтверджується поясненнями представника відповідача у наданих суду запереченнях, а також наданими у матеріали справи отриманими патентами, які підтверджують право позивачів на винаходи щодо нових технологічних ефектів у сфері виготовлення акумуляторів, які в свою чергу є головними елементами Технології та відповідними виробничими устаткуваннями. Відповідно до ЦК України право інтелектуальної власності, яке належить кільком особам спільно, може здійснюватися за договором між ними. У разі відсутності такого договору право інтелектуальної власності, яке належить кільком особам, здійснюється спільно. Позивачі набули право спільної часткової власності на об'єкт інтелектуальної власності (ноу-хау) згідно Генеральної угоди від 26 березня 2002 року. Суд вирішив: визнати право спільної часткової власності на об'єкт інтелектуальної власності (ноу-хау) Технологію «Виробництво стартерних акумуляторних батарей», загальною вартістю 1 399 790 000 грн., у розмірі часток кожного з співвласників.

Дергачівський районний суд Харківської області 15 листопада 2013 року розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ТОВ «Прес-Центр» про визнання права інтелектуальної власності на знак для товарів та послуг [47]. В підтвердження позову позивач посилається на те, що Товариство з обмеженою відповідальністю «Прес-Центр» звернулось до Державного департаменту інтелектуальної власності з заявою про реєстрацію знака для товарів та послуг «triolan». Позивач отримав свідоцтво на знак для товарів та послуг «triolan», дата публікації в офіційному бюлетені Державного департаменту інтелектуальної власності «Промислова власність» від 26.01.2009 року. 05.10.2010 року позивач та ТОВ «ІТ-ІНВЕСТ» уклали договір про передачу права власності на знак для товарів та послуг, предметом

договору була передача права власності на знак «triolan», щодо усіх послуг зазначених у свідоцтві. Після підписання договору сторони за угодою мали намір звернутися до Державної служби інтелектуальної власності України для реєстрації права інтелектуальної власності на зазначений знак. При подальшій реєстрації договору у Державній службі інтелектуальної власності з'ясувалося, що право власності на знак «triolan» відповідно до свідоцтва не належить позивачу, так як 11.10.2010 року право власності на знак «triolan» було передано на підставі договору, укладеному з директором ТОВ «Прес-Центр». Право власності на знак переходить на підставі договору про передачу права власності на знак і ліцензійного договору, які вважаються дійсними, якщо вони укладені у письмовій формі і підписані сторонами. На підставі викладених норм, ТОВ «Прес-Центр» як особа, що має свідоцтво на знак для товарів та послуг дійсно мав право передавати право власності на знак «triolan», укладаючи з новим правовласником відповідний письмовий договір. Суд вирішив: визнати право інтелектуальної власності на знак для товарів та послуг «Triolan» за Товариством з обмеженою відповідальністю «Прес-Центр».

Зазвичай, при застосуванні будь-яких способів захисту при порушенні прав, які передбачені чинним законодавством, як необхідна умова є визнання права. Позивач спершу має довести, що у нього є авторські права на даний твір, а лише після цього може вимагати припинення дій, які порушують його виключні права, чи стягнення збитків, які пов'язані із незаконним використанням даного твору.

У якості другого способу захисту права інтелектуальної власності, слідом за статтею 16 ЦК України, стаття 432 ЦК України називає відновлення становища, яке існувало до порушення права, і припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення. Заявлені вимоги можуть бути виражені, наприклад, в припиненні підготовки до випуску у світ бездоговірною видання або компакт-диска, заборону реклами і пропозиції на продаж примірників твору, заборону продажу або іншого введення в

цивільний оборот селекційного досягнення тощо [221, с. 280]. Даний спосіб включає фактично два самостійні заходи захисту: відновлення колишнього положення і припинення вчинення певних дій.

Застосовувати першу міру необхідно тоді, коли право, яке було порушене, як результат не перестає існувати та може реально відновитись через усунення наслідків неправомірних дій. Найчастіше цей спосіб застосовується при захисті особистих немайнових прав, а тому ми не будемо ґрунтовно зупинятися на ньому, проте, зазначимо, що у багатьох випадках відновлення права далеко не завжди є адекватним способом захисту, наприклад, коли твір, виданий з порушенням авторських прав, вже став доступним невизначеному колу осіб. У таких випадках більш надійним інструментом служить заявлена до суду вимога про припинення дій, що порушують право, яка в авторсько-правовій сфері може бути застосована практично завжди і заявлятися як в сукупності з іншими засобами захисту, так і самостійно [186, с. 340].

Слід звернути увагу, що як захід, спрямований на відновлення порушеного майнового права та припинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення права автора чи іншого правовласника, можуть бути застосовані конфіскаційні заходи захисту.

Можливість використання даної міри захисту виникла з внесенням до законодавства про авторське право відповідної норми, а саме п. 4 статті 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 3792-ХІІ, яка передбачає можливість конфіскації в судовому порядку контрафактних примірників творів, фонограм і т.п., а також матеріалів і обладнання, що використовується для виготовлення і відтворення контрафактної продукції. При цьому Закон визначив контрафактними примірники творів і фонограм, виготовлення та розповсюдження яких тягне за собою порушення авторських та суміжних прав.

Ст. 52 Закону № 3792-ХІІ передбачає, що за рішенням суду вилучені контрафактні примірники творів (у тому числі комп'ютерні програми і бази даних), фонограм, відеограм, програм мовлення на вимогу особи, яка є

суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав і права якої порушено, можуть бути передані цій особі. Якщо ця особа не вимагає такої передачі, то контрафактні примірники підлягають знищенню, а матеріали і обладнання, що використовувалися для відтворення контрафактних примірників, підлягають відчуженню із перерахуванням виручених коштів до Державного бюджету України.

Можливість повернення в дохід держави обладнання, устаткування та матеріалів, використаних для порушення виключних прав обумовлена тим, що дані матеріальні об'єкти самі по собі не є незаконними (контрафактними), а лише використовувалися в цілях, що суперечать закону, і, знаходячись у власності держави, можуть бути використані в законних і корисних цілях або бути передані державою будь-яким особам для подальшого легального використання.

Слід звернути увагу на те, що найбільш дієвими і затребуваними практикою є такі способи захисту виключних прав, як відшкодування збитків та виплата компенсації. Цими способами задовольняється майновий інтерес потерпілого при порушенні його майнових (виключних) прав.

Оскільки, заходи захисту цивільних прав спрямовані на відшкодування збитків потерпілому в повному обсязі, а зовсім не на його додаткове збагачення в рамках єдиного охоронюваного правовідношення, можливе застосування лише одного з названих способів захисту: або відшкодування збитків, або сплата компенсації [114, с. 99]. За змістом ст. 52 Закону № 3792-ХІІ основною формою компенсації заподіяної потерпілому матеріальної шкоди є відшкодування збитків, які включають в себе реальні збитки та упущену вигоду. Висуваючи вимогу про відшкодування збитків, правовласник повинен довести факт наявності збитків, їх розмір, а також те, що збитки були завдані діями порушника. Зазвичай, при порушенні виключних прав збитки проявляються у формі упущеної вигоди, тобто тієї суми, яку правовласник міг отримати, якби порушник уклав договір з правовласником і використовував твір або інший об'єкт, що охороняється за плату.

Актуальним вбачається питання щодо розміру компенсації у разі порушення майнових прав інтелектуальної власності. Так, у відповідності до Постанови «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав», маємо наступну формулу для визначення мінімального розміру компенсації:

$$K_{\min} = 10 * M.З.П.,$$

де: K_{\min} — мінімальний розмір компенсації за окреме самотійне порушення авторського права, зокрема за самотійні способи неправомірного використання твору;

$M.З.П.$ — мінімальна заробітна плата, встановлена законом на момент ухвалення судом рішення про виплату компенсації.

Таким чином, з урахуванням того, що з 01.01.2016 р. мінімальний розмір заробітної плати складає 1378 грн.,

$$K_{\min} = 10 * 1378 = 13780 \text{ грн.}$$

Як упущену вигоду слід розглядати, як мінімум, незаконно отриманий прибуток. У той же час, обґрунтування розміру завданих збитків є завданням потерпілого. Він же доводить сам факт порушення виключного права. Для того, щоб довести нанесення збитку діями певного порушника і, таким чином відновити свої порушені права, власник виключного права мусить надати у суд документальні докази фактів нанесення збитку, які підтверджують їх розмір. Одним з такого роду документів може служити, наприклад, договір, який був укладений на використання конкретного твору між правовласником і користувачем, а потім, у зв'язку з виходом у світ контрафактних примірників, був розірваний користувачем [90, с. 220].

Відповідно до ст. 22 ЦК України під збитками розуміються: витрати, зроблені особою, право якої порушене, втрата або пошкодження майна, а також недоотримані доходи, які б ця особа одержала, якби її право не було порушене. У літературі, зазвичай, наголошується, що в даному випадку відшкодуванню підлягають також витрати на надання юридичної допомоги щодо захисту порушених прав, судові витрати, сплата держмита, здійснення

судової експертизи та інші.

Однак ці витрати мають іншу правову природу, ніж збитки, і стягуються в особливому порядку, встановленому процесуальним законодавством (глава 8 ЦПК України). Підтвердженням цьому служить, крім іншого, той факт, що судові витрати стягуються не з особи, чиє виняткове право порушене, а з сторони, що програла.

Захищаючи свої виключні права, потерпілі особи частіше несуть не реальні збитки, а мають справу з втраченою вигодою, яку правовласник міг би отримати за умов законної реалізації його виключних прав. При цьому, за загальними правилами судочинства обґрунтування розміру завданих збитків, включаючи упущену вигоду, є завданням самого потерпілого, який повинен довести не тільки факт порушення належних йому прав, а також причинний зв'язок між порушенням його прав і збитками, які при цьому виникли [80, с. 274]. Оскільки довести наявність збитків і документально обґрунтувати їх розмір, особливо в частині упущеної вигоди, буває не завжди просто, правовласник має можливість компенсувати понесені збитки шляхом стягнення з порушника всього доходу, отриманого ним внаслідок порушення виключних прав.

При виборі способу захисту порушеного права не можна не враховувати складність процесу доказування збитків, пов'язаних, зокрема, з важкістю визначення доходів правопорушників. У зв'язку з цим законом передбачена така міра відповідальності, як виплата компенсації. Проте, її застосування можливе лише у випадках порушення з метою отримання прибутку (ст. 52 Закону). Можливість власника виключних прав вимагати від порушника замість відшкодування збитків виплати компенсації передбачена у випадках захисту авторських і суміжних прав, а також прав на товарні знаки і найменування місць походження товарів.

Вимога виплати компенсації – найпоширеніший спосіб захисту авторських прав. Вона була заявлена в якості однієї з позовних вимог (а іноді і єдиної) у більшості судових справ за позовами про захист виключних прав.

Популярність даного способу пояснюється тим, що позивач повинен довести лише сам факт порушення його виключних прав, але не зобов'язаний обґрунтовувати ні наявність будь-яких збитків, ні заявлений розмір компенсації, оскільки останнє відноситься до компетенції суду [198, с. 418].

Говорячи про порушення прав інтелектуальної власності, доцільно скористатися практикою не лише цивільного судочинства, але й інших видів судочинства, у першу чергу – господарського, в якому відпрацьований найбільший досвід розгляду спорів із порушення майнових прав інтелектуальної власності.

Так, у практиці господарського суду була справа, згідно з якою рекламне агентство пред'явило позов до ТОВ про стягнення з відповідача компенсації у зв'язку з відтворенням на вітрині магазину малюнка, володарем авторських прав на який є їх клієнт. Суд першої інстанції відмовив у позові, беручи до уваги те, що позивачем не було надано докази щодо намірів подальшого використання твору у своїй підприємницькій діяльності та, що він зазнав збитків через те, що відповідач використав малюнок чи була втрачена можливість для отримання ним реальних доходів. Згодом вказане рішення було скасовано з наступних підстав. Встановлена законодавством у сфері інтелектуальної власності міра відповідальності за порушення авторських прав застосовується на вибір позивача замість відшкодування збитків або стягнення компенсації. За наявності доказів факту правопорушення, а саме того, що твір використовувався несанкціоновано, вимога про сплату компенсації мала б бути виконаною.

Крім цього, слід мати на увазі, що суд не може стягнути компенсацію за порушення виключного права нижче мінімального розміру, встановленого законом.

Таким чином, можна зробити висновок, що компенсацію як спосіб захисту майнових прав інтелектуальної власності слід розглядати як самостійний спосіб захисту майнових прав, не відносячи його ні до одного з відомих способів захисту права, що поєднує в собі спрощений порядок доведення,

властивий неустойці, і визначення розміру якої здійснюється під контролем суду (така процедура властива компенсації моральної шкоди). При цьому ні та, ні інша характеристика не виключають можливості віднесення даної міри захисту до заходів цивільно-правової відповідальності, оскільки як альтернатива відшкодування збитків, дана міра покладає додаткове обтяження на правопорушника.

Враховуючи викладене, компенсацію за порушення майнових прав інтелектуальної власності можна визначити як самостійну міру цивільно-правової відповідальності, яка проявляється в діях правовласника відносно порушника його виключного права про виплату грошової суми в межах, встановлених законом замість відшкодування збитків, підставою для якої є факт порушення права. Ці питання розглядаються у моїй публікації [90, с. 102].

Крім перерахованих вище способів захисту, що застосовуються найчастіше для захисту майнових прав, компенсації може підлягати і моральна шкода. За допомогою даного правового інституту в більшості випадків здійснюється захист особистих немайнових прав. За загальними правилами компенсації моральної шкоди, яка встановлена Цивільним кодексом України, форма і розмір такої компенсації визначаються судом незалежно від розміру та форми відшкодування майнової шкоди [114, с. 18].

Можна зазначити, що до теперішнього часу є невирішеними законодавцем ще багато питань, у сенсі правової природи цього заходу захисту, визначення умов для його застосування та порядку обрахування розміру компенсації. Законодавство врегульовує ці питання тільки у загальних рисах, тому залишається майданчик для проведення професійних юридичних дискусій з даних питань серед вчених, суддів, практикуючих юристів.

Останнім часом на тлі декількох судових процесів, пов'язаних із порушенням авторських прав, коли на користь правовласників з порушників стягувалися досить істотні грошові суми, ця дискусія набула не тільки теоретичного, а й вагомого практичного значення. У судах стикаються різні

точки зору, а основний аргумент тих осіб, проти яких були винесені судові рішення про стягнення компенсації, полягає в тому, що присуджена компенсація не є справедливою, вона надмірно висока і не відповідає тяжкості вчиненого правопорушення, іншим обставинам справи. У свою чергу це відбувається через те, що не існує будь-яких чітких критеріїв, ясних правил застосування норм, що передбачають компенсацію моральної шкоди, в тому числі і при заподіянні шкоди правам інтелектуальної власності [10, с. 20].

У статті 23 ЦК України вказано, що моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [214, с. 302 – 304].

Зобов'язання щодо компенсації моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав автора виникає у винної сторони за наявності чотирьох взаємопов'язаних між собою умов:

1) моральної шкоди, тобто негативних змін, виражених в тому, що автор при порушенні його прав відчував моральні чи фізичні страждання;

2) протиправних дій порушника прав, тобто дій заподіювача шкоди, які суперечать нормам цивільного законодавства, що регулює право інтелектуальної власності;

3) причинного зв'язку між порушенням особистих немайнових прав авторів і моральною шкодою, тобто таке порушення повинно бути необхідною умовою настання негативних наслідків у вигляді фізичних чи моральних страждань;

4) провини порушника особистих немайнових прав автора.

Статтею 60 ЦПК України передбачено, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і

заперечень. Отже, якщо автор відчував моральні чи фізичні страждання при порушенні його особистих немайнових прав, він повинен довести це в суді.

Аналіз судової практики щодо компенсації моральної шкоди за порушення авторських прав дозволяє прийти до висновку, що судді, зазвичай, застосовують «презумпцію моральної шкоди». Дійсно, суд, наділений досить широкими повноваженнями щодо визначення розміру компенсації моральної шкоди, проте, не має права відмовляти в її відшкодуванні, якщо потерпілий відповідно до закону має право на таке відшкодування [159, с. 72]. Іншими словами, встановивши сам факт порушення, суд передбачає моральну шкоду заподіяною і далі розглядає питання про розмір її компенсації в грошовій формі. На наш погляд, така позиція не цілком логічна, оскільки часто через бажання помститися кривдникові позивачі надмірно завищують розмір грошової компенсації. Крім того, вони вважають можливим заявляти вимоги про компенсацію моральної шкоди з кожного, в тому числі і незначного, приводу. У зв'язку з цим, судам слід при визначенні розміру компенсації моральної шкоди належним чином оцінювати надані автором докази того, що він відчував моральні чи фізичні страждання [185, с. 418].

Необхідно зазначити, що моральні страждання можуть послужити приводом для виникнення згодом фізичних страждань. Наприклад, автор, що страждає серцево-судинним захворюванням, побачивши в газеті свою статтю, опубліковану під чужим ім'ям, зазнав нервового потрясіння, внаслідок чого у нього стався інфаркт.

Моральні страждання довести значно важче, аніж страждання фізичної природи, адже останні набагато частіше підтверджуються різними письмовими документами. Найчастіше, виносячи рішення про компенсацію моральної шкоди, при порушенні авторських прав, судді не дотримуються правил, передбачених ст. 210 ЦПК України, тобто виносять невмотивовані рішення, обґрунтовуючи розмір компенсації лише посиланням на «розумність» і «справедливість». На наш погляд, таке посилання не можна вважати конкретним і достатнім, і в рішенні суду розмір компенсації повинен бути

обов'язково вмотивованим [184]. Отже, при порушенні авторських прав, крім проблем доведення наявності моральних страждань і винесення вмотивованого рішення, на наш погляд, має місце ще одна проблема – визначення розміру компенсації моральної шкоди.

Четверта книга Цивільного кодексу України передбачає ще один спосіб захисту. Мова йде про публікацію рішення суду про допущене порушення. Даний спосіб захисту може використовуватися для захисту особистого немайнового або майнового права, при цьому у випадку порушення виключного права, вимога повинна пред'являтися безпосередньо до порушника. Подібний спосіб захисту представляє собою своєрідний виняток із загальної характеристики інших заходів захисту, як захід майнового характеру. Дана міра захисту спрямована не на відновлення майнової сфери потерпілого, а на захист його доброго імені та пов'язаних з цим інших особистих немайнових і майнових прав [92].

Перераховані й розглянуті способи захисту прав правовласником є основними і частіше застосовуються і можуть використовуватися для захисту прав як самостійно, так і в поєднанні з іншими способами захисту, до яких можна віднести способи, передбачені ст. 16 ЦК України і не зазначені в спеціальних нормах законодавства про інтелектуальну власність. Так, примус до виконання обов'язку в натурі, може бути застосований тільки у разі порушення стороною договірних зобов'язань як, наприклад, порушення ліцензійного договору (ст. 1109 ЦК України) або договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності (ст. 1112 ЦК України). Так як, ані автор твору, ані замовник твору на загал не можуть змусити, як один партнер іншого партнера, виконувати за договором основні обов'язки і зобов'язувати один одного до створення твору та його використання, то у такому сенсі вимоги реального виконання обов'язку в авторсько-правовій площині не мають особливого практичного виміру. У свою чергу, стягнення договірної неустойки можливе тільки в тому випадку, якщо це прямо передбачене договором [198].

Припинення або зміна правовідносин, визнання спірної операції недійсною і застосування наслідків її недійсності, а також застосування наслідків недійсності нікчемного правочину також представляють собою досить затребувані способи захисту майнових прав інтелектуальної власності, проте, більшою мірою у зв'язку з порушеннями, здійсненими в рамках договірних правовідносин. При цьому, до відносин сторін застосовуються загальні правила глав 16, 50 і 53 ЦК України, що регламентують питання недійсності правочинів, припинення зобов'язань, зміни та розірвання договору.

Так, наприклад, за загальним правилом, передбаченим п. 2 ст. 651 ЦК України одностороння зміна або розірвання договорів, що укладаються автором твору, допускається в судовому порядку при істотному порушенні договору контрагентом або в інших випадках, передбачених законом або договором (наприклад п. 9 ст. 1109 ЦК України). Недійсним може бути визнаний ліцензійний договір у разі, якщо він не був зареєстрований в установленому порядку в Державній службі інтелектуальної власності України.

Аналіз чинного законодавства та правозастосування дозволяє підтримати висновок про те, що при захисті прав інтелектуальної власності через судові органи можна визнати недійсним акт державного органу, органу місцевого самоврядування (у цій сфері такі акти майже не зустрічаються) або рішення суду не застосовувати акт, що суперечить чинному законодавству.

І при договірному, і при позадоговірному використанні об'єктів інтелектуальної власності допустимі такі вимоги, якщо таким актом порушуються чи оспорується права позивача або створюються застороги для їх реалізації якимось іншим способом. Зацікавлена особа може заявити зазначені способи захисту при отриманні від державного органу або органу місцевого самоврядування акта, у якому зазначаються додаткові можливості з вільного використання творів, які охороняються авторським правом, у разі, коли законодавець такі положення не передбачив або вони носять суперечливий характер [83].

Крім способів, передбачених чинним законодавством, прийнята четверта частина Цивільного кодексу України в ряді випадків конкретизує можливість застосування, а іноді вводить нові норми, які використовуються при захисті права інтелектуальної власності.

Істотним питанням у сфері захисту прав автора є реалізація, в тому числі гарантія реалізації, його права на винагороду. При цьому слід зазначити, що Закон гарантує лише право автора на винагороду за використання службового твору (п. 3 ст. 16 Закону).

Що ж стосується права на винагороду, що належить іншим авторам творів, винаходів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, то слід зазначити, що згадка про обов'язок виплатити автору винагороду міститься в окремих статтях Закону, проте зазначений нормативний акт не виділяє право на винагороду в якості самостійного майнового права автора. Важливість самостійного регулювання зазначеного права пов'язана, в першу чергу, з необхідністю надання йому ефективного правового захисту.

У пункті 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» [160] зазначається, що відповідно до частини третьої статті 10 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. При цьому порушником авторських і (або) суміжних прав можуть бути будь-які учасники цивільних відносин, що визначені в статті 2 ЦК України, які своїми діями (бездіяльністю) порушують особисті немайнові і (або) майнові права суб'єктів авторських прав і (або) суміжних прав. У зв'язку з цим суду слід виходити з того, що майнова відповідальність за порушення авторського права і (або) суміжних прав настає за наявності певних, установлених законом, умов: факту протиправної поведінки особи (наприклад, вчинення дій, передбачених статтями 50 та 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права»); шкоди, завданої суб'єкту авторського права і (або) суміжних прав; причинно-наслідкового

зв'язку між завданою шкодою та протиправною поведінкою особи; вини особи, яка завдала шкоди.

Позивач повинен довести факт наявності в нього авторського права і (або) суміжних прав, факт порушення його прав відповідачем або загрозу такому порушенню, розмір шкоди (за винятком вимоги виплати компенсації), якщо вона завдана, та причинно-наслідковий зв'язок між завданою шкодою і діями відповідача. При цьому суду слід виходити із наявності матеріально-правової презумпції авторства (частина перша статті 435 ЦК України, стаття 11 Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон № 3792-ХІІ)). Зокрема, первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору. За відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора. Відповідач, який заперечує проти позову, зобов'язаний довести виконання вимог Закону № 3792-ХІІ при використанні ним об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, а також спростувати передбачену цивільним законодавством презумпцію винного завдання шкоди (статті 614 та 1166 ЦК України).

Завершуючи характеристику цивільно-правових способів захисту інтелектуальних прав, не можна не відзначити, що законодавством передбачені спеціальні заходи, спрямовані на забезпечення позовів з даної категорії справ. Фактично, результатом несвоєчасного застосування таких заходів може стати неможливість відновлення порушених майнових прав інтелектуальної власності. Зазначене свідчить про розуміння цивільно-правових способів захисту прав інтелектуальної власності як важливої гарантії реалізації способів захисту, закріплених чинним цивільним законодавством.

Відповідно до ст. 53 Закону в порядку забезпечення позову у справах про порушення виключних прав, можуть бути прийняті забезпечувальні заходи, встановлені процесуальним законодавством, в тому числі може бути накладено арешт на об'єкти інтелектуальної власності [51].

Суд, однак, не обмежений зазначеними нормами цивільного законодавства і має право застосувати інші заходи щодо забезпечення позову (забезпечувальні заходи), передбачені ст. 152 ЦПК України. Не даремно стверджують, що на будь-якій стадії розгляду справи можуть бути реалізовані забезпечувальні заходи щодо позову у тому разі, коли невжиття таких заходів може перешкодити виконанню судового акту.

Порушення прав інтелектуальної власності, невизнання цього права чи посягання на нього тягне за собою відповідальність, передбачену ЦК України, іншими законами або договором (ст. 431 ЦК України).

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. При цьому суд у випадках і в порядку, встановлених законом, може відповідно до ст. 432 ЦК України прийняти рішення, зокрема про:

- 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності та знищення таких товарів;
- 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувались переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;
- 5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;
- 6) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого

порушення.

При цьому ст. 52 Закону № 3792-ХІІ передбачає право осіб також на звернення до інших органів відповідно до їх компетенції.

Суб'єкти авторського права і/або суміжних прав мають право:

- вимагати визнання та поновлення своїх прав;
- звертатися з позовом до суду про відновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право або створюють загрозу їх порушення;
- пред'являти позови про відшкодування моральної шкоди;
- пред'являти позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або про стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;
- вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права і суміжних прав.

Згідно з п. 2 ст. 52 Закону № 3792-ХІІ суд має право винести рішення:

- про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права і (або) суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування;
- відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права і (або) суміжних прав;
- стягнення з порушника авторського права і (або) суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення;
- виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу;
- заборону опублікування творів, їх виконання, випуску примірників фонограм, відеограм, про припинення їх розповсюдження, про вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх

виготовлення і відтворення, про публікації в пресі інформації про допущене порушення;

- вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, інформацію про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів та об'єктів суміжних прав, засобів обходу технічних засобів та про канали розповсюдження.

Також суд може винести рішення про накладення на порушника штрафу в розмірі 10% суми, присудженої судом на користь позивача, яка перераховується в установленому порядку до Державного бюджету України.

Способи захисту прав і юрисдикція судів в окремих сферах інтелектуальної власності встановлені:

- ст. 35 Закону України від 15.12.93 р. № 3687-ХІІ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»;

- ст. 27 Закону України від 15.12.93 р. № 3688-ХІІ «Про охорону прав на промислові зразки»;

- ст. 53 Закону України від 21.04.93 р. № 3116-ХІІ «Про охорону прав на сорти рослин»;

- ст. 22 Закону України від 05.11.97 р. № 621/97-ВР «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»;

- ст. 21 Закону України від 15.12.93 р. № 3689-ХІІ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;

- ст. 25 Закону України від 16.06.99 р. № 752-ХІV «Про охорону прав на зазначення походження товарів».

У цілому відзначимо, що вітчизняне законодавство надає авторам та іншим правовласникам для реалізації їх власних прав, за умов дотримання законності при розвитку суспільних відносин, при порушенні чи оспорюванні цих прав, вельми потужні правові засоби їх ефективного захисту. Завданням самого правовласника є грамотне розпорядження цими юридичними можливостями. Проте, не можемо нехтувати тим, що право інтелектуальної власності є сферою приватних інтересів та приватного права, не применшуючи

при цьому важливість та значимість держави, яка забезпечує юридичний захист власних громадян, їх потенціал у науці та творчості.

Розглядаючи дані відносини, доцільно також проаналізувати досвід держав – членів ЄС у частині захисту прав інтелектуальної власності. Зокрема, що стосується процедур судових заборон. В європейських державах існує відмінність у способі застосування судових заборон стосовно врахування інтересів третіх сторін, усунення товарів з порушеннями прав та обладнання, що використовується для виробництва піратської продукції, накладення санкцій. Зазначені питання розглядаються в дослідженнях, присвячених практиці законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності в Європейському Союзі, зокрема у роботах Ю.М. Капіци [87].

Наприклад, у Греції санкції не передбачають наявності в обов'язковому порядку вини та внаслідок цього можуть бути спрямовані проти добросовісного порушника. У Швеції та Фінляндії санкції не застосовуються до добросовісної особи. У Данії, Іспанії та Італії санкції не застосовуються до особи, що використовує відповідні товари у приватних цілях без комерційної мети [237, с. 54].

У Нідерландах не виносяться рішення про конфіскацію та знищення підробленої чи піратської продукції, що стосується об'єктів авторського права, якщо не було особистої співучасті особи в порушенні, вона не займалася професійно виробництвом та розповсюдженням відповідних товарів та придбала їх винятково для особистих цілей.

У Великобританії інструменти, що використовуються для виготовлення піратських копій, можуть знищуватись тільки, якщо особа, яка ними володіє, знала або мала підстави знати, що вони призначалися для таких цілей [50].

У Німеччині обладнання, що використовується винятково або майже винятково для виробництва піратських копій об'єктів авторського права, може бути конфісковано та знищено, якщо воно є власністю пірата, у той час як відповідні норми не передбачені щодо об'єктів права промислової власності. У Нідерландах судами використовується практика, згідно з якою є можливим

зобов'язати порушника видалити товари з порушеннями прав з ринку з покриттям порушником витрат на ці заходи та виплатою компенсації покупцям. Такий вид захисту не існує в законодавстві решти держав-членів ЄС.

Дослідження загальних для всіх об'єктів права інтелектуальної власності способів цивільно-правового захисту дозволило автору зробити наступні висновки:

- виявлення основних способів, які можуть бути застосовані для захисту прав на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації, і виділення їх як загальних положень, які забезпечують злагодженість у здійсненні цивільно-правового захисту порушених прав інтелектуальної власності, може розглядатися як одна із цілей подальшої кодифікації у сфері інтелектуальної власності;

- дослідження конфіскаційних заходів захисту права інтелектуальної власності, що застосовуються до контрафактних матеріальних носіїв, в яких виражені результати інтелектуальної діяльності або засоби індивідуалізації, дозволило обґрунтувати неприпустимість законодавчого закріплення можливості передачі власникам прав інтелектуальної власності на їх прохання матеріальних носіїв, визнаних контрафактними, в рахунок відшкодування збитків, оскільки подібна можливість вступає в протиріччя з основними принципами цивільно-правової відповідальності. На відміну від заходів захисту, цивільно-правова відповідальність покладає на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру, а включення конфіскаційних санкцій в рахунок відшкодування збитків істотно полегшило б майнові наслідки для правопорушника.

- у той же час передбачена законом можливість повернення в дохід держави обладнання, устаткування та матеріалів, використаних для порушення майнових прав інтелектуальної власності (виключних прав), обумовлена тим, що дані матеріальні об'єкти самі по собі не є незаконними (контрафактними), а лише використовувалися в цілях, що суперечать закону і, знаходячись у

власності держави, можуть бути використані в законних і корисних цілях або бути передані державою будь-яким особам для подальшого легального використання;

- компенсацію за порушення виключного права слід розглядати як самостійний спосіб захисту майнових прав інтелектуальної власності, не відносячи його ні до одного з відомих способів захисту права, що поєднує в собі спрощений порядок доведення, властивий неустойці, і визначення розміру якої здійснюється під контролем суду (така процедура властива компенсації моральної шкоди). При цьому ні та, ні інша характеристика не виключають можливості віднесення даної міри захисту до заходів цивільно-правової відповідальності, оскільки як альтернатива відшкодуванню збитків, дана міра покладає додаткове обтяження на правопорушника;

- необхідно встановити критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав авторів, тобто визначити якусь середню величину, яка б була базисом, і суд зміг би від неї відштовхуватися при винесенні рішень по конкретних справах, тим більше, що такі критерії законодавцю вдалося встановити для визначення розміру компенсації при порушенні майнових прав інтелектуальної власності.

3.3. Удосконалення законодавства у сфері застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності

Звернення до суду з цивільним позовом не єдиний спосіб захисту майнових прав інтелектуальної власності. Автор, власник суміжних, патентних прав чи інший власник виключних прав можуть також звернутися до органів прокуратури, органів дізнання та попереднього слідства відповідно до їх компетенції. Тут мається на увазі можливість притягнення порушників майнових прав інтелектуальної власності до кримінальної та адміністративної відповідальності [18, с. 45 – 50]. Насправді, захищаючи свої права

інтелектуальної власності, правовласник найчастіше проявляє ініціативу на власний розсуд, здебільшого в межах приватноправового регулювання. Однак було б помилковим беззастережно відносити права інтелектуальної власності до сфери тільки приватного права і робити висновки про те, що держава не повинна втручатися в питання захисту законних інтересів та інтересів суб'єктів інтелектуальної власності. Іноді слід застосовувати саме публічно-правові методи, які доповнюють приватноправові, але не заміняють їх.

Однак, застосування публічно-правових методів часом призводить до виникнення парадоксальної ситуації, коли держава, використовуючи імперативні норми кримінального права, витрачає величезні зусилля на захист крупного правовласника, який сам відмовляється від захисту своїх прав на користь економічно слабшого користувача, використовуючи при цьому диспозитивність приватноправових норм.

При порушенні прав інтелектуальної власності публічно-правові методи захисту не можуть замінити собою приватноправові, але варто відзначити, що з державного боку мусить бути найдієвіший контроль та повинні вживатись дуже жорсткі санкції для захисту прав інтелектуальної власності. Не застосовуючи методи адміністративно-правового впливу на порушників, а також без їх кримінального переслідування у нинішніх умовах розвитку суспільства неможливо забезпечити повноцінну охорону майнових прав інтелектуальної власності. Важливим фактором захисту інтелектуальних майнових прав є встановлена законом кримінальна відповідальність за їх порушення як найбільш ефективний і швидкий спосіб відновлення прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Слід зауважити, що законодавцями повинні враховуватися ті обставини, що норми цивільного і кримінального права, незважаючи на всі відмінності між ними, нерідко описують однакові наслідки вчинення діянь, як правило, – це заходи відповідальності та їх приписи, які можуть збігатися як за фактичним змістом, так і за предметною, матеріальною характеристикою видів відповідальності. Певною мірою у даному разі виникає питання ефективності

правосуддя у цілому.

У цьому сенсі слід виходити з розуміння того, що «оскільки ефективність правосуддя в цивільних справах вказує на ступінь реалізації його завдань, то ефективність цивільного судочинства варто розглядати в двох аспектах: процесуальному – як своєчасний розгляд справи і правильне вирішення спору (незалежно від матеріально-правових наслідків для сторін); матеріально-правовому – як ефективний захист порушеного права (ефективне поновлення у правах)» [100, с. 451].

Наприклад, на даний час відносини, що виникають у зв'язку зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва, фонограм, виконань, постановок, передач, організацій ефірного або кабельного мовлення регулюються нормами четвертої книги Цивільного кодексу України та Законом «Про авторське право та суміжні права», а також ст. 176 КК України [106]. Встановлюючи факт незаконного використання об'єктів авторських і суміжних прав, суд повинен з'ясувати і вказати у вирокі, якими саме діями були порушені права авторів творів, їх спадкоємців, виконавців, виробників фонограм, організацій кабельного та ефірного мовлення, а також інших власників цих прав.

Такими діями можуть бути вчинені без згоди автора чи власника суміжних прав відтворення (виготовлення одного або кількох примірників твору або його частини в будь-якій матеріальній формі, у тому числі запис твору або фонограми в пам'ять ЕОМ, на жорсткий диск комп'ютера), продаж, здача в прокат примірників творів чи фонограм, публічний показ або публічне виконання твору, оприлюднення творів, фонограм, виконань, постановок для загального показу за допомогою їх передачі по радіо чи телебаченню (передача в ефір), поширення в мережі Інтернет, переклад твору, його переробка, переробка фонограми, модифікація програми для ЕОМ чи бази даних, а також інші дії, вчинені без оформлення, відповідно до закону, договору або угоди.

Роль цивільно-правових засобів впливу на учасників економічних відносин незмірно зростає, якщо вони використовуються в поєднанні з іншими

правовими засобами, наприклад, кримінально-правовими та адміністративно-правовими [199, с. 128].

Якщо розглядати склади правопорушень, пов'язаних з інтелектуальною власністю, такі як цивільно-правові делікти, адміністративні правопорушення, або злочини, то за ознаками складу правопорушення загальним у них буде об'єкт посягання, ознаки об'єктивної, суб'єктивної сторін та суб'єкт.

Дослідження питань співробітництва норм цивільно-правового, кримінально-правового та адміністративно-правового захисту права інтелектуальної власності дозволило зробити наступний висновок – при боротьбі з інтелектуальним піратством доцільно покращувати державно-правові та цивільно-правові способи захисту прав інтелектуальної власності.

Натомість слід у черговий раз відзначити, що Верховний Суд України не приділяє належної уваги питанням цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності та застосуванню заходів цивільно-правової відповідальності. На користь цього твердження слугують узагальнення практики ВСУ в цивільних справах [Судові рішення], в яких питання цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності взагалі відсутні. Єдина постанова Пленуму ВСУ, прийнята у сфері захисту авторських та суміжних прав у 2010 році (згадувана вище), також не відображає жодною мірою актуальності питання захисту прав інтелектуальної власності та особливості застосування заходів цивільно-правової відповідальності в судовому порядку для правозастосування. У цьому сенсі для Верховного Суду України є вкрай необхідним нарешті зайнятися узагальненнями щодо питань захисту прав інтелектуальної власності у судовому порядку, базуючись як на позитивному досвіді спеціалізованих судів у цьому напрямі (у першу чергу ВГСУ), так і на ролі судової практики у цій сфері в європейському просторі.

Адже аналіз судових рішень Європейського суду з прав людини або Суду Європейських Спільнот у даній сфері цілком свідчить на користь даного висновку. На жаль, обмежений обсяг дисертації не дає можливості

грунтового аналізу європейської чи міжнародної судової практики, однак однозначно ця практика має вирішальне значення у процесі правозастосування та розв'язання практичних питань вживання заходів цивільно-правової відповідальності. При цьому судова практика має значення як для країн англо-американської системи права, так і для країн континентальної системи. Із цього випливає висновок щодо необхідності Верховному Суду України проведення узагальнень практики порушень прав інтелектуальної власності, особливостей судового захисту, розв'язання питань щодо юрисдикційної приналежності спорів, пов'язаних із порушеннями прав у сфері інтелектуальної власності, використання доказів у процесі розв'язання судових спорів тощо.

Надзвичайну цікавість у даному напрямі представляє також проблема захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет, яка є актуальною не лише для України, але й для усього світу. У цьому сенсі доцільно прислухатися до фахівців. У частині захисту прав відзначають зокрема, що судовий захист авторських прав на твори, розміщені в глобальній інформаційній мережі, в разі їх порушення численними користувачами з різних країн, нерідко здійснити практично неможливо через надзвичайну складність у встановленні особи кожного конкретного порушника. Однак практика міжнародно-правового захисту «копірайту» все ж таки має поодинокі приклади успішного захисту порушених авторських прав на об'єкти, розміщені у віртуальному просторі. Основою такого захисту є принципи міжнародного приватного права та конвенційні положення щодо охорони інтелектуальної власності на твори [189, с. 516].

Певною мірою у даному разі слід скористатися положеннями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Адже саме остання передбачає, що право на розповсюдження є частиною права на відтворення, яке закріплене статтею 9 зазначеної Конвенції [256, с. 31]. У цьому сенсі виникає значна проблема щодо національних підходів у частині розуміння того, чи є трансакція в мережі Інтернет послугою, чи товаром. Так, правила

Європейського Союзу стосовно вільного руху товарів та послуг розглядають трансакції, здійснені за допомогою Інтернету, як послуги [247, с. 18]. Така позиція ЄС пояснюється застосуванням його державами-членами «принципу вичерпання» як аналогу «доктрини першого продажу», що сприймається авторсько-правовим законодавством США, України та деяких інших країн. Деякі країни розглядають передачу інформації через Інтернет у ролі послуги (а не товару), пропонуючи виключити Інтернет зі сфери дії «принципу вичерпання» [238, с. 112; 243, с. 147]. Це робиться, щоб не погоджуватися на незлічені випадки розповсюдження несанкціонованих примірників (результатів відтворення) творів в силу того, що їхнє право на розповсюдження було вичерпано з моменту розміщення легального примірника твору в Інтернеті. І для України ця проблема зараз стоїть на порядку денному, адже нині й у Верховній Раді України, і широкою громадськістю обговорюються зміни до законодавства у сфері авторського права та суміжних прав.

Директива ЄС з колективного управління авторськими правами і мультитериторіального ліцензування музики он-лайн, була опублікована 26 лютого 2014 року і набула чинності 10 квітня 2014 року [246]. Європейці вважають, що потрібно два роки для планомірного застосування норм Директиви. Політика, що лежить в основі Директиви, є частиною документів Європейської комісії, які розроблені для забезпечення раціонального та стійкого зростання економіки. Розробка заходів, що сприяють впровадженню Директиви, спрямовані на поліпшення ліцензування прав і доступу до цифрового контенту. Вони призначені для регулювання правовідносин, які виникають при перетині кордонів інтернет-продуктами і послугами, тим самим зміцнюючи цифровий ринок ЄС.

У Великобританії нещодавно вийшов новий організаційний документ уряду, в якому викладена методологія проведення консультацій з професійним середовищем стосовно реалізації Директиви ЄС по колективному управлінню авторськими правами в мережі Інтернет, мультитериторіального ліцензування

в музичній сфері на внутрішньому ринку. Цей документ має на меті скоординувати дії всіх учасників правових відносин у сфері авторського права. Форма його дещо нова для нашого суспільства. Документ містить роз'яснення щодо мети і завдань впровадження Директиви ЄС і детальні питання для тих, хто буде основним суб'єктом, який повинен виконувати дані положення. Тобто, перед застосуванням нових правил на ринку проводяться офіційні консультації Уряду Великобританії зі своїми громадянами, активно роз'яснюються переваги, які з'являться при її застосуванні. Питання в документі стосуються нюансів застосування Директиви для того, щоб не нашкодити існуючим правилам на ринку, і щоб таке застосування не поставило в не вигідні умови конкуренції власних громадян з європейськими колегами.

Треба відзначити, що Великобританія підтримує Директиву з колективного управління правами тому, що вона встановлює мінімальні стандарти управління і прозорості, і вважає, що всі європейські організації повинні їй відповідати. Але, для більш дієвої імплементації Директиви у правове поле Великобританії збирається інформація з усіх творчих осередків, аналізується, уточнюється положення Директиви для тих, хто працює у цьому секторі, щоб не було протиріч і різних тлумачень нових норм. Директива ЄС містить новели, які стосуються умови роботи територіальних ліцензій на музичні твори в мережі Інтернет, які можна у подальшому розширювати і на інші території. Опитування у цій сфері надасть можливість всім учасниками правовідносин оптимізувати свої зусилля в опануванні нового середовища Інтернет і забезпечить легші умови отримання ліцензій, а для споживачів набагато ширший вибір музики для завантаження.

Щодо основної мети Директиви, то вона встановлює стандарти для менеджменту організацій колективного управління, який повинен гарантувати правовласникам, що він діє в їх інтересах. Її загальні політичні цілі: модернізувати та удосконалити стандарти управління, економічну прозорість всіх організацій колективного управління ЄС, забезпечуючи тим самим

правовласників точною інформацією про використання їхніх об'єктів та своєчасною виплатою роялті; сприяти рівним умовам для мультитериторіального ліцензування музики он-лайн; створити інноваційні та динамічні структури для ліцензування на кордонах з подальшим розвитком і створенням законних музичних онлайн-сервісів. Також Директива містить детальні вимоги до всіх способів отримання доходів від реалізації прав: збирання, відрахування та виплата роялті. Усі ці заходи підкріплюються конкретними вимогами для забезпечення ефективного контролю з боку національного компетентного органу. Ці вимоги включають в себе забезпечення відповідними механізмами розгляду скарг та вирішення спорів у судовому порядку [1].

Дана Директива ЄС та способи її імплементації в національне законодавство, нормативні акти США у галузі права інтелектуальної власності можуть слугувати предметом для досліджень та запозичень ряду положень з метою удосконалення українського законодавства по захисту майнових прав інтелектуальної власності [241]. Досвід країн ЄС та США з даних питань заслуговує на увагу та може бути прикладом для внесення відповідних змін у нормативно-правові акти України [235].

Останнім часом в Україні значно зросла увага правоохоронних органів до діяльності різного роду Інтернет-ресурсів, які використовують об'єкти інтелектуальної власності: музичні твори, фото- та відеозображення тощо. Показовою в цьому плані є ситуація, яка склалася з Інтернет-ресурсом «Інфостор» (infostore.org) та поява інформації, у відповідності до якої правоохоронні органи зупинили роботу близько 50 сайтів, які продавали музичні твори, порушуючи авторські права.

У зв'язку з цим дуже актуальним є вирішення питання, хто повинен нести відповідальність за правопорушення, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

Відносини у сфері телекомунікаційних послуг в Україні регулюються відповідно до вимог Закону України «Про телекомунікації» (далі – Закон) [65]

і Правилами надання та отримання телекомунікаційних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2005 року № 720 (далі – Правила) [157].

Відповідно до визначення термінів у вищезазначених нормативно-правових актах, власники Інтернет-ресурсів є або операторами телекомунікацій, або ж провайдерами телекомунікацій. Так, в п. 4 ст. 40 Закону чітко визначено, що оператори, провайдери телекомунікацій не несуть відповідальність за зміст інформації, що передається їх мережами. А згідно з п. 427 і п. 428 Правил оператори, провайдери телекомунікацій не мають права контролювати зміст інформації, що передається або приймається споживачем (абонентом), а відповідальність і ризику за використання інформаційних ресурсів Інтернету несе споживач (абонент).

Таким чином, за умови наявності на Інтернет-ресурсах операторів, провайдерів телекомунікацій інформації (матеріалів), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб, відповідальність за таке розміщення будуть нести особи, які розміщували такі матеріали. А в більшості випадків такими особами є саме користувачі (споживачі) Інтернет-ресурсів.

Однак 7 вересня 2005 року Верховною Радою України була ратифікована Конвенція про кіберзлочинність, підписана від імені України 23 листопада 2001 року в Будапешті (надалі – Конвенція) [94]. Відповідно до ст. 10 Конвенції кожна сторона Конвенції вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських і суміжних прав.

Для виконання вимог п. 3 ст. 19 Конвенції Україна, в особі її уповноважених органів, може вживати такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання своїм компетентним органам повноважень арештовувати або вчиняти подібні дії щодо комп'ютерних даних. Такі заходи будуть включати повноваження на:

- арешт або подібні дії щодо комп'ютерної системи чи її частини або

комп'ютерного носія інформації;

- копіювання і збереження копії таких комп'ютерних даних;
- збереження цілісності відповідних збережених комп'ютерних даних;
- заборону доступу або виключення цих комп'ютерних даних з комп'ютерної системи, до якої здійснювався доступ.

Отже, уповноважені органи, керуючись положеннями Конвенції, мають право здійснювати заходи щодо усунення правопорушень, які посягають на права інтелектуальної власності третіх осіб, в т.ч. арешт або подібні дії щодо комп'ютерної системи чи її частини або комп'ютерного носія інформації.

Враховуючи, що інформація (матеріали), яка містить ознаки посягання на об'єкти інтелектуальної власності третіх осіб і, яка передається користувачами (споживачами) мережею Інтернет, зберігається на комп'ютерному носії (сервері) оператора або провайдера, уповноважені органи мають достатньо підстав для арешту комп'ютерної системи або комп'ютерного носія інформації. Звичайно, оператора або провайдера не притягнуть до відповідальності за розміщення користувачами (споживачами) інформації (матеріалів), які посягають на інтелектуальну власність, проте його комп'ютерна система або носій (сервер) можуть бути вилучені уповноваженими органами до встановлення осіб, винних у скоєні правопорушення.

Таким чином, з одного боку, маємо ситуацію, коли оператори і провайдери не несуть відповідальність за дії користувачів (споживачів), а з іншого – саме оператори і провайдери можуть постраждати за розміщення користувачами (споживачами) інформації (матеріалів), які посягають на права інтелектуальної власності третіх осіб.

Виходом з цієї ситуації, на наш погляд, може бути лише прийняття нормативного акта, який би чітко прописував механізм реалізації протидії правопорушенням, які здійснюються за допомогою мережі Інтернет, і взаємодії операторів та провайдерів телекомунікацій з уповноваженими компетентними органами [142].

Отже, в Україні наразі досить гостро стоїть питання про гуманізацію

відповідальності за порушення майнових прав авторів інтелектуального продукту. Так, автор законодавчої ініціативи О. Фельдман пропонує за порушення авторських прав замість виправних робіт та позбавлення волі на строк до двох років у вигляді покарання застосовувати систему штрафів. На його думку, рівень злочинності суворістю закону не зменшити. Тому, наступним етапом вдосконалення системи відповідальності після декриміналізації повинно стати забезпечення верховенства закону і справедливості суду. До того ж, саме ліберальне ставлення до авторського права збільшує суспільну вигоду від використання його об'єктів і потрібно шукати розумну середину між приватним і громадським інтересом. Однак експерти називають нововведення передчасним, тому що з такою кількістю контрафактної та піратської продукції в країні без жорстких заходів не впоратися. Також автор законопроекту зазначив, що «в рамках законодавчих пропозицій Президента України економічні злочини і порушення в сфері торговельних марок суттєво гуманізовано. А про авторське право, мабуть, просто забули. Цей технічний недолік потрібно виправити. Не секрет, що один з легких способів натиснути на будь-який бізнес – перевірка дотримання авторських прав. А жорсткість покарання – це загроза, яка змушує людину вирішувати питання «на місці і полюбовно». Поле застосування таких хитрощів найширше – від програмного забезпечення великої організації до продажу надувних кульок з диснейвськими мультперсонажами. Так, що користь від декриміналізації більш, ніж очевидна. Рівень злочинності залежить не від суворості покарання, а від рівня компетенції працівників правоохоронної системи та ефективності правозастосування».

Також, за прийняття даного законопроекту висловився Д. Гадамський, старший юрист Адвокатського об'єднання Arzinger. За його словами «в даний час максимальне покарання за порушення авторських прав – позбавлення волі на строк від трьох до шести років. Доречність такого суворого покарання викликає сумніви. Оскільки, наприклад, за порушення договору поставки товару кримінальна відповідальність не настає незалежно від вартості

непоставленого товару. Чинна концепція робить авторські права більш захищеними, ніж право власності. Ймовірно, справедливий і розумний підхід слід шукати десь між цими двома крайнощами. І вже точно в рамках цього підходу немає місця кримінальній відповідальності в цілому або ж як мінімум застосуванню такого покарання, як позбавлення волі» [190].

Проти прийняття вказаного законопроекту висловила свою думку І. Шатова, начальник відділу правового забезпечення та захисту прав Державної служби інтелектуальної власності [190]. Свою позицію вона обумовила наступними міркуваннями. Оскільки Україна – член СОТ, то повинна дотримуватися усіх зобов'язань, які взяла на себе при вступі до цієї міжнародної організації. Це стосується і забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності, включаючи кримінальну відповідальність за їх порушення. Тому повна гуманізація такої статті законодавства може мати негативні наслідки у вигляді несхвалення з боку міжнародного співтовариства. Відтак, позбавлення волі, виправні роботи та інші санкції за порушення авторських прав скасовувати нецивілізовано і недоцільно.

Також, свою негативну думку щодо прийняття Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінальної відповідальності у сфері інтелектуальної власності) (далі – законопроект № 10047) висловив О. Пахаренко, директор Українського альянсу по боротьбі з підробками і піратством, зазначивши при цьому, що «в основному норми законопроекту № 10047 спрямовані на збільшення надходжень до бюджету за рахунок підвищення штрафів за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. На перший погляд, для держави це плюс. Але зростання виробництва і розповсюдження контрафактної продукції може спричинити собою негативні наслідки у вигляді недоотриманих податків, акцизів, скорочення робочих місць, погіршення умов для національного товаровиробника. Беручи до уваги те, що від цього виду злочину страждає як держава, так і правовласники, не бачу користі від таких законодавчих змін» [190].

Завершуючи розгляд питання щодо прийняття законопроекту № 10047, вважаємо актуальним процитувати думку віце-президента з питань науки та інформаційних технологій УСПП І. Петухова: «В принципі, я підтримую ідею декриміналізації економічних злочинів. Можливо, це принесе ефект і в сфері інтелектуальної власності. Але все буде залежати від того, кого вона торкнеться і які розміри штрафів будуть встановлені. Якщо за невеликі порушення, наприклад, використання контрафакту, будуть застосовуватися величезні грошові санкції, то яка ж це буде гуманізація? Такий вид відповідальності може бути застосований лише до великого тіньового бізнесу, який займається масовим виробництвом нелегальної продукції.

До того ж необхідно розібратися і з правовласниками. У багатьох з них були авторські права на 5 – 10 років, а вони монополізували їх довічно. Гуманізація відповідальності – дуже тонка матерія, тому неможливо відповісти однозначно добре це чи погано. У кожному конкретному випадку потрібен особливий підхід. На жаль, в нашій країні будь-яку законодавчу ініціативу можна довести до абсурду. Я згоден з тим, що кримінальну відповідальність за порушення авторських прав пора скасувати. Але при цьому, можливо, потрібно ввести певні обмеження на розміри штрафів. Взагалі діяти потрібно дуже обережно, щоб не розрегулювати механізм відповідальності за порушення. Тому, щоб не відбулося свавілля, потрібно знайти золоту середину» [190].

Із розвитком інформаційних технологій, системи передачі інформації та Інтернет-технологій питання удосконалення цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності стає дуже актуальним та таким, що потребує внесення змін у відповідності до виникаючих порушень прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Дане питання в Цивільному кодексі України поки що детально не врегульоване, але, ми вважаємо, що цю законодавчу прогалину потрібно якнайшвидше вирішити.

Далеко не завжди позитивним у даному аспекті є досвід країн СНД щодо внесення змін до Цивільного кодексу. Зокрема, після внесення змін у ЦК РФ

вводиться нова стаття 1253.1, яка передбачає загальні принципи відповідальності інформаційних посередників. Для нашого дослідження її розгляд має важливу особливість. Суть нововведення полягає в тому, що інформаційні посередники, які здійснюють передачу матеріалів у мережі Інтернет або надають третім особам можливість розміщення матеріалів в мережі Інтернет, несуть відповідальність за порушення інтелектуальних прав на загальних підставах за наявності вини. При цьому провайдери можуть бути звільнені від відповідальності за порушення інтелектуальних прав, що відбулися у зв'язку із здійснюваною ними діяльністю при дотриманні ряду умов. Проект передбачає, що власник виключного права може зробити заяву про надання будь-яким особам можливості безоплатно використовувати відповідний результат інтелектуальної діяльності на визначених ним умовах і протягом зазначеного ним терміну.

У цілому стаття 1253.1 проекту ЦК РФ відповідає практиці і процедурам, які застосовуються в Європі та США. Але, у своєму нинішньому вигляді стаття прямо допускає виникнення ситуацій, коли за заявою будь-якої третьої особи (не обов'язково правовласника) провайдер буде зобов'язаний видаляти спірний матеріал, навіть, якщо той розміщений в мережі правомірно, наприклад, самим автором. За європейською практикою, скаржник в більшості випадків зобов'язаний підтверджувати свої права на твір і, навіть, передбачена відповідальність за невиправдані вимоги. Ці питання розглядаються у моїй публікації [136].

У пункті 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5 «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» закріплено, що розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є поданням творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором відповідно до пункту 9 частини третьої статті 15 Закону № 3792-ХІІ, тобто таке розміщення є правомірним лише з дозволу

автора чи іншої особи, яка має авторське право. Згідно зі статтею 1 Закону № 3792-ХІІ відтворенням є виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер. Якщо у зв'язку з таким розміщенням у мережі Інтернет порушуються майнові права суб'єкта авторського права, визначені ст. 15 Закону № 3792-ХІІ, то це дає підстави для судового захисту авторського права (пункт "а" статті 50 Закону № 3792-ХІІ).

При вирішенні відповідних спорів суд повинен установити, чи перебуває веб-сайт та розміщена на ньому інформація в розпорядженні особи, якій пред'явлено позовні вимоги, а також чим підтверджується факт порушення нею авторського права. Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет. Неправомірне зберігання копії комп'ютерної програми в пам'яті електронного засобу (комп'ютера тощо) є порушенням майнового авторського права.

У цілому вважаємо, що внесення відповідної норми до Цивільного кодексу України сприятиме більш повноцінному врегулюванню питань захисту майнових прав авторів в мережі Інтернет. Пропонуємо доповнити статтю 431 ЦК України частиною 2 та викласти у такій редакції:

«Інформаційні посередники» – «особи, які здійснюють передачу матеріалу в мережі Інтернет або мають можливість розміщення матеріалу в цій мережі, відповідають за порушення інтелектуальних прав в Інтернеті на загальних підставах».

Відзначимо, що значною мірою такий підхід знайшов своє відображення у законопроектній роботі, що нині здійснюється під егідою Державної служби інтелектуальної власності, у напрямку врегулювання відносин щодо правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

У цілому ж доречно зауважити, що цілі кодифікації законодавства в сфері інтелектуальної власності, як напрям подальшого розвитку національного

законодавства у цій сфері, викликають необхідність виявлення основних способів, які можуть бути застосовані в процесі судового захисту майнових прав інтелектуальної власності, і виділення їх як загальних положень, які забезпечують злагодженість у здійсненні цивільно-правового захисту порушених майнових прав інтелектуальної власності.

Висновки до розділу 3

1. На підставі проведеного аналізу порушення майнових прав інтелектуальної власності доводиться, що основним видом відповідальності за порушення права інтелектуальної власності є цивільно-правова відповідальність.

2. Порушення у сфері інтелектуальної власності доцільно розглядати як цивільно-правове порушення у сфері майнових та пов'язаних із ними особистих немайнових відносин щодо об'єктів права інтелектуальної власності, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність.

3. Юридичний склад цивільно-правового порушення у сфері інтелектуальної власності є повним й включає суб'єкт правопорушення, суб'єктивну сторону, об'єкт правопорушення та об'єктивну сторону.

Суб'єктом правопорушення у сфері інтелектуальної власності є деліктоспроможна особа, яка скоїла правопорушення. При цьому таким суб'єктом можуть бути як індивідуальні, так і колективні суб'єкти. Індивідуальний суб'єкт (тобто фізична особа) має відповідати таким ознакам як осудність та досягнення визначеного законодавством віку, з якого настає цивільно-правова відповідальність. За порушення прав інтелектуальної власності відповідальність можуть нести громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства. Крім того, суб'єктом правопорушення може бути юридична особа, державний орган, громадська організація тощо, дії кожного з яких з одного боку були пов'язані з колективним винесенням

рішень, а з іншого – такі дії стосувалися напряму майнових прав інтелектуальної власності.

Об'єкт цивільного правопорушення у сфері інтелектуальної власності можна розглядати через класифікацію загального, родового та безпосереднього. Якщо до категорії «загальний об'єкт» підходити через призму цивільно-правового регулювання сфери інтелектуальної власності, то під об'єктом слід розуміти суспільні відносини у сфері інтелектуальної власності, що охороняються цивільним правом і яким скоєне правопорушення завдає шкоди. Родовим об'єктом правопорушення у сфері інтелектуальної власності будуть відносини, що виникають стосовно об'єктів права інтелектуальної власності. Безпосереднім об'єктом виступатимуть майнові права інтелектуальної власності.

Суб'єктивною стороною цивільного правопорушення щодо майнових прав інтелектуальної власності може бути лише особа, яка мала мотив та мету та щодо якої доведено вину (незалежно від форми такої вини – наміру чи необережності).

Що стосується об'єктивної сторони правопорушення стосовно майнових прав інтелектуальної власності, то як і в інших правових інститутах чи галузях права вона має розкриватися через сукупність зовнішніх ознак, які характеризують дане правопорушення, а саме через оцінку діяння (у вигляді дії чи бездіяльності); наявність протиправності такого діяння (формальний аспект); його наслідки (змістовний аспект); наявність причинного зв'язка між діянням та наслідками, які воно спричиняє.

4. Найбільш поширеною формою цивільно-правової відповідальності є відшкодування збитків. Під збитками, які необхідно відшкодувати потерпілому при порушенні майнових прав інтелектуальної власності, розуміються: втрати, яких особа зазнала у зв'язку з незаконним використанням об'єкта права інтелектуальної власності третіми особами (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Якщо стосовно суб'єктів

підприємницької діяльності упушеною вигодою є неотриманий прибуток такого суб'єкта, то для громадян – це неотримана авторська винагорода, роялті, паушальний платіж або інший дохід, визначений законодавством чи договором на створення відповідного об'єкта права інтелектуальної власності.

5. Відповідно до загального правила збитки відшкодовуються в повному обсязі (тобто відшкодовується і упушена вигода, і реальний збиток). Наслідки порушення прав інтелектуальної власності можуть призвести до настання цивільної, адміністративної, кримінальної відповідальності, а також спричинити штрафні санкції. Значна частина порушень права інтелектуальної власності та межі відповідальності за ці порушення вирішуються в судовому порядку, у тому числі в процесі цивільного провадження.

6. Судовий захист майнових прав інтелектуальної власності, з урахуванням істотності порушеного права та наслідків порушення цього права, здійснюється способами, передбаченими Цивільним кодексом України. У разі порушення майнових прав автора їх захист здійснюється, зокрема, шляхом визнання права, відновлення становища, яке існувало до порушення права, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, компенсації моральної шкоди, публікації рішення суду про допущене порушення. Для застосування будь-яких способів захисту при порушенні прав, які передбачені чинним законодавством, необхідною умовою є визнання права.

7. Виявлення основних способів, які можуть бути застосовані для захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, у тому числі об'єкти авторського права та суміжних прав та об'єкти промислової власності, й виділення їх як загальних положень, що забезпечують одноманітність у здійсненні цивільно-правового захисту порушених прав інтелектуальної власності, має стати однією з визначальних цілей кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. Сферу правового регулювання інтелектуальної власності доцільно розглядати у перспективі як кодифікаційний напрям законотворчості.

8. Дослідження конфіскаційних заходів захисту права інтелектуальної

власності, що застосовуються до контрафактних матеріальних носіїв, в яких виражені результати інтелектуальної діяльності або засоби індивідуалізації, дозволило обґрунтувати висновок про неприпустимість законодавчого закріплення можливості передачі особам, яким належать майнові права інтелектуальної власності на їх прохання матеріальних носіїв, визнаних контрафактними, в рахунок відшкодування збитків, оскільки подібна можливість вступає в протиріччя з основними принципами цивільно-правової відповідальності. На відміну від заходів захисту, цивільно-правова відповідальність покладає на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру, а включення конфіскаційних санкцій в рахунок відшкодування збитків істотно полегшило б майнові наслідки для правопорушника.

У той же час передбачена законом можливість звернення в дохід держави обладнання, устаткування та матеріалів, використаних для порушення виключних прав обумовлена тим, що дані матеріальні об'єкти самі по собі не є незаконними (контрафактними), а лише використовувалися в цілях, що суперечать закону і, знаходячись у власності держави, можуть бути використані в законних і корисних цілях або бути передані державою будь-яким особам для подальшого легального використання.

9. Передбачену законом компенсацію за порушення прав інтелектуальної власності слід розглядати як самостійний спосіб захисту права інтелектуальної власності, який поєднує в собі спрощений порядок доведення, властивий неустойці, і визначення розміру під контролем суду, властивий компенсації моральної шкоди. У цілому поняття компенсації за порушення майнових прав інтелектуальної власності слід розглядати як самостійний захід цивільно-правової відповідальності, як вимогу правовласника до порушника про виплату грошової суми в межах, встановлених законом, замість відшкодування збитків, підставою для якого є факт порушення права. При цьому дана міра захисту відноситься до заходів цивільно-правової відповідальності, оскільки як альтернатива відшкодування збитків покладає додаткове обтяження на правопорушника.

10. При порушенні прав інтелектуальної власності публічно-правові методи захисту не можуть замінити собою приватноправові, але варто відзначити, що з державного боку мусить бути найдієвіший контроль та повинні вживатись дуже жорсткі санкції для захисту прав інтелектуальної власності. Не застосовуючи методи адміністративно-правового впливу на порушника, а також без їх кримінального переслідування у нинішніх умовах розвитку суспільства неможливо забезпечити повноцінну охорону майнових прав інтелектуальної власності. Важливим фактором захисту інтелектуальних майнових прав є встановлена законом кримінальна відповідальність за їх порушення як найбільш ефективний і швидкий спосіб відновлення прав на об'єкти інтелектуальної власності.

11. Верховний Суд України не приділяє належної уваги питанням цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності та застосуванню заходів цивільно-правової відповідальності. Єдина постанова Пленуму ВСУ, прийнята у сфері захисту авторських та суміжних прав у 2010 році, також не відображає актуальності питання захисту прав інтелектуальної власності та особливості застосування заходів цивільно-правової відповідальності в судовому порядку для правозастосування. У цьому сенсі для Верховного Суду України вкрай необхідно зайнятися узагальненнями питань захисту прав інтелектуальної власності у судовому порядку, базуючись як на позитивному досвіді спеціалізованих судів у цьому напрямі (у першу чергу ВГСУ), так і на ролі судової практики у цій сфері в європейському просторі. Підтвердженням цього слугує напрацьована практика Суду ЄС та ЄСПЛ. Узагальнень на рівні ВСУ потребує практика розгляду судових спорів із порушень прав інтелектуальної власності, особливостей судового захисту, розв'язання питань щодо юрисдикційної приналежності спорів, пов'язаних із порушеннями прав у сфері інтелектуальної власності, використання доказів у процесі розв'язання судових спорів тощо.

12. За результатами проведеного дослідження та аналізу правозастосування розроблено наступні пропозиції щодо удосконалення

чинного законодавства у сфері застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності:

1) Запропоновано встановити критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав авторів шляхом визначення певної середньої величини, що має бути базисом для суду при винесенні рішень по конкретних справах, за аналогом встановлення середньої величини, що використовується для визначення розміру компенсації при порушенні майнових прав інтелектуальної власності;

2) Запропоновано вдосконалити правове регулювання питань захисту майнових прав авторів в мережі Інтернет шляхом внесення до Цивільного кодексу України норми щодо покарання для Інтернет-провайдерів за порушення інтелектуальних прав. Вважаємо, що слід доповнити статтю 431 ЦК України частиною 2 та викласти у такій редакції:

«Інформаційні посередники» – «особи, які здійснюють передачу матеріалу в мережі Інтернет або мають можливість розміщення матеріалу в цій мережі, відповідають за порушення інтелектуальних прав в Інтернеті на загальних підставах»;

3) Запропоновано привести Порядок застосування фінансових санкцій до суб'єктів господарювання за порушення вимог Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2002 р. № 619 (зі змінами) у відповідність із чинним законодавством у частині визначення повноважень Державної служби інтелектуальної власності України як центрального органу виконавчої влади в сфері інтелектуальної власності;

4) Обґрунтовано неприпустимість законодавчого закріплення на прохання власників прав інтелектуальної власності можливості передачі їм матеріальних носіїв, що визнані контрафактними, в рахунок відшкодування збитків, оскільки подібна можливість вступає в протиріччя з основними принципами

цивільно-правової відповідальності. На відміну від заходів захисту цивільно-правова відповідальність покладає на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру, а включення конфіскаційних санкцій в рахунок відшкодування збитків істотно полегшило би майнові наслідки для правопорушника;

5) Оскільки в чинному законодавстві відсутня загальна норма, згідно з якою творчий характер діяльності автора (співавторів) передбачається до тих пір, поки не доведено протилежне, вважаємо, що з метою захисту майнових та особистих немайнових прав автора доцільно передбачити в ЦК України норму про те, що творчий характер діяльності автора (співавторів) вбачається до того часу, поки не доведено протилежне.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження здійснено теоретичне та запропоновано практичне вирішення проблем цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав інтелектуальної власності та сформульовано такі основні висновки:

1. Виходячи з предмету регулювання цивільного права та ґрунтуючись на загально-правовому понятті юридичної відповідальності, цивільно-правову відповідальність (у перспективно-ретроспективному розумінні) можна визначити як необхідну цивільно-правову реакцію на вибір регульованого цивільним правом варіанта поведінки. Негативна (ретроспективна) цивільно-правова відповідальність – це обов'язок суб'єкта цивільного права прийняти на себе необхідну правову реакцію на обраний і здійснений ним, заборонений цивільним правом варіант поведінки, який спричинив необхідні шкідливі наслідки, у вигляді покладання на нього додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення належного йому цивільного права.

2. Використовуючи характеристики суті та функцій цивільно-правової відповідальності в цілому, вважаємо, що цивільно-правову відповідальність за порушення майнових прав інтелектуальної власності слід розглядати як передбачене законом або договором і забезпечене державним примусом правовідношення, яке настає в результаті вчинення правопорушення у сфері інтелектуальної власності і виражається в обов'язку учасників цивільно-правових відносин понести додаткові позбавлення майнового характеру за вчинене правопорушення, з метою найбільш повного відновлення або компенсації порушених майнових прав інтелектуальної власності потерпілої особи.

Цивільно-правову відповідальність у сфері інтелектуальної власності доцільно розглядати через призму цивільно-правового захисту, тобто через реалізацію передбачених законом матеріально-правових заходів примусового

характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника. Основною метою цивільно-правової відповідальності при порушенні майнових прав інтелектуальної власності має бути відшкодування заподіяної шкоди неправомірним використанням об'єкта права інтелектуальної власності. При розгляді факторів, що мають сприяти зменшенню порушень майнових прав інтелектуальної власності, важливого значення набуває визначення умов, спрямованих на підтримку справедливого балансу інтересів зацікавлених сторін.

3. Єдиною підставою настання цивільно-правової відповідальності є повний склад цивільного правопорушення, який обов'язково передбачає: протиправну поведінку; шкоду (шкідливі наслідки); причинний зв'язок між протиправною поведінкою і спричиненою шкодою; провину правопорушника.

Відповідно, порушення майнових прав інтелектуальної власності визначається певними чинниками, що впливають із суб'єктного складу та специфіки сфери суспільних відносин та, поєднуючись між собою, а також враховуючи об'єкт правопорушення, складають цивільне правопорушення. Характеристика цивільного правопорушення, яким є порушення майнових прав інтелектуальної власності, повністю визначається такими умовами як шкода, протиправність, причинний зв'язок між протиправними діями і наслідками, шкідливими наслідками і виною, які в сукупності є частинами складу цивільного правопорушення. Усічений склад цивільного правопорушення стосовно майнових прав інтелектуальної власності не допускається.

4. Майновими правами суб'єкта права інтелектуальної власності слід визнати ті суб'єктивні права, які породжують для даного суб'єкта певний майновий інтерес. Майнові права інтелектуальної власності виникають щодо об'єкта майнового права, тобто результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Майнові права інтелектуальної власності слід розглядати через

призму майнових прав суб'єкта цивільних правовідносин при здійсненні ним дій щодо об'єкта майнових прав, змістом яких є право володіти, мати у користуванні та вільно розпоряджатися результатами інтелектуальної, творчої діяльності, що йому належать та набули правової охорони згідно чинного законодавства.

Зі змісту проаналізованих поглядів теорії цивільного права та права інтелектуальної власності напрашується єдиний висновок про те, що майнові права інтелектуальної власності в сучасному цивільному обороті набувають ознак особливого товару. Даний товар може бути використаний суб'єктами майнових прав інтелектуальної власності в різних встановлених законом правовідносинах. Водночас майнові права інтелектуальної власності суб'єкта цивільних правовідносин не співпадають із майновими правами суб'єкта на матеріальну річ, в яку втілено об'єкт права інтелектуальної власності, щодо якого існують такі майнові права інтелектуальної власності.

Цивільне законодавство України передбачає певні умови настання винятків та обмежень в майнових правах інтелектуальної власності. Важливою умовою при цьому є те, щоб такі обмеження та винятки не створювали істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав. Особливостями майнових прав інтелектуальної власності законодавством України передбачене те, що вони можуть бути: а) вкладом до статутного капіталу юридичної особи; б) предметом договору застави та інших зобов'язань; в) використовуватися в інших цивільних відносинах.

5. Цивільним законодавством України з метою гарантування здійснення суб'єктивних цивільних прав суб'єктів цивільних правовідносин введено поняття строку здійснення й захисту цивільних прав. У сучасному цивільному обороті значення строків різноманітне. Строки здійснення цивільних прав – це строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді і зобов'язаний) сам реалізувати своє право або вимагати вчинення певних дій з реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи. Серед строків

здійснення цивільних прав слід розрізняти: строки існування цивільних прав, припинювальні, гарантійні та претензійні. Однак для сфери інтелектуальної власності такий поділ є нетиповим. Аналіз строків чинності майнових прав інтелектуальної власності дозволяє відзначити наступне: однією з ознак прав інтелектуальної власності є те, що фактично, їх майновий сегмент має обмежений строк дії. Строки чинності майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності обмежені, що задекларовано в ЦК України, а також можуть бути встановлені законом чи договором. Окремі об'єкти права інтелектуальної власності мають чітко встановлені строки чинності.

Обґрунтовано авторське визначення, за яким строк чинності майнових прав інтелектуальної власності – це певний відрізок часу чинності майнових прав інтелектуальної власності, що встановлюється законом (можливе призупинення, переривання або відновлення строку) або договором.

Проведений порівняльно-правовий аналіз положень Угоди про асоціацію України з ЄС, міжнародного та національного законодавства дає можливість зробити висновок про те, що міжнародні і національні норми щодо авторського права на твори надають оприлюдненим творам, що створені анонімно або під псевдонімом, менший строк дії правової охорони, аніж творам, створеним під дійсним ім'ям автора. Стаття 162(3) Угоди співпадає саме із положеннями ч. 3 статті 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права», однак не відповідає підходам, закріпленим Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів. Чинне національне законодавство є більш сприятливим у частині забезпечення правового становища суб'єктів авторського права порівняно з положеннями Угоди про асоціацію України з ЄС у частині статті 162(5).

6. Цивільне законодавство України наділяє власника майнових прав об'єкта інтелектуальної власності можливістю розпоряджатися даним правом. Це право власник може реалізувати на підставі ряду передбачених для цих цивільних правовідносин договорів. Встановлено, що особливою умовою укладання договорів на право розпорядження майновими правами

інтелектуальної власності є його письмова форма. Договір вважається нікчемним у випадку недодержання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Як виняток (закріплено на законодавчому рівні) формою укладання договорів на право розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може бути усна. Згідно авторського договору, автор або інший власник авторських прав передає іншій стороні виключні або невиключні права на використання твору (ліцензійний договір) або передає іншій стороні повністю або частково авторські майнові права (договір про передачу виключних майнових авторських прав).

Встановлено, що юридичний акт, за допомогою якого власник запатентованого винаходу (одна сторона) передає частково або у повному складі свої виключні майнові права іншій стороні і, який засвідчується письмовим документом (актом передачі патентних прав або передачею прав) підпадає під визначення договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності.

Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності не підлягають обов'язковій державній реєстрації. Така ситуація, на наш погляд, не є позитивною для дотримання прав інтелектуальної власності. Внаслідок зазначеного вважаємо за необхідне здійснювати державну реєстрацію договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в обов'язковому порядку.

7. Основним видом відповідальності за порушення права інтелектуальної власності є цивільно-правова відповідальність. Порушення у сфері інтелектуальної власності доцільно розглядати як цивільно-правове порушення у сфері майнових та пов'язаних із ними особистих немайнових відносин щодо об'єктів права інтелектуальної власності, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність. Юридичний склад цивільно-правового порушення у сфері інтелектуальної власності є повним і включає суб'єкт правопорушення, суб'єктивну сторону, об'єкт

правопорушення та об'єктивну сторону, особливості яких розкрито у дослідженні.

Найбільш поширеною формою цивільно-правової відповідальності є відшкодування збитків. Під збитками, які необхідно відшкодувати потерпілому при порушенні майнових прав інтелектуальної власності, розуміють: втрати, яких особа зазнала у зв'язку з незаконним використанням об'єкта права інтелектуальної власності третіми особами (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Стосовно суб'єктів підприємницької діяльності упущеною вигодою є неотриманий прибуток такого суб'єкта, а для громадян – неотримана авторська винагорода, роялті, паушальний платіж або інший дохід, визначений законодавством чи договором на створення відповідного об'єкта права інтелектуальної власності.

Відповідно до загального правила збитки відшкодовуються в повному обсязі (тобто відшкодовується і упущена вигода, і реальний збиток). Наслідки порушення прав інтелектуальної власності можуть призвести до настання цивільної, адміністративної, кримінальної відповідальності, а також спричинити штрафні санкції. Значна частина порушень права інтелектуальної власності та межі відповідальності за ці порушення вирішуються в судовому порядку.

8. Судовий захист майнових прав інтелектуальної власності, з урахуванням істотності порушеного права та наслідків порушення цього права, здійснюється способами, передбаченими Цивільним кодексом України. У разі порушення майнових прав автора їх захист здійснюється, зокрема, шляхом визнання права, відновлення становища, яке існувало до порушення права, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, компенсації моральної шкоди, публікації рішення суду про допущене порушення. Для застосування будь-яких способів захисту при порушенні прав, які передбачені чинним законодавством, необхідною умовою є визнання права.

Дослідження конфіскаційних заходів захисту права інтелектуальної

власності, що застосовуються до контрафактних матеріальних носіїв, в яких виражені результати інтелектуальної діяльності або засоби індивідуалізації, дозволило обґрунтувати висновок про неприпустимість законодавчого закріплення можливості передачі особам, яким належать майнові права інтелектуальної власності на їх прохання матеріальних носіїв, визнаних контрафактними, в рахунок відшкодування збитків, оскільки подібна можливість вступає в протиріччя з основними принципами цивільно-правової відповідальності. На відміну від заходів захисту, цивільно-правова відповідальність покладає на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру, а включення конфіскаційних санкцій в рахунок відшкодування збитків істотно полегшило б майнові наслідки для правопорушника. У той же час, передбачена законом можливість звернення в дохід держави обладнання, устаткування та матеріалів, використаних для порушення виключних прав обумовлена тим, що дані матеріальні об'єкти самі по собі не є незаконними (контрафактними), а лише використовувалися в цілях, що суперечать закону і, знаходячись у власності держави, можуть бути використані в законних і корисних цілях або бути передані державою будь-яким особам для подальшого легального використання.

Передбачену законом компенсацію за порушення прав інтелектуальної власності слід розглядати як самостійний спосіб захисту права інтелектуальної власності, який поєднує в собі спрощений порядок доведення, властивий неустойці, і визначення розміру під контролем суду, властивий компенсації моральної шкоди. У цілому поняття компенсації за порушення майнових прав інтелектуальної власності слід розглядати як самостійний захід цивільно-правової відповідальності, як вимогу правовласника до порушника про виплату грошової суми в межах, встановлених законом, замість відшкодування збитків, підставою для якого є факт порушення права. При цьому дана міра захисту відноситься до заходів цивільно-правової відповідальності, оскільки як альтернатива відшкодування збитків покладає додаткове обтяження на правопорушника.

9. За результатами проведеного дослідження та аналізу правозастосування розроблено наступні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у сфері застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності:

1) Запропоновано встановити критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди за порушення особистих немайнових прав авторів шляхом визначення певної середньої величини, що має бути базисом для суду при винесенні рішень по конкретних справах, за аналогом встановлення середньої величини, що використовується для визначення розміру компенсації при порушенні майнових прав інтелектуальної власності;

2) Запропоновано вдосконалити правове регулювання питань захисту майнових прав авторів в мережі Інтернет шляхом внесення до Цивільного кодексу України норми щодо покарання для Інтернет-провайдерів за порушення інтелектуальних прав. Вважаємо, що слід доповнити статтю 431 ЦК України частиною 2 та викласти у такій редакції:

«Інформаційні посередники» – «особи, які здійснюють передачу матеріалу в мережі Інтернет або мають можливість розміщення матеріалу в цій мережі, відповідають за порушення інтелектуальних прав в Інтернеті на загальних підставах»;

3) Запропоновано привести Порядок застосування фінансових санкцій до суб'єктів господарювання за порушення вимог Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2002 р. № 619 (зі змінами) у відповідність із чинним законодавством у частині визначення повноважень Державної служби інтелектуальної власності України як центрального органу виконавчої влади в сфері інтелектуальної власності;

4) Обґрунтовано неприпустимість законодавчого закріплення на прохання власників прав інтелектуальної власності можливості передачі їм матеріальних

носіїв, що визнані контрафактними, в рахунок відшкодування збитків, оскільки подібна можливість вступає в протиріччя з основними принципами цивільно-правової відповідальності. На відміну від заходів захисту цивільно-правова відповідальність покладає на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру, а включення конфіскаційних санкцій в рахунок відшкодування збитків істотно полегшило би майнові наслідки для правопорушника;

5) Оскільки в чинному законодавстві відсутня загальна норма, згідно з якою творчий характер діяльності автора (співавторів) передбачається до тих пір, поки не доведено протилежне, вважаємо, що з метою захисту майнових та особистих немайнових прав автора доцільно передбачити в ЦК України норму про те, що творчий характер діяльності автора (співавторів) вбачається до того часу, поки не доведено протилежне.

Верховний Суд України не приділяє належної уваги питанням цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності та застосуванню заходів цивільно-правової відповідальності. Єдина постанова Пленуму ВСУ, прийнята у сфері захисту авторських та суміжних прав у 2010 році, також не відображає актуальності питання захисту прав інтелектуальної власності та особливості застосування заходів цивільно-правової відповідальності в судовому порядку для правозастосування. У цьому сенсі для Верховного Суду України є вкрай необхідним зайнятись узагальненнями питань захисту прав інтелектуальної власності у судовому порядку, базуючись як на позитивному досвіді спеціалізованих судів у цьому напрямі (у першу чергу ВГСУ), так і на ролі судової практики у цій сфері в європейському просторі. Підтвердженням цього слугує напрацьована практика Суду ЄС та ЄСПЛ.

Виявлення основних способів, які можуть бути застосовані для захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності та виділення їх як загальних положень, що забезпечують одноманітність у здійсненні цивільно-правового захисту порушених прав інтелектуальної власності, має стати однією з визначальних цілей кодифікації законодавства у сфері

інтелектуальної власності. Сферу правового регулювання інтелектуальної власності доцільно розглядати у перспективі як кодифікаційний напрям законотворчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуліна І. В. Досвід Британії з впровадження законодавства про колективне управління правами / І. В. Абдуліна – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intelvlas.com.ua/blog/i-abdullina/dosvid-brytaniyi-z-vprovadzheniya-zakonodavstva-pro-kolektyvne-upravlinnya-pravamy>.
2. Авторське право і суміжні права. Європейський досвід / За ред. А. Довгерта ; У 2-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – Кн. 1. – 520 с.
3. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М. : изд-во НКЮ СССР, 1940. – 192 с.
4. Алексеев С. С. Гражданская ответственность за невыполнение плана железнодорожной перевозки / С. С. Алексеев. – М. : Госюриздат, 1959. – 176 с.
5. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права. (Курс лекций). Учебное пособие. Вып. 2. / С. С. Алексеев. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1964. – 226 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права : В 2-х т. / С. С. Алексеев. – Т.1. – М. : Юрид. лит., 1981. – 360 с.
7. Алексеев С. С. О составе гражданского правонарушения / С. С. Алексеев // Правоведение. – М., 1958. – № 1. – С. 47 – 53.
8. Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. – Т.1. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1972. – С. 395 с.
9. Алексеев С. С. Предмет советского социалистического гражданского права/ С. С. Алексеев// Ученые труды Свердловского юридического университета. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1959. – Т. 1. – 336 с.
10. Андрієнко О. В. Переживання моральної шкоди та психологічні заходи по її компенсації / О. В. Андрієнко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Х., 2008. – № 807 : Сер.: Психологія, вип. 40. – С. 13 – 20.

11. Андрушко П. П. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / П.П. Андрушко (ред.); кол. авторів : П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев, О. О. Бахуринська, П. С. Берзін, В. І. Бояров. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Дакор, 2008. – 1427 с.
12. Базылев Б. Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы) / Б. Т. Базылев. – Красноярск : Изд-во Красноярского университета, 1985. – 120 с.
13. Басай О. В. Теоретичні проблеми підстав виникнення цивільних прав та обов'язків у сфері інтелектуальної власності: монографія / О. В. Басай. – Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2014. – 400 с.
14. Басін К. В. Юридична відповідальність та гарантування прав людини / К. В. Басін // Юридичні читання молодих вчених: 36. матеріалів всеукр. наук. конференції 23 – 24 квітня 2004. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – С. 9.
15. Бачинін В. А. Філософія права: Підручник: Для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 472 с.
16. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971 р. (Паризький акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року, дата приєднання України – 31 травня 1995 року, дата набрання чинності для України – 25 жовтня 1995 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_051.
17. Белєвцева В. До питання юридичної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності / В. Белєвцева // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6. – С. 60 – 67.
18. Білоусов Ю. В. Судовий захист цивільних прав: окремі питання процесуальної юрисдикції / Ю. В. Білоусов // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3 (11). – С. 45 – 50.
19. Бойчук Д. В. Значення і види строків у цивільному праві / Д. В.

Бойчук // Митна справа. – 2011. – №2 (74). – С. 453 – 458.

20. Бочелюк В. Й. Соціально-правова сутність інтелектуальної власності / В. Й. Бочелюк // Соціальні технології. – 2009. – №1. – С. 17.

21. Брагинский М. И. Комментарий части первой Гражданского кодекса Российской Федерации / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский, В. П. Звеков, Е. А. Суханов, К. Б. Ярошенко. – М. : Хозяйство и право, 1995. – 597 с.

22. Брагинский М. И. Договорное право: Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1997. – С. 568.

23. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. – М. : Юридическая литература, 1976. – 239 с.

24. Брижко В. До питання охорони об'єктів і захисту прав у сфері інтелектуальної власності / В. Брижко // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 3. – С. 35 – 48.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / В. Т. Бусел (уклад. і голов. ред.). – К.; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.

26. Венедиктов В. С. Юридична відповідальність працівників ОВС України: монографія / В. С. Венедиктов. – Х. : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2003. – 188 с.

27. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін. ; за заг. ред. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2014. – 448 с.

28. Відповідальність у приватному праві : монографія / І. Безклубий, Н. Кузнецова, Р. Майданик та ін. ; за заг. ред. І. Безклубого. – К : Грамота, 2014. – 416 с.

29. Відповідальність юридична // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 109.

30. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року (Женева, 6 вересня 1952 року, дата набрання чинності для України – 17 січня 1994 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_052

31. Всеукраїнський форум учених-правознавців та суддів «Утвердження європейської моделі судочинства і верховенства права – пріоритети судової реформи та відновлення суспільної довіри до судів в Україні» // Право України. – 2014. – № 11. – С. 10 – 14.

32. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 212 с.

33. Гражданское право: В 4-х т. / Под ред. Е. А. Суханова. – М. : WoltersKluwer, 2006. – Т. 2. – 496 с.

34. Грибанов В. П. Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей / В. П. Грибанов. – М. : Знание, 1973. – 146 с.

35. Гугель А. С. Неустойка серед інших видів забезпечення виконання зобов'язань / А. С. Гугель // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми цивільного права та процесу». – Х., 2007. – С. 340–341.

36. Гуйван П. Д. Позовна давність : монографія / П. Д. Гуйван. – Х. : Право, 2012. – 448 с.

37. Гусарев С. Д. Теорія права і держави : навч. посібник / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К. : «Правова єдність», 2008. – 270 с.

38. Державна служба інтелектуальної власності України. Річний звіт за 2011 рік. // Офіційне видання Державної служби інтелектуальної власності. – К., 2012. – 66 с.

39. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року (дата приєднання України – 20 вересня 2001 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_770

40. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня

1996 року (дата приєднання України – 20 вересня 2001 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_769

41. Договірне право України : Загальна частина / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

42. Договірні форми розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права: монографія / кол. авторів ; за наук. ред. Мироненко Н.М. – К. : НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2014. – 248 с.

43. Договори по розпорядженню майновими правами на об'єкти патентного права. Т. 1 : монографія / кол. авторів : Г. О. Андрощук, Ю. Л. Борко, В. А. Васильєва, І. Ф. Коваль, В. М. Коссак, Б. М. Падучак, О. О. Тверезенко ; за наук. ред. Мироненко Н. М. – К. : НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2014. – 279 с.

44. Дорошенко О. Ф. Судова експертиза як засіб доказування при розгляді цивільних спорів щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності : Автореферат дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. Ф. Дорошенко ; НДІ ППіП України, 2007. – 22 с.

45. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О. Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.

46. Європейська конвенція з прав людини : Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

47. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

48. Жилінкова О. В. Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном: монографія / О. В.

Жилінкова. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 280 с.

49. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук (ред.), Н. М. Оніщенко (ред.); кол. авторів. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

50. Закон Великобританії «Про авторське право, промислові зразки та патенти» від 1988 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.MEDIALAW.ru/laws/other_laws/british/copyright.htm.

51. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-ХІІ в редакції Закону № 2627-ІІІ від 11.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – №13. – ст. 64. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

52. Закон України «Про власність» від 07.02.1991 р. № 697-ХІІ (Закон втратив чинність на підставі Закону № 997-V від 27.04.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/697-12>

53. Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17.01.2002 № 2953-ІІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – №17. – ст. 121.

54. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. № 3687-ХІІ в редакції Закону № 1771-ІІІ від 01.06.2000 р. (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>

55. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 р. № 3688-ХІІ (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>

56. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

57. Закон України «Про племінне тваринництво» прийняті 15 грудня

1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>

58. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 21.06.1993 р. № 3322-XII (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>

59. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. № 3855-XII в редакції Закону № 1079-XIV від 21.09.1999 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

60. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>

61. Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 05.11.1997 р. № 621/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 8. – Ст. 28 (зі змінами).

62. Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16.06.1999 р. № 752-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 32. – Ст. 267 (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

63. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. в редакції Закону від 17.01.2002 р. № 2986-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 23. – Ст. 163 (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

64. Закон України «Про ратифікацію Угоди про співробітництво по припиненню правопорушень у сфері інтелектуальної власності» від 21.09.2000 р. № 1972-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – №45. – ст. 380.

65. Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>.

66. Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17.01.2002 р. № 2953-III (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2953-14>

67. Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (зі змінами). // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132.

68. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. в редакції Закону України від 12.02.2015 р. № 192-VIII (зі змінами). // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132.

69. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник / Доріс Лонг, Патриція Рей, В. О. Жаров, Т. М. Шевелева, І. Е. Василенко, В. С. Дроб'язко. – К. : «К.І.С.», 2007. – 448 с.

70. Звіт про виконання квартальних планів державного нагляду (контролю) Державної служби інтелектуальної власності України за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/zvit-kontrol-2014.pdf

71. Зінченко В. В. Взаємні обов'язки і відповідальність особистості і держави в моделі громадянського правового суспільства / В. В. Зінченко // Гілея. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 249 – 255.

72. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика: у 4 т. / Г. О. Андрощук, С. О. Довгий, В. С. Дроб'язко та ін.; за заг. ред. О. Д. Святоцького. – К., 1999. – Т. 1 : Право інтелектуальної власності / за ред. В. М. Литвина, С. О. Довгого. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре». 1999. – 500 с.

73. Інтелектуальна власність в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. наук. статей / За ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 424 с.

74. Інформаційно-аналітична довідка до слухань у Комітеті Верховної

Ради України з питань науки і освіти від 15 жовтня 2014 р.: «Інтелектуальна власність в Україні. Стан та концептуальні засади розвитку». [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=61821&cat_id=616

75. Иоффе О. С. Избранные труды: В 4-х т. / О. С. Иоффе. – Т.1. – С-Пб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 574 с.

76. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М. : Юр. Литература, 1961. – 380 с.

77. Калмыков Ю. Х. Возмещение вреда, причиненного имуществу: монография / Ю. Х. Калмыков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1965. – 186 с.

78. Калюжний В. В. Порухення прав інтелектуальної власності – неминучий супутник інноваційних стратегій розвитку сучасної економіки / В. В. Калюжний // Сучасні національні економічні моделі: проблеми та перспективи розвитку. – Сімф., 2010. – С. 220 – 223.

79. Канзафарова І. С. Дослідження проблем цивільно-правової відповідальності: окремі методологічні аспекти / І. С. Канзафарова // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 345 – 349.

80. Канзафарова І. С. Захист цивільних прав: окремі аспекти / І. С. Канзафарова // Держава і право. – К., 2004. – Вип. 25. – С. 272 – 276.

81. Канзафарова І. С. Санкція і відповідальність у цивільному праві (проблема співвідношення) / І. С. Канзафарова // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 22. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України, 2003. – С. 257 – 260.

82. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І. С. Канзафарова ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2007. – 36 с.

83. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності:

монографія / І. С. Канзафарова. – Одеса : Астропринт, 2006. – 261 с.

84. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності: окремі зауваження / І. С. Канзафарова // Прокуратура. Людина. Держава. – К., 2004. – № 10. – С. 82 – 88.

85. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант ; пер. с нем. – С.-Пб, 1993. – 556 с.

86. Капіца Ю. Авторське право та суміжні права в інформаційному суспільстві / Ю. Капіца, С. Ступак // Юридична Україна. – К., 2006. – № 8. – С. 10 – 16.

87. Капіца Ю. М. Авторське право і суміжні права в Європі: монографія / Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, О. В. Жувака. – К. : Логос, 2012. – 696 с.

88. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.

89. Ківалова Т. С. Принципи та функції цивільно-правової недоговірної відповідальності / Т. С. Ківалова // Митна справа. – Одеса : Одеська національна юридична академія, 2010. – №4 (70). – С. 72 – 80.

90. Коваль І. Ф. Захист прав у сфері промислової власності: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування : монографія / І. Ф. Коваль. – К. : НДІ ІВ НАПрН України, «Лазурит – Поліграф», 2011. – 320 с.

91. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 336 с.

92. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 340 с.

93. Комарницький Д. С. Юридична відповідальність держави перед особою як основа побудови соціальної та правової держави в Україні / Д. С. Комарницький // Держава і право. – К., 2007. – Вип. 37: Юридичні і політичні науки. – С. 104 – 109.

94. Конвенція про кіберзлочинність, ратифікована ВВР Законом №2824-IV (2824-15) від 07.09.2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

95. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 р., м. Стокгольм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_169

96. Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм від 29 жовтня 1971 року (дата приєднання України – 15 червня 1999 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_124

97. Конституція України / В. Кузнецов (уклад.). – Х. : Видавничий будинок "Фактор", 2006. – 132 с.

98. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004 р., № 2952-VI від 01.02.2011 р., № 586-VII від 19.09.2013 р., № 742-VII від 21.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

99. Копейчиков В. В. Правознавство : підручник / В. В. Копейчиков ; 7-ме вид. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.

100. Короєд С. О. Вирішення справи та захист прав – основні критерії оцінки ефективності цивільного судочинства / С. О. Короєд // Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. – Випуск 5. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – С. 447 – 452.

101. Коссак В. М. Право інтелектуальної власності: підручник / В. М. Коссак, І. С. Якубівський. – К. : Істина, 2007. – 208 с.

102. Косенко С. Судовий порядок захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності / С. Косенко // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 23 – 25.

103. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: авторефер. дис... докт. юрид. наук: 12.00.03 / О. В. Кохановська ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 34 с.

104. Кохановська О. В. Право інтелектуальної власності та цивілістична

доктрина / О. В. Кохановська // Право України. – 2014. – № 6. – С. 75 – 83.

105. Кривошеїна І. Механізм правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності / І. Кривошеїна ; У кн. : Механізми захисту прав в Україні / Під заг. ред. Є. Б. Кубка. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2016. – С. 325 – 346.

106. Кримінальний кодекс України: за станом на 18 грудня 2007 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 192 с.

107. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1986. – 448 с.

108. Кудрявцев В. Н. Дисциплина и ответственность: пути укрепления / В. Н. Кудрявцев, Б. М. Лазарев // Советское государство и право. – М., 1981. – № 6. – С. 71 – 79.

109. Кузнецова Н. С. Цивільно-правові проблеми інституту інтелектуальної власності // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008. – Т. 3 : Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – 640 с.

110. Кузнецова Н. Стан і тенденції розвитку цивілістичної науки в Україні / Н. Кузнецова // Право України. – 2014. – № 6. – С. 9 – 14.

111. Кузнецова Н. Проблеми гармонізації та уніфікації сучасного приватного права / Н. Кузнецова // Право України. – 2012. – № 1 – 2. – С. 139 – 153.

112. Кузнецова Н. С., Кохановська О. В. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні / Н. С. Кузнецова, О. В. Кохановська // Право України. – 2011. – № 3. – С. 21 – 29.

113. Кузьменко О. В. Відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки в українській та російській цивілістиці / О. В. Кузьменко // Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации. – Харьков, 2010. – С. 248 – 251.

114. Кучер В. О. Окремі способи захисту права власності: проблемні питання / В. О. Кучер // Науковий вісник. – Львів, 2009. – Вип. 1. – С. 97 – 105.

115. Лазарев В. В. Общая теория права и государства / В. В. Лазарев. – М. : Юристъ, 2000. – 520 с.
116. Лейст О. Э. Санкции в советском праве / О. Э. Лейст. – М. : Госюриздат, 1962. – 238 с.
117. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву / О. Э. Лейст. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 229 с.
118. Липчик Д. Авторское право и смежные права / Д. Липчик; пер. с фр. – М. : Изд-во ЮНЕСКО, Ладомир, 2002. – 788 с.
119. Лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність» від 14.01.2002 р. № 01-8/31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/387/>.
120. Лист Вищого господарського суду України від 14.01.2004 р. № 05-3/31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legal.com.ua/document/kodeks/0CH563CH5F31600-04.html>.
121. Лист Міністерства освіти і науки України «Про надання інформації» від 26.12.2008 р. № 1/13-736. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS10823.html.
122. Литвин С. Й. Майнові права суб'єктів інтелектуальної власності як об'єкти цивільних прав / С. Й. Литвин // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми цивільного права та процесу». – Х., 2007. – С. 320 – 328.
123. Лук'янець Д. М. Про класифікаційні ознаки юридичної відповідальності / Д. М. Лук'янець // Право України. – 1999. – № 7. – С. 120 – 125.
124. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку / В. В. Луць // Повітряне і космічне право. – К., 2009. – №2 (11). – С. 52 – 55.
125. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: навч. посіб. / В. В. Луць. [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 480 с.

126. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві : монографія / В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.
127. Майданик Р. Цивільно-правова відповідальність в контексті економічного аналізу права України / Р. Майданик // Юридичний журнал. - № 2014. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=4029>
128. Малєин Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность / Н. С. Малєин. – М. : Юрид. лит., 1985. – 148 с.
129. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 23 – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1960. – 428 с.
130. Марчук В. М. Нариси з теорії права: навч. посіб. / В. М. Марчук, Л. В. Ніколаєва. – К. : Істина, 2004. – 304 с.
131. Механізми захисту прав в Україні / Під заг. ред. Є. Б. Кубка. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2016. – 656 с.
132. Микитин В. І. Актуальні аспекти правового регулювання майнових прав інтелектуальної власності / В. І. Микитин // Право і суспільство. – Дніпропетровськ: ВПНЗ «Дніпропетровський гуманітарний університет», 2011. – № 4. – С. 59 – 63.
133. Микитин В. І. До питання про строки чинності майнових прав інтелектуальної власності / В. І. Микитин // Теорія і практика інтелектуальної власності. – К., 2013. – № 1. – С. 8 – 15.
134. Микитин В. І. Наслідки порушення прав інтелектуальної власності / В. І. Микитин // Часопис Київського університету права. – К., 2012. – № 2. – С. 256 – 261.
135. Микитин В. І. Права на об'єкти інтелектуальної власності в аспекті цивільно-правової відповідальності / В. І. Микитин // Теорія і практика інтелектуальної власності. – К., 2011. – № 3. – С. 50 – 57.
136. Микитин В. И. Совершенствование законодательства по урегулированию вопросов защиты имущественных прав авторов в сети Интернет / В. И. Микитин // Интеллектуальная собственность. Авторское

право и смежные права. – М., 2013. – № 12. – С. 63 – 68.

137. Микитин В. І. Цивільно-правові способи захисту майнових прав інтелектуальної власності / В. І. Микитин // Юридична Україна. – К., 2012. – № 9. – С. 53 – 61.

138. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 3395-VI (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 44–45, № 46–47, № 48. – Ст. 552.

139. Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Рим, 26 жовтня 1961 року, дата приєднання України – 20 вересня 2001 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_763

140. Молявко О. М. Деякі питання здійснення та захисту цивільних прав / О. М. Молявко // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем. – К., 2000. – С. 319 – 324.

141. Мороз О. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення сторонами умов договору / О. В. Мороз // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – Х., 2009. – Вип. 45. – С. 1 – 7.

142. Найда Е. Ответственность за нарушение авторских прав / Е. Найда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-pravo.com.ua/article/17-lawyer/4-liability>.

143. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України, Міністерства культури України «Про затвердження Програми скоординованих дій правоохоронних та контролюючих органів по боротьбі з незаконним виробництвом, розповсюдженням і реалізацією аудіо- і відеопродукції, компакт-дисків, інших об'єктів права інтелектуальної власності та для забезпечення захисту прав УЄФА» від 24.11.2009 № 1055/491/753/1120/656/52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart93/idx93792.htm>.

144. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про порядок

застосування фінансових санкцій до суб'єктів господарювання за порушення вимог Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 28.10.2002 № 619. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0896-02>.

145. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В. М. Коссака. – К. : Істина, 2004. – 976 с.

146. Нерсесян А. С. Соціально-правові і філософські основи захисту прав інтелектуальної власності / А. С. Нерсесян // Часопис Київського університету права. – 2009. – №3. – С. 167 – 171.

147. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / Под ред. Ю. Н. Оборотова. – Одесса : Феникс, 2011. – С. 295.

148. Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 15.07.2010 р. № 01-08/415 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти промислової власності» (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/832/>.

149. Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 19.11.2013 р. № 01-06/1658/2013 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/1323/>.

150. Оніщенко Н. М. Нормотактика як складова державної, правової політики / Н. М. Оніщенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4 (126). – С. 37 – 42.

151. Пиголкин А. С. Теория государства и права: учебник / А. С. Пиголкин. – М. : Юрайт, 2006. – 613 с.

152. Підлубна О. В. Дія норм цивільного процесуального права України

за колом осіб / О. В. Підлубна // Наук. вісн. – Чернівці, 2005. – Вип. 273: Правознавство. – С. 59 – 62.

153. Підпригора О. Проблеми системи законодавства України про інтелектуальну власність / О. Підпригора // Інтелектуальна власність. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – № 3. – С. 4 – 9.

154. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015 – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>

155. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державного департаменту інтелектуальної власності» від 17.05.2002 р. № 674. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/674-2002-%D0%BF>.

156. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виконання Угоди про співробітництво у сфері правової охорони й захисту інтелектуальної власності та створення Міждержавної ради з питань правової охорони й захисту інтелектуальної власності» від 23.05.2012 р. № 409. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/409-2012-%D0%BF>

157. Постанова Кабміну України «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» від 09.08.2005 р. № 720. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://govuadocs.com.ua/docs/293/index-1366923-1.html>.

158. Постанова Кабінету Міністрів України «Про тимчасові обмеження щодо здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності на період до 31 грудня 2010 року» від 21.05.2009 р. № 502. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/502-2009-%D0%BF>.

159. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову

практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.95 р. № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.

160. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від 04.06.2010 р. № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10>.

161. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 23.03.2012 р. № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005600-12>.

162. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 р. № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.

163. Потоцький М. Ю. Господарсько-правовий захист інтелектуальної власності в Україні: монографія / М. Ю. Потоцький. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2014. – 620 с.

164. Потоцький М. Ю. Правове регулювання інтелектуальної власності в Україні: загальнотеоретичне дослідження.: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. / М. Ю. ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2009. – 36 с.

165. Правила митного контролю за переміщенням через митний кордон товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності: затверджені Багатосторонньою Угодою від 28.09.2001 р.: Рішення ратифіковано Законом України від 19 січня 2006 р. № 3383-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 22. – Ст. 191.

166. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За ред. Ю. М. Капіци ; кол. авторів: Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 1104

с.

167. Право інтелектуальної власності: Науково-практичний коментар до книги четвертої Цивільного кодексу України / За заг. ред. М. В. Паладія, Н. М. Мироненко, В. О. Жарова. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 432 с.

168. Право інтелектуальної власності: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – С. 593.

169. Право інтелектуальної власності: Академічний курс / Кол. авторів; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 696 с.

170. Правове забезпечення сфери інтелектуальної власності в Україні в контексті Європейської інтеграції: монографія / За наук. ред. О. П. Орлюк ; Кол. авторів. – К. : Лазурит-Поліграф, 2010. – 464 с.

171. Правознавство : підручник / ред. В. В. Копейчиков. – 7-ме вид., стер. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.

172. Примак В. Д. Суть і «сутності» цивільно-правової відповідальності / В. Д. Примак // Юридична Україна. – 2003. – № 3. – С. 39 – 40.

173. Пугинский Б. И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях / Б. И. Пугинский. – М. : Юрид. лит., 1984. – 212 с.

174. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави: навч. посібник / П. М. Рабінович. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : ІСДО, 1995. – 172 с.

175. Реалізація та захист прав інтелектуальної власності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sips.gov.ua/ua/syddilviv11.html?s=print>

176. Ребане И. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок / И. Ребане // Ученые записки Тартусского университета. – 1966. – Вып. V. – С. 205 – 206.

177. Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» від 21 березня 2007 року: схвалені Постановою

Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. № 1243-V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1243-v>.

178. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визначення повноважних органів, відповідальних за виконання Угоди про співробітництво по припиненню правопорушень у сфері інтелектуальної власності» від 05.05.2003 р. № 258-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sts.gov.ua/podatкова-baza-do-nabrannya-chinnosti-podatkovim-kodeksom/normativno-pravova-baza/rozporyadjennya-km-ukraini/arhiv-rozporyadjen-km-ukraini/rozporyadjennya-km-ukraini-za-2003-rik/60327.html>. (втратило чинність).

179. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. – М. : Юрид. лит., 1971. – 239 с.

180. Самощенко И.С. Сущность юридической ответственности в советском обществе / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. – М. : Юрид. лит., 1974. – 44 с.

181. Сиденко В. Охрана интеллектуальной собственности в Украине: проблемы и решения / В. Сиденко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zn.ua/3000/3050/32785/>.

182. Смирнов В.Т. Общие учения о деликтных обязательствах в советском гражданском праве / В. Т. Смирнов, Л. Л. Собчак. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 278 с.

183. Собчак А. А. О некоторых спорных вопросах общей теории правовой ответственности / А. А. Собчак // Правоведение. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та., 1968. – № 1. – С. 48 – 56.

184. Степаненко К. Г. Критерії визначення розміру компенсації моральної шкоди в кримінальному судочинстві України / К. Г. Степаненко // II Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам'яті професора В. П. Колмакова. – О., 2011. – С. 325 – 327.

185. Стефанчук Р. О. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав: проблеми та шляхи вирішення / Р. О. Стефанчук

// Університетські наукові записки. – Хмельницький, 2007. – №1 (21). – С. 67 – 83.

186. Стефанчук Р. О. Спеціальні способи захисту особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному законодавстві України / Р. О. Стефанчук // Правова держава. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 337 – 345.

187. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Р. О. Стефанчук. – К., 2007. – 41 с.

188. Стефанчук Р. О. Цивільне право України : навч. посібник / Р. О. Стефанчук. – К. : Прецедент, 2005. – 448 с.

189. Стовпець О. В. Проблеми охорони авторського права в інформаційному суспільстві / О. В. Стовпець // Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. – Випуск 5. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – С. 512 – 517.

190. Стоит ли гуманизировать ответственность за нарушение прав в сфере интеллектуальной собственности? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statuspress.com.ua/discussion/stit-li-gumanizirovat-otvetstvennost-za-narushenie-prav-v-sfere-intellektualnoj-sobstvennosti.html>.

191. Стойко І. Авторський договір: поняття, умови, форма / І. Стойко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=227>.

192. Судові рішення Верховного Суду України в цивільних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. А. Г. Яреми ; кол. упоряд. : А. Г. Ярема, М. В. Патрюк, О. В. Константа. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 736 с.

193. Табунов Н. Д. Личность при социализме / Н. Д. Табунов. – М. : Наука, 1968. – С. 246 – 248.

194. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В. А. Тархов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. – С. 6 – 14.

195. Тархов В. А. Понятие юридической ответственности / В. А. Тархов // Правоведение. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. – № 2. – С. 32 – 38.

196. Тверезенко О. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу господарського товариства / О. Тверезенко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6. – С. 50 – 59.

197. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 480 с.

198. Ткач А. В. Способи захисту авторського права і суміжних прав / А. В. Ткач // Моральні основи права. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 417 – 419.

199. Томма Р. П. Види відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності / Р. П. Томма, В. І. Варивода // Науковий вісник НАВС. – К., 2011. – № 2. – С. 124 – 130.

200. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована 16 вересня 2014 року Верховною Радою України та Європейський парламентом. З 1 листопада 2014 року здійснюється її тимчасове застосування до моменту набрання нею чинності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.

201. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС) від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_018.

202. Указ Президента України № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

203. Указ Президента України № 240/2013 «Питання Міністерства освіти і науки України» від 25.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15700.html>.

204. Указ Президента України № 436/2011 «Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України» від 08.08.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.president.gov.ua/documents/13415.html>.

205. Ульянова Г. О. Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності від плагіату (проблеми теорії) / Г. О. Ульянова. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – 348 с.

206. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.

207. Харитонов Є. О. Цивільне і сімейне право України: Навчально-практичний посібник / За ред Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка ; кол. авторів : Є. О. Харитонов, О. М. Калітенко, В. М. Зубар та ін. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2003. – 272 с.

208. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підруч.: у 3 кн. / Одеська національна юридична академія / Є. О. Харитонов (ред.); О. І. Харитонова, І. А. Безклубий, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Ю. В. Білоусов. – О. : Юридична література, 2006. – 831 с.

209. Харитонов Є. О. Приватне право як концепт: пошук парадигми: монографія / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2014. – 804 с.

210. Харитонов Є.О. Цивільний кодекс України: Коментар / Одеська національна юридична академія / Є.О. Харитонов (заг.ред.), О.М. Калітенко (заг. ред.), Ю. С. Червоний, Ю. В. Білоусов, В. М. Зубар. – О. : Юридична література, 2003. – 832 с.

211. Харченко Г. Г. Проблематика правової природи права інтелектуальної власності / Г. Г. Харченко // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 170 – 176.

212. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого / М. В. Цвік (ред.); О. В. Петришин, Л. В. Авраменко, І. В. Бендик та ін. – Х. : Право, 2009. – 583 с.

213. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356. (зі змінами).

214. Цивільний кодекс України: Коментар. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2003. – 856 с.
215. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
216. Цивільне право : підручник. У 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.) ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
217. Цивільне право України: Навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, С. В. Лозінська, С. Д. Русу та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 448 с.
218. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К. : Істина, 2003. – 773 с.
219. Цивільне право України : Підручник : У 3 кн. Кн. 3 / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, І. А. Безклубий та ін. ; За ред. проф. Є. О. Харитонова. – Одеса : Юридична література, 2006. – 832 с.
220. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
221. Шевченко Я. М. Захист і охорона суб'єктивних цивільних прав: сучасний стан і перспективи розвитку / Я. М. Шевченко // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки. – К., 2010. – С. 277–283.
222. Шевченко Я. Н. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций / Я. Н. Шевченко, А. А. Собчак, В. В. Луць [и др.]. – К. : Наукова думка, 1988. – 280 с.
223. Шемшученко Ю. С. Відповідальність юридична // Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К. : Укр. Енциклопедія, 1998. – Т. 1. – 768 с.
224. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Учебное пособие: В 2-х т. / Г. Ф. Шеншеневич. – Т. 2. – М. : Изд-во "Юридический колледж МГУ", 1995.

– 389 с.

225. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Спарк, 1995. – 556 с.

226. Шимон С. І. Відшкодування моральної шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. І. Шимон. – К., 1998. – 17 с.

227. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія / С. І. Шимон. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 664 с.

228. Шишка Р. Б. Договори на використання права інтелектуальної власності / Р. Б. Шишка // Вісник Запорізького інституту внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2000. – № 2 (11). – С. 33–36.

229. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект : монографія / Р. Б. Шишка. – Харків : Вид-во Харківського ун-ту внутрішніх справ, 2002. – 368 с.

230. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України : авторефер. дис... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Р. Б. Шишка. – О., 2014. – 38 с.

231. Шовкова О. В. Строки і терміни як категорії цивільного права / О. В. Шовкова // Проблеми законності. – Х., 2005. – Вип.74. – С. 171 – 176.

232. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Колектив авторів ; відп. ред. Ю. В. Баулін. – Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013. – 424 с.

233. Якубівський І. Ліцензійний договір за новим Цивільним кодексом України / І. Якубівський // Вісник. – Львів, 2005. – Вип. 41. – С. 204 – 211.

234. Яркіна Н. Правові проблеми захисту авторських і суміжних прав / Н. Яркіна // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 2005. – № 4. – С. 102.

235. Act No. 216/2006 Coll. – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5067>

236. Belgique : Loi du 30 juin 1994 relative au droit d'auteur et aux droits

voisins (modifiée par la loi du 3 avril 1995) – URL : http://www.wipo.int/wipolex/fr/text.jsp?file_id=125256

237. Brody R. J. Effective partnering: a report to congress on federal technology partnerships / R. J. Brody. – Washington DC, 1996. – 76 p.

238. Bruce A. Lehman. Intellectual Property and the National Information Infrastructure: The Report of the Working Group on Intellectual Property Rights / Bruce A. Lehman. – U. S. Department of Commerce, Information Infrastructure Task Force : Library of Congress, 2005. – P. 110 – 117.

239. Bulgaria : Law on Copyright and Neighbouring Rights (as amended in 2002) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=458>

240. Council Directive 93/98/EEC of 29 October 1993 harmonizing the term of protection of copyright and certain related rights – URL : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993L0098:EN:HTML>

241. Cowper R. Ukrainian civil justice system on the road to international standards / Rod Cowper, Eero Rautalahti. – Issues of the application of international legal standards in the legal system of Ukraine. – Kyiv : Yuridicheskaya praktika, 2013. – P. 403 – 415.

242. Czech Republic : Consolidated Version of Act No. 121/2000 Coll., on Copyright and Rights Related to Copyright and on Amendment to Certain Acts (the Copyright Act, as amended by Act No. 81/2005 Coll., Act No. 61/2006 Coll. and Denmark : Consolidated Act on Copyright 2014 (Consolidate Act No. 1144 of October 23, 2014, on Copyright) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=1146>

243. Decter M. University to business technology transfer-UK and USA comparisons / Moira Decter, David Bennett, Michel Leseure // Technovation. – Volume 27. – Issue 3. – March 2007. – P. 145 – 155.

244. Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version) – URL : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2006.372.01.0012.01.ENG&toc=OJ:L:2006:37

2:TOC

245. Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases – URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31996L0009>

246. Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market – URL : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0026>

247. Dr. Jens Gaster. Copyright and Related Rights in the Information Society / Dr. Jens Gaster // SOFTIC Symposium 1995 ; Problems of Intellectual Property Rights in the Context of the Information Networks. – Tokyo, Japan. – 1995. – P. 18 – 22.

248. Germany : Law on Copyright and Neighboring Rights (as amended July 16, 1998) – URL : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=126254

249. Estonia : Copyright Act (as amended up to Act RT I 1999, 10, 156) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=1233>

250. Finland : Copyright Act (Act No. 404 of July 8, 1961, as amended up to April 30, 2010) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7512>

251. France : Intellectual Property Code (consolidated as of October 1, 2010) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5563>

252. Hungary : Act No. LXXVI of 1999 on Copyright – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=2213>

253. Italy : Law No. 633 of April 22, 1941, for the Protection of Copyright and Neighboring Rights (as amended up to Decree-law No. 64 of April 30, 2010) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=13133>

254. Latvia : Copyright Law (as last amended on December 6, 2007) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=7658>

255. Lithuania Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law No. VIII-1864 (Last amended on April 12, 2011, No XI-1312) – URL :

http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=202088

256. Michael W. Walter. Copyrights and Related Rights in a Network Environment. – The Integration of Digital Diffusion in Existing Legal Systems / Michael W. Walter // SOFTIC Symposium 1995 ; Problems of IP Rights in the Context of the Information Networks. – Tokyo, Japan. – 1995. – P. 30 – 39.

257. Netherlands : Act of September 23, 1912, containing New Regulation for Copyright (Copyright Act 1912, as last amended in 2008) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=12810>

258. Poland : Act No. 83 of February 4, 1994, on Copyright and Neighboring Rights (as amended up to October 21, 2010) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=3500>

259. Portugal : Decreto-Lei n.º 334/97 de 27 de Novembro (Prazo de protecção dos direitos de autor) – URL : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=181652

260. Romania : Law No. 8 of March 14, 1996 on Copyright and Neighboring Rights – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=5195>

261. Spain : Consolidated text of the Law on Intellectual Property, regularizing, clarifying and harmonizing the Applicable Statutory Provisions (approved by Royal Legislative Decree No. 1/1996 of April 12, 1996, and amended up to Law No. 2/2011 of March 4, 2011, on the Sustainable Economy) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=11050>

262. Sweden : Act on Copyright in Literary and Artistic Works (1960:729) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=3611>

263. United Kingdom : Copyright, Designs and Patents Act 1988 (Chapter 48) – URL : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=1640>